

Irene Runningen

Almenningsretten i et dynamisk samfunn

Right of commons in a dynamic society

Universitetet for miljø- og biovitenskap
Norwegian University of Life Sciences

Institutt for landskapsplanlegging
Mastergradsoppgave 30 stp. 2005

MASTEROPPGAVE

<p>TITTEL: Almenningsretten i et dynamisk samfunn</p> <p>TITLE: Right of commons in a dynamic society</p>	<p>IDENTIFIKASJON/DATERING</p>
<p>FORFATTER: Runningen, Irene</p>	
<p>ABSTRAKT:</p> <p>Almenningene er en av flere eierformer i utmarka, og almenningsretten er ett av våre eldste rettsinstitutter. Å ha almenningsrett vil noe forenklet si at en har rett til utnyttelse av visse ressurser i et almenningsområde. Retten, også inkludert eiendomsretten, er knyttet til eiendommer i et bygdelag, forutsatt at disse eiendommene er aktive landbrukseiendommer. Som følge av strukturendringer i landbruket endrer mange landbrukseiendommer karakter. Temaet for denne oppgaven er hva som skjer med almenningsretten når vesentlige forhold i bygdesamfunnet endres, og innebærer et studie av juridisk teori og praksis i bygdealmenningene.</p>	
<p>ENGLISH ABSTRACT:</p> <p>The theme of this study is the developments of rights of commons and ownership in the so called "Parish commons" – in norwegian "bygdealmenninger". Both the ownership itself and the right of commons – a right to use the resources – belong to specific farms in specific local communities, provided that the farm in question prevail an operational unit in agriculture. As many farms are abandoned as operational farming units, but remain viable property units, used for residential and recreation purposes, this cause confusion and conflict. The study comprise an analyses of legal principles and practical application in a number of Parish commons.</p>	
<p>EMNEORD PÅ NORSK</p> <p>Bygdealmenninger Almenningsrett Gårdsbruk</p>	<p>KEYWORDS IN ENGLISH:</p> <p>Parish commons Right of commons Farm</p>

Bibliografisk referanse i fortløpende tekst:
RUNNINGEN, IRENE. 2005. Almenningsretten i et dynamisk samfunn. Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap. Ås.

Forord

Denne mastergradsoppgaven markerer avslutningen på mine studieår ved Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap. Det faglige og sosialt gode miljøet her har bidratt til å gjøre studietida innholdsrik på mange måter.

Oppgaven har som mål å belyse hva som skjer med almenningsretten, som er ett av våre eldste rettsinstitutter, når fundamentale strukturer i samfunnet ellers endres. I arbeidet med oppgaven har jeg fått mange nye impulser, og ut i fra den oversikten jeg har ved arbeidets slutt ser jeg at ting kunne vært gjort annerledes og at jeg kunne gått dypere inn i enkelte elementer. Siden arbeidet har tidsrammer, vil det nødvendigvis bli slik. Man opparbeider seg innsikt gjennom arbeidet, og får stadig nye inntrykk underveis, slik at man aldri føler seg ferdig. Likevel håper jeg at jeg har greid å belyse temaet, om ikke utfyllende, så nok til at det kan gi en innføring i almenningsrettens aktualitet i dag, og være et grunnlag for videre diskusjon og arbeid.

Veileder for arbeidet har vært professor Hans Sevatdal, som har bidratt med engasjerende og konstruktive veiledninger. Jeg vil rette en kollektiv takk til alle de som har bidratt til intervjuer, og spesielt almenningsbestyrer Stig Aaboen, som også har bidratt med bilder.

Til slutt vil jeg rette en stor takk til Magnus Billing og Halvor Kristoffer Sætre som har bidratt med konstruktive innspill til oppgavens innhold.

Ås 1. desember 2005

Irene Runningen

Sammendrag

Temaet for denne masteroppgaven er almenningensretten i et dynamisk samfunn. *Almenningene* er en av flere eierformer i utmarka, og almenningensretten er ett av våre eldste rettsinstitutter. Å ha almenningensrett vil noe forenklet si at en har rett til utnyttelse av visse ressurser i et almenningensområde.

Almenningensretten er en rett som ligger til gardsbruk, og den er avgrenset til gardens behov. Almenningensretten hjemler rett til bruk av visse ressurser i almenningen, men er ikke en rett man har for evig tid. Det er en dynamisk rett som er begrunnet i et behov eiendommen har til enhver tid, og den kan falle bort og den kan fås tilbake, etter hvorvidt eiendommen oppfyller kravene for almenningensrett. Det er i sammenkoblingen mellom bruksretten og eiendomsretten at min problemstilling ligger: Hva skjer med almenningensretten når gårdsbrukene endrer karakter?

For å finne svar på min problemstilling, har jeg valgt å kontakte bestyrerne av et antall utvalgte almenninger. I tillegg har jeg intervjuet juridiske fagpersoner med erfaring innenfor temaet. Gjennom mine intervjuer har jeg fått et begrep om hvordan almenningensretten blir praktisert i dag, og hvilke utfordringer dette medfører. I tråd med samfunnsutviklingen har landbruket forandret seg mye de senere årene. Med bakgrunn i denne omleggingen av landbruket, har også almenningensretten i denne perioden utviklet seg. I oppgaven ser jeg på hva som skjer med almenningensretten i konkrete situasjoner, som nedlegging, forpaktning, samdrifter og lignende. Jeg har også sett på hva som skjer med eiendomsretten i bygdealmenningene, da eiendomsretten synes å være sammenfallende med bruksretten. Til dette knytter seg visse problemstillinger, blant annet hva som er rettslig hjemmel for dette.

Jeg har viser trekk ved hvordan almenningensretten og bruken av almenningen kan tilpasse seg dynamikken i samfunnet, og hvilke utfordringer som knytter seg til det. Jeg har ikke funnet en uttømmende karakteristikk av eiendomsretten i bygdealmenningen, men jeg har prøvd å belyse emnet. Jeg kommer likevel med mine syn der jeg synes jeg har dekning ut i fra mitt arbeid med temaet.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	3
1.1 Tema for oppgaven.....	3
1.2 Almenninger og almenningsrett.....	3
1.3 Kort om almenningene i dag.....	5
1.4 Problemstilling.....	8
1.5 Bakgrunn for valg av tema.....	10
1.6 Terminologi og begrepsbruk.....	11
1.7 Framgangsmåte og oppbygging av oppgaven.....	12
2 Om framgangsmåte.....	14
2.1 Innledning.....	14
2.2 Litteratur og rettskilder.....	14
2.3 Kvalitativ datafangst.....	15
2.4 Bakgrunn for utvalg og gjennomføring av datafangst.....	17
2.4.1 Valg av informanter.....	17
2.4.2 Forberedelse til intervju.....	18
2.4.3 Gjennomføring av intervju.....	19
3 Almenninger og almenningsrett.....	21
3.1 Innledning.....	21
3.2 Almenning.....	22
3.2.1 Hva ligger i almenningsbegrepet?.....	22
3.2.2 Om betydningen av ordet bygdealmenning.....	23
3.3 Almenningsretten.....	27
3.3.1 Hva er almenningsrett?.....	27
3.3.2 Bruksretten.....	30
3.3.3 Eiendomsretten.....	35
3.3.4 Almenningseiers forhold til almenningen.....	39
3.4 Gjeldende rett.....	41
3.4.1 Lovverket i dag.....	41
3.4.2 Aktuelle lovbestemmelser.....	41
3.4.3 Rettspraksis.....	43
3.4.4 Juridisk teori.....	46
3.5 Almenningsretten og endringer i landbruket.....	48
3.5.1 Bakgrunn.....	48
3.5.2 Sammenheng mellom endringer i landbruket og almenningsretten.....	51
3.5.3 Hva med eiendomsretten?.....	52
3.5.4 Hva er alminnelig praksis?.....	52
4 Praksis i almenningene.....	53
4.1 Innledning.....	53
4.2 Begrepet almenningsrett.....	54
4.3 Bruksrett.....	55
4.3.1 Bortfall av bruksrett, og nedleggelse av landbruksdrift.....	55
4.3.2 Tildeling av bruksrett.....	59
4.3.3 Fradeling.....	60
4.3.4 Forpaktning.....	61
4.3.5 Samdrifter.....	62
4.4 Bygdealmenningsloven.....	63
4.5 Almenningsretten og endringer i landbruket.....	65
4.6 Eiendomsrett.....	69

4.6.1 Eiendomsrettens stilling	69
4.6.2 Bakgrunnen for praksis	71
4.6.3 Behov for å skille?.....	73
5 Samtaler med juridiske fagpersoner	75
5.1 Innledning.....	75
5.2 Eiendomsrettens stilling	75
5.2.1 Bakgrunnen for praksis	75
5.2.2 Hjemmel for bortfall av eiendomsretten	77
5.2.3 Konsekvenser og problemstillinger knyttet til å endre praksis	79
6 Sammenfattende drøfting	82
6.1 Innledning.....	82
6.2 Hva forstås med begrepet almenningrett?	82
6.3 Bruksretten	87
6.3.1 Innledning.....	87
6.3.2 Nedlegging/ omlegging av bruk og bortfall av bruksrett	87
6.3.3 Forpakting	88
6.3.4 Fradeling.....	89
6.3.5 Samdrifter.....	90
6.3.6 Bygdealmenningsloven	90
6.3.7 Tanker om almenningretten	91
6.3.8 Hva er jordbruk?.....	92
6.4 Eiendomsretten.....	94
6.4.1 Innledning.....	94
6.4.2 Eiendomsrettens stilling	95
6.4.3 Bakgrunnen for praksis	95
6.4.3 Hjemmel for bortfall av eiendomsretten	97
6.4.4 Bør det skilles mellom bruksrett og eiendomsrett?.....	98
6.4.6 En annen type eiendomsrett i almenninger?	99
6.5 Avsluttende og oppsummerende betraktninger.....	100
Kilder.....	104
Vedlegg.....	107

Figurliste

Figur 1. Garden – prinsippskisse. Kilde: Fritt etter Sevatdal 1989: 45.....	4
---	---

1 Innledning

1.1 Tema for oppgaven

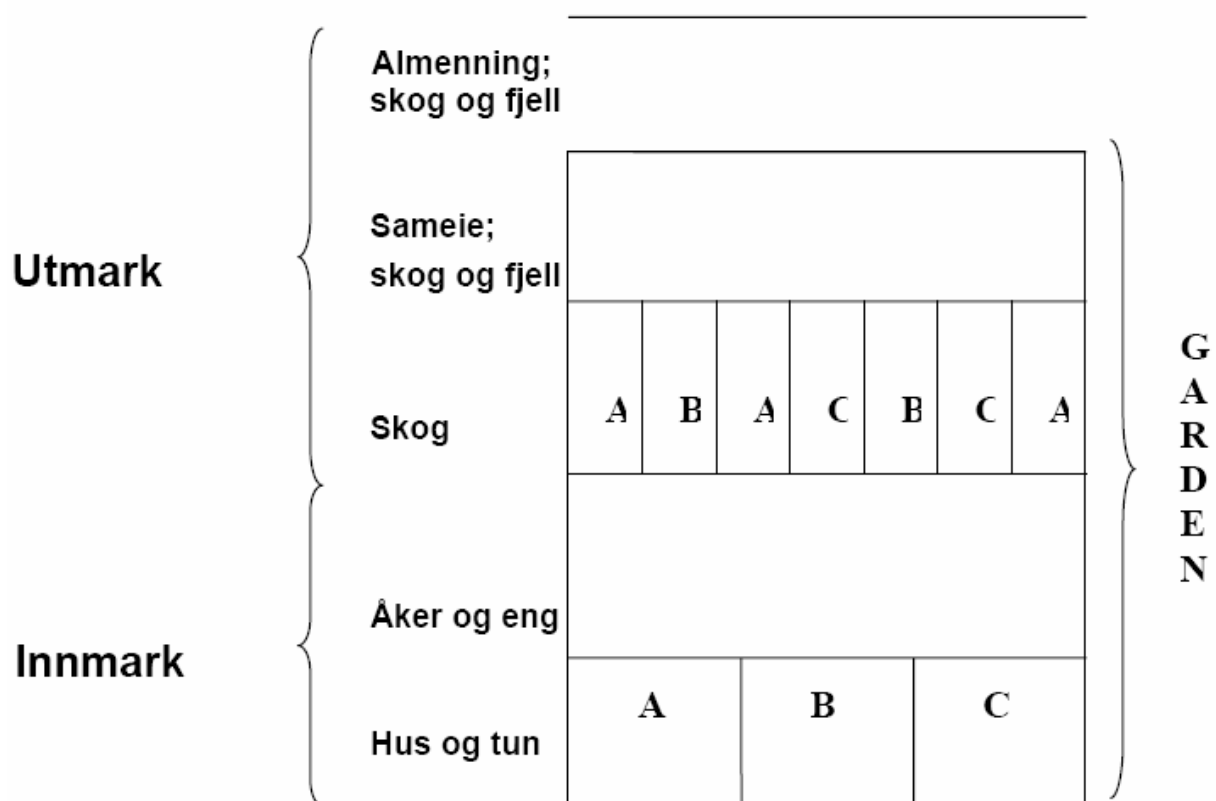
Tittelen på denne mastergradsoppgaven er *almenningsretten i et dynamisk samfunn*. Dette antyder temaet; hva skjer med almenningens rett når vesentlige forhold i bygdesamfunnet endres? *Almenningene* er en av flere eierformer i utmarka, og almenningens rett er ett av våre eldste rettsinstitutter. Å ha almenningens rett vil noe forenklet si at en har rett til utnyttelse av visse ressurser i et almenningens område. De som har bruksrett i almenning har førsteprioritet på ressursene som bruksretten gjelder, foran eieren av almenningen. Almenningens reglene bygger på elementer fra praksis og lovverk fra flere hundre år tilbake. Lovverket i dag er også basert på dette historiske fundamentet, og det kan være en utfordring for almenningens styrene å tilpasse reglene til dagens samfunn. Særlig vil dette bli aktualisert i en tid hvor endringene i landbruket skjer raskt og hvor rammevilkårene er i stadig endring. Landbruket i dag er ikke det samme som landbruket for 10, 50 eller 500 år siden.

Framstillingen er basert på praksis i almenningene, der kunnskapen er framskaffet gjennom samtaler med almenningens bestyrere, samt synspunkter fra fagpersoner med erfaring og kunnskap omkring almenningens rett, og studier av relevant litteratur.

1.2 Almenninger og almenningens rett

Jeg vil starte med en enkel modellbetraktning for å forklare grunnlaget for almenningene og almenningens rett. Store skog- og fjellområder har gjennom historisk tid ikke vært underlagt privat, individuell eiendomsrett, men blitt brukt av de menneskene som bodde i tilstøtende bygder i den grad de hadde behov for det (Sevatdal 1989: 11). Med utgangspunkt i en forenklet skisse, jf. Figur 1 kan man tenke seg følgende: En samling gardsbruk (i betydningen driftssenheter; med arealer, driftsbygninger og bolighus) utgjorde til sammen den større enheten garden. Vi kan tenke oss at brukene har blitt til gjennom suksessiv deling av en gard, som opprinnelig var ett bruk. Gardsområdet kunne strekke seg fra dalbunnen og opp til fjells. Gardsområdet var gjenstand for en funksjonell deling og sambruk mellom brukene. Hus og tun var oftest i eneie, der hver gårdbruker hadde sine bygninger. Innmarka lå nærmest tunområdene, og denne kunne være brukt i fellesskap, eller delt mellom brukene i form av teiger og/eller teigblanding. Skogen som lå nærmest innmarka kunne også være eid og/eller,

drevet i fellesskap; i sameie, eller oppdelt i teiger. Utenfor disse områdene lå det både skog og fjellområder som var eid og/eller brukt i fellesskap mellom brukene. I tillegg kunne det være flere gårder i et bygdelag som brukte de samme områdene og nyttet de samme ressursene til beite, mosetak, hogst og lignende. Det som er almenning i dag kan i visse tilfeller oppfattes som rester av dette utmarksfellesskapet mellom gardene i et bygdelag, men det finnes også fremdeles slike store "flergardssameier".

Figur 1. Garden – prinsippkisse. Kilde: Fritt etter Sevatdal 1989: 45.

En må også ha i tankene at bondeselveie er noe som blir dominerende først rundt slutten av 1700-tallet. Før det var bøndene i stor grad leilendinger. Samtidig er det ikke mulig å lage en kortfattet oversikt over hva som er riktig både i tid og rom, fordi forholdene i Norge er og har vært skiftende gjennom både tid og geografi (Sevatdal 1989: 47).

Etter hvert som befolkningstettheten økte kan vi tenke oss at det ble knapphet på ressursene i utmarka. Det ble viktig å ivareta ressursene man hadde tilgang på, og etter hvert la gårdsbruk eller hele bygdelag beslag på visse utmarksressurser i bestemte områder. De etablerte eksklusiv bruksrett til utmarksområder de hadde brukt fra gammelt av, og disse områdene

kunne bli til sameie, eller til almenninger. Det er nærliggende å tro at utnytting av disse utmarksområdene har foregått i et komplisert samspill mellom enkeltbruk, garder, grender og bygdelag og det er dette som etter hvert kan ha utviklet seg til almenningsretten.

1.3 Kort om almenningene i dag.

Almenningene er en av flere eierformer i skog- og utmarksområde, og almenningsområdene utgjør en stor del av Norges areal; samlet rundt 32,5 mill. dekar (Norges Fjellstyresamband 2005, NOU 1985: 32). Vi har i utgangspunktet tre typer allmenninger; bygdealmenning, statsalmenning og privatalmenning. Bygdealmenningene¹, som det finnes 51 av, utgjør et samlet areal på 5,5 mill dekar² (NOU 1985: 32). Statsalmenningene, i alt 205 stk, utgjør rundt 27 mill. dekar (NOU 1985: 32). Når det gjelder privatalmenninger, så er det i dag omstridt hvorvidt det finnes noen av disse, og om så er, dreier det seg bare om et par stykker (Rygg 1999: 9). Derfor går jeg ikke nærmere inn på denne typen almenninger. Sju statsalmenninger er i den særstilling at skogen blir drevet som bygdealmenning. Dette gjelder hovedsakelig i såkalte underskuddsalmenninger, der det ikke regnes å være noe overskudd etter at de bruksberettigede har tatt ut sin del. Det som hovedsakelig skiller almenningene fra hverandre, er eiendomsforholdene. I statsalmenning er det staten som er grunneier, mens i en bygdealmenning er det de bruksberettigede eiendommer som er eiere av almenningen, jf. bygdealmenningslovens § 1-1, første ledd. Det vil si: Over 50 % av de bruksberettigede er eiere i en bygdealmenning). Rundt 17 500 eiendommer har bruksrett i bygdealmenning³ (NOU 1985: 32). Bygdealmenningene varierer i størrelse; fra Teigdalen almenning i Hordaland som er på 400 dekar, til Skjåk almenning i Oppland som er den største bygdealmenningen med et areal på 2 106 506 dekar.

Utover på 1600-tallet hadde kongemakten pådratt seg stor statsgjeld etter opprusting og krigføring gjennom lengre tid. For å kunne betjene denne gjelden ble kongen nødt til å selge en del av kronens eiendommer, deriblant almenningene. Salget av allmenningene startet i 1660-årene, og varte til rundt 1850 (Sevatdal 1989: 66). Det som ble solgt var selve eiendomsretten til almenningene, og salget berørte ikke almenningsretten. Det vil si at de som

---

¹ Oversikt over bygdealmenningene i Norge er tatt inn som vedlegg 1

² Dette er ikke medregnet statsalmenningene forvaltet som bygdealmenning. Disse utgjør ca 1,3 mill. da (NOU 1985: 32: 236)

³ Pr. 1985

hadde bruksrett i almenningene, fortsatte å inneha den samme retten uforandret selv om almenningen ble solgt og fikk andre eiere.

I 1687 kom Kristian V's Norske Lov, som blant annet hadde en bestemmelse om at om noen hadde tatt noe fra kongens almenning, og det hadde gått minst 30 år siden det ble gjort, skulle det "*være den, som det haver, for denne Sag angerløs*"; det skulle ikke reverseres. Denne bestemmelsen ble brukt som grunnlag for hevd, og dette bidro til at bygdealmuen i mange tilfeller fikk eiendomsretten til almenningsområder gjennom hevd (Sevatdal 1985: 13). Med unntak av noen bygdealmenninger, har dagens almenningsområder i utgangspunktet vært statsalmenning. Statsalmenningene er de områdene som ikke ble solgt til privatpersoner eller bygdeallmuen under almenningssalgene, og er rester av det som ble kalt "*Kongens Alminding*", det vil si utmarksområder som ikke var okkupert eller tatt i bruk av andre under kongemaktens etablering (Rygg 1999: 8).

Bygdealmenninger kan ha blitt til på tre måter. Enten ved at de er tidligere statsalmenninger som ble solgt direkte til de bruksberettigede eller til private hvor det først ble privatalmenning som senere ble utskiftet mellom den private eieren og de bruksberettigede, eller de er områder som fra gammel tid har vært anerkjent som bygdealmenning uten at kongen har ansett seg som eier (NOU 1985: 32: 15). I utgangspunktet er de fleste bygdealmenningene tidligere statsalmenning, som enten ble solgt direkte til bygdealmuen, nærmere bestemt de som hadde almenningsrett. Det var nødvendig at over halvparten av de bruksberettigede gikk inn som eiere for at det skulle bli en bygdealmenning. Var antallet bruksberettigede eiere mindre enn 50 % ble det en privatalmenning.

I privatalmenningen ble det tatt forbehold ved salget at selv om eierposisjonen gikk over til private, skulle det ikke ha innvirkning på bruksretten. Det vil si at de som hadde almenningsrett kunne fortsette bruken av denne slik de hadde gjort før. Privatalmenningene ble i hovedsak utskiftet til bygdealmenninger etter skogloven av 1863 (Lov om Skovvæsenet av 22.juni 1863), hvor en del av almenningen ble lagt ut til eieren som vanlig privateiendom, mens den andre delen ble solgt til de bruksberettigede og ble en bygdealmenning.

Bygdealmenninger består som statsalmenningene av både skog og fjellgrunn, men i bygdealmenningene er det i større grad skoggrunn som utgjør arealet. Rundt 2,1 mill. dekar av bygdealmenningene regnes for å være produktiv skog, og til sammenligning er 1,9 mill. dekar

regnet for å være produktiv skog i statsalmenningene (NOU 1985: 32). Mesteparten av statsalmenningenes arealer er høyfjell, altså områder over skoggrensen, og bare 7 % av statsalmenningene regnes som produktiv skog. Grunnen til at bygdealmenningen har mye mer produktiv skog i forhold til totalarealet enn statsalmenningene, er at det hovedsakelig var gode skogalmenninger som ble solgt fra staten til private under almenningssalgene som startet på 1600-tallet. Dette er i og for seg naturlig, da skogen utgjorde en vesentlig økonomisk ressurs i utmarka da disse områdene ble solgt.

Det er på Østlandet og i Midt-Norge vi finner de fleste almenningsområdene. Det er imidlertid gjennom et par viktige dommer, blant annet Skjerstad-Beiarn saken (Rt.1991 s. 1311) på 1990-tallet fastslått at store deler av det som tidligere har vært betegnet som ”*statens umatrikulerte grunn*” i Nordland og Troms nå er statsalmenning (Falkanger 2000: 437-438). Den nyopprettede Finnmarkseiendommen⁴ er i en særstilling og kan neppe betegnes som statsalmenning (Sevatdal pers.med 2005). Spørsmålet om forholdene i Nord-Norge går jeg ikke nærmere inn på her, da det er bygdealmenninger er mitt tema, og de er beliggende stort sett på Østlandet og i Trøndelag, med Oppland og Hedmark som de største almenningsfylkene⁵.

Almenningene er på mange måter spesielle sammenlignet med andre grunneiendommer. Almenningene er matrikulert, men ikke skyldsatt, og virksomheten som omfattes av bruksretten er ikke skattepliktig (Vevelstad 1994: 14). Almenningenes øvrige virksomhet beskattes etter egne regler. Mottakere av bruksrettsytelser betaler imidlertid skatt av disse på samme måte som ved uttak i egen skog. Almenningsgrunn er i utgangspunktet usalgbar. Almenninger kan heller ikke pantsettes, men anlegg som sagbruk og andre eiendeler og anlegg tilhørende almenningen kan pantsettes som vanlig eiendom, forutsatt at de er matrikulerte. Det er mange sider av almenningene og almenningsretten som kunne ha vært aktuelle for et nærmere studium. Innen oppgavens rammer har det vært nødvendig å gjøre en streng avgrensning av hva jeg har valgt å undersøke.

---

⁴ Det er vedtatt en ny lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke, Lov av 17. juni 2005 nr. 85 Om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarksloven). Loven innebærer at det opprettes et nytt og selvstendig organ som får overført eierrådigheten over den grunn som i dag ligger under Statskog SF. Dette utgjør størsteparten av arealet i fylket og så å si all utmark (Ot.prp.nr. 53 2002-2003: 7). Det nye organet får navnet Finnmarkseiendommen, og er i utgangspunktet en privat grunneier. Det tas sikte på å overføre forvaltningen av grunnen fra Statskog SF til Finnmarkseiendommen i løpet av 2006 (Justis- og politidepartementet 2005: 13).

⁵ Kart over bygdealmenninger i Norge er tatt inn som vedlegg 4

1.4 Problemstilling

Jeg har valgt å ta for meg bygdealmenninger. Tittelen for oppgaven er som nevnt *almenningsretten i et dynamisk samfunn*. Med dette utgangspunkt ønsker jeg å finne ut hva som skjer med almenningens rett når landbruket endrer seg, og hvilke konsekvenser dette får. Dette innbefatter både hva som skjer med bruksretten, og hva som skjer med eiendomsretten til bygdealmeningen, selv om jeg i utgangspunktet har oppfattet almenningens rett som mer eller mindre synonym med bruksretten. Almenningens rett vil ofte knyttes til bruk i almenningene, men siden det er bygdealmenninger jeg har valgt å se på, synes jeg det er interessant å undersøke eiendomsretten også, siden det er de bruksberettigede eller en gruppe av dem som er eiere av almenningen. Det er en annen sammenheng mellom bruksretten og eiendomsretten i en bygdealmening enn i en statsalmening, hvor staten er grunneier. I de fleste bygdealmenninger faller kretsen av eiendoms- og bruksberettigede sammen, slik at det er de samme som har både eiendoms- og bruksrett (NOU 1985: 32: 35) Unntak finnes imidlertid.

Almenningens rett er som nevnt en rett som ligger til gardsbruk, og den er avgrenset til gardens behov. Almenningens rett hjemler rett til bruk av visse ressurser i almenningen, men er ikke en rett man har for evig tid. Det er en dynamisk rett som er begrunnet i et behov eiendommen har til enhver tid, og den kan falle bort og den kan fås tilbake, etter hvorvidt eiendommen oppfyller kravene for almenningens rett. Det er i sammenkoblingen mellom bruksretten og eiendomsretten at min problemstilling ligger. I utgangspunktet ville jeg undersøke eiendomsrettens stilling i bygdealmenninger, nærmere bestemt bortfall av eiendomsrett, da dette virket for meg noe uklart. Bakgrunnen for dette var en antagelse om at praksis i almenningene er at bortfall av bruksrett også fører til bortfall av eiendomsrett. I Norsk Almenningsforbund⁶ sin brosjyre om bygdealmenninger står det nevnt at eiendomsretten faller bort samtidig med bruksretten, uten at det er gått nærmere inn på dette. Bygdealmenningsloven hjemler så vidt jeg kan se ikke bortfall av eiendomsrett. Der er det kun bortfall av bruksrett som er hjemlet. Jeg ville undersøke om det faktisk er praksis i almenningene at eiendomsretten faller bort med bruksretten, og eventuelt grunnlaget og konsekvensene av denne praksisen. Under intervjuprosessen oppdaget jeg fort at bruksretten ble det sentrale samtaleelementet. Derfor ble det en naturlig vridning av problemstillingen til

---

⁶ Norsk Almenningsforbund er et interesseorgan for bygdealmenninger, stiftet i 1919

også å berøre bruksrettens stilling, ettersom denne synes å være nær knyttet til eiendomsretten og omvendt.

Jeg har tatt utgangspunkt i følgende problemstilling: *Hva skjer med almenningsretten når gårdsbrukene endrer karakter?*, og for å kunne belyse dette, har jeg drøftet noen delproblemstillinger, som belyser ulike sider av denne dynamikken. Disse delproblemstillingene danner et slags bakteppe for den videre framstillingen.

Hvordan praktiseres almenningsretten i forhold til kriteriene for å inneha almenningsrett, og hva skjer i de konkrete situasjonene som oppstår som følge av endringer i landbruket?

Om eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten vil bortfall av bruksrett føre til bortfall av eiendomsrett. Da blir bruksretten avgjørende for eiendomsrettens stilling, og dermed blir kriteriene for bortfall også gjeldende kriterier for bortfall av eiendomsrett.

Hvordan er eiendomssituasjonen i bygdealmeningene? Er eiendomsretten sammenfallende med bruksretten, og hva er i tilfelle bakgrunnen for dette?

Hvilke konsekvenser får forholdet mellom bruksrett og eiendomsrett, og hvilke problemstillinger knytter seg til dette?

Delproblemstillingene presiserer hva som har trengtes av undersøkelser for å kunne svare på hovedproblemstillingen. Disse delproblemstillingene kunne vært gjenstand for grundig undersøkelse og drøfting hver for seg, men siden jeg ønsker å gi et helhetlig bilde på hva som skjer med almenningsretten ut i fra oppgavens rammer, har jeg valgt å undersøke flere elementer uten å på et mer oversiktlig nivå for ikke å ta fokus fra hva som er hovedproblemstillingen og formålet med framstillingen. Samtidig har jeg valgt ut et par elementer for mer inngående drøfting.

Jeg mener det er nødvendig å få oversikt over både eiendomsrettens og bruksrettens stilling før man kan svare på hva som skjer med almenningsretten når gårdsbrukene endrer karakter. Man kan ikke se eiendomsretten og bruksretten isolert fra hverandre, men man må se dem i sammenheng når man skal undersøke hva som skjer med almenningsretten når samfunnet endrer seg. Både eiendomsretten og bruksretten til bygdealmeningene blir dermed

undersøkelsesobjekter hver for seg i oppgaven, samtidig som de i bygdealmeningene betinger hverandre og må sees i nær sammenheng. Det heter for øvrig i Almenningslovutvalgets utredning at i bygdealmening kan ingen være bruksberettiget uten å være eier, mens ingen kan være eier uten å være bruksberettiget (NOU 1985: 32: 15). Dette reiser, som jeg forsøker å vise i denne oppgaven, en del ubesvarte spørsmål og problemstillinger. Dette er særlig aktuelt i en tid hvor det skjer store strukturendringer i landbruket.

Oppgaven er avgrenset til å ta for seg bruksretten og eiendomsretten i almenningen, og jeg har gjort et utvalg av aktuelle situasjoner som kan oppstå ved endringer i landbruket (nedlegging, deling, forpaktning og lignende) som jeg ser nærmere på. Jeg har også valgt å ikke gå nærmere inn på de økonomiske forholdene, for eksempel skatt, selv om dette også kunne vært interessant. Oppgaven gir heller ikke en uttømmende oversikt over konsekvenser og forhold som knytter seg til problemstillingen, men dette er heller ikke formålet med oppgaven.

1.5 Bakgrunn for valg av tema

Tidligere i studiet gjennomførte jeg et litteraturstudium (Runningen 2004) om almenninger og almenningsretten. Formålet med dette var å sette seg inn i historien og bakgrunnen for almenningsretten. Etter hvert som jeg arbeidet, kom jeg inn på temaet bruksrett og eiendomsrett i bygdealmeningene og forholdet mellom dem, knyttet til strukturendringer i landbruket. Dette var imidlertid bare en liten smakebit på temaet for meg, derfor ønsket jeg å arbeide videre med dette i min masteroppgave.

Jeg er født og oppvokst i et område av landet med mange almenninger, og jeg er selv fra et gårdsbruk med almenningsrett. Dette har bidratt til interesse for temaet almenningsrett. Almendingene i Norge utgjør store utmarksarealer, og det er stadig økende fokus på bruk av utmarka i næring. Dette er en av faktorene som gjør almenningene og almenningsretten til et dagsaktuelt tema. Almenningsretten er ett av våre eldste rettsinstitutter, og et aktuelt utgangspunkt ble da å se på hvordan den endrer seg i forhold til dynamikken i samfunnet.

Almenninger og almenningsrett har vært tema ved flere anledninger gjennom studiet i eiendomsfag, men siden pensumet og omfanget av eiendomsfaget favner bredt, har det ikke vært rom for en dyptgående fordykning i temaet. Derfor har det vært veldig interessant å

kunne fordype seg i temaet, og jeg har erfart at muligheten til å fordype seg på denne måten er utfordrende, lærerikt og givende.

En annen grunn til at jeg valgte temaet, var at forholdet mellom bruksrett og eiendomsrett i bygdealmenningene ikke har vært spesielt grundig drøftet i litteraturen. Temaet har derimot kommet opp som en problemstilling i diverse litteratur om almenningene. Så vidt jeg kjenner til er det heller ikke gjort undersøkelser av praksis i almenningene i forhold til det som er problemstillingen for dette arbeidet. Som nevnt er det mye skrevet om almenninger og almenningsrett gjennom tidene, og denne litteraturen danner et viktig teoretisk grunnlag for mastergradsoppgaven.

1.6 Terminologi og begrepsbruk

Jeg har brukt betegnelsen almenning som en form for samlebetegnelse. Med almenning mener jeg ikke bare det fysiske området almenning, men også aktørene knyttet til almenningen, som almenningsstyret og innehaverne av almenningsrett. Praksis i almenningene er mer enn almenningsstyrets forvaltning, derfor har jeg eksempelvis brukt *praksis i almenningene* som betegnelse på dette.

Almenningsrett har jeg brukt i oppgaven som en slags samlebetegnelse på den retten gårdsbrukene har til å nytte ressurser i almenningen. I utgangspunktet hadde jeg en forestilling om at begrepet almenningsrett var synonymt med bruksrett. Det er for så vidt naturlig å tenke at almenningsretten er rett til bruk, altså bruksrett til almenningen. Etter hvert har det blitt tydelig for meg at innholdet i begrepet ikke alltid er like klart. Senere i oppgaven har jeg en mer inngående drøfting av hva som ligger i begrepet almenningsrett. Jeg har hovedsakelig valgt å bruke termene bruksrett og eiendomsrett i oppgaven, for å unngå forvirring i terminologien. Bruksretten som betegnelse på de konkrete rettighetene som ligger til de almenningsberettigede eiendommene; eksempelvis rett til virke, beite og lignende. Eiendomsretten har jeg i utgangspunktet brukt i betydning eier av almenningens grunnareal. Termen almenningsrett blir brukt der dette faller naturlig, og ikke gir rom for uklarhet i innhold.

Selv om det finnes flere typer almenninger, er det bygdealmenninger som er tema i denne oppgaven. For enkelhets skyld har jeg hovedsakelig brukt bare betegnelsen almenning. Derfor menes det bygdealmenning dersom ikke annet er nevnt.

1.7 Framgangsmåte og oppbygging av oppgaven

Oppbyggingen av framstillingen er inndelt i seks kapitler. Dette kapitlet (1) gir et innblikk i tema og problemstilling, samt hovedtrekkene i oppgavens oppbygging.

Kapittel 2 omhandler forklaring og drøfting av framgangsmåten jeg har benyttet for datafangst. Jeg har valgt kvalitative intervju som empirisk metode, og i denne delen går jeg nærmere inn på framgangsmåte særlig i forhold til intervjuene med almenningsbestyrerne. Jeg har også belyst litteraturen jeg hovedsakelig har benyttet for framstillingen.

Kapittel 3 belyser almenninger og almenningsrett. Dette er viktig for å få en forståelse av hva almenningene og almenningsretten er, noe som er grunnleggende viktig når man skal gå videre i oppgaven. Enkelte deler av framstillingen her bærer preg av debattene og konfliktene som har preget almenningene og almenningsretten omkring innholdet i disse begrepene. Dette kan muligens gi et noe ustrukturert inntrykk, samtidig som det gjenspeiler hvilket komplisert og mangesidig tema dette er.. I siste del av kapittel 3 forsøker jeg å vise dynamikken omkring almenningsretten når det skjer endringer i landbruket. I en viss grad representerer dette kapitlet en utvikling og presisering av problemstillingen.

I kapittel 4 presenterer jeg resultatene fra intervjuene. Jeg har valgt å gjengi resultatene fordelt etter tema. Det som i hovedsak var elementer under samtalene, var hvordan almenningsstyret håndterer konkrete situasjoner ved endringer i gårdsdriften, tanker om almenningsretten i dag og i framtida, og eiendomsrettens stilling i forhold til bruksretten.

I kapittel 5 presenterer jeg et sammendrag av samtalene jeg hadde med de juridiske fagpersonene. Det var hovedsakelig eiendomsrettens stilling som var samtaleemnet her. Jeg har valgt ut hovedtrekkene og viktige elementer fra samtalene, og sammendragene er også presentert etter tema.

I kapittel 6 rettes fokus mot drøfting av empirien fra kapittel 4 sammen med deler fra kapittel 3. Her tar jeg først for meg innholdet i almenningensretten. Deretter ser jeg på almenningensrett og dynamikk; hva er det som skjer i praksis i ulike situasjoner som følge av endringsprosesser. Her har jeg hovedsakelig fokusert på bruksretten. Deretter tar jeg for meg eiendomsrettens stilling. Her gjør jeg ikke en uttømmende drøfting av hver enkelt problemstilling, men belyser det på en måte som kan være et utgangspunkt for videre arbeid med temaet. Til slutt i kapitlet har jeg forsøkt å gi et svar på hovedproblemstillingen: hva skjer med almenningensretten når gardsbrukene endrer karakter?

Jeg har brukt en del juridisk og historisk litteratur og kilder i denne oppgaven. Selv om det i stor grad er juridiske spørsmål jeg tar opp, er praksis knyttet til problemstillingen en viktig del av framstillingen. Derfor er det viktig å være klar over at dette ikke er en juridisk avhandling, med de krav og metoder som knytter seg til det. Oppgaven har snarere blitt til i skjæringspunktet mellom teori og praksis, og dette bærer også framstillingen preg av, både i språk og innhold.

2 Om framgangsmåte

2.1 Innledning

For å få svar på problemstillingen som ligger til grunn for denne oppgaven, har jeg valgt en framgangsmåte som består av ulike metoder. Dette på grunn av at de ulike sidene ved problemstillingen krever ulik metode for datafangst. Framgangsmåten for denne oppgaven er derfor en kombinasjon av litteraturstudium, studier av rettspraksis og empiri. Empirien har jeg innhentet ved hjelp av intervjuer, i utgangspunktet med en kvalitativ vinkling. Jeg vurderte også å bruke kvantitativ metode for datainnsamling fra almenningene, men jeg følte det ville gi meg mer å kunne gjøre datainnsamlingen i form av åpne samtaler. Det gav meg muligheten til å komme i dybden på noen viktige spørsmål, og kanskje få ut informasjon jeg ellers ikke hadde fått tilgang til. Siden jeg også i utgangspunktet ikke hadde helt klarlagt hva som kunne være viktige elementer å ta opp i oppgaven, og hvorvidt spørsmål og samtaleelementer var fruktbare for å hente ut interessant informasjon, ble samtalene også en mulighet for å få innspill og ideer om dette. Jeg har derfor valgt å bruke ustrukturerte intervjuer som framgangsmåte for innhenting av empiri.

Det er viktig å være klar over at noen av resultatene jeg kommer fram til gjennom mine intervjuer bare kan sees på som tendenser i praksis. Jeg har foretatt dybdeintervjuer av personer i et utvalg bygdealmenninger, og en kan ikke uten videre overføre disse resultatene på alle bygdealmenninger i Norge. På den andre siden viser de trekk ved praksis, som kan være med å gi en forståelse av hva som skjer med almenningsretten når gårdsbrukene endrer karakter.

2.2 Litteratur og rettskilder

Formålet med bruk av litteratur har vært å sette seg inn i både generell teori om almenningene, og å gå dypere inn på enkelte spørsmål, som et utgangspunkt for samtalene. I tillegg har jeg brukt litteraturen til å framstille bakgrunnstoff om elementene jeg undersøkte i praksis. Når det gjelder litteratur om almenninger, så finnes det relativt mye som er skrevet om dette. Samtidig er litteraturen preget av generelle framstillinger omkring almenninger og almenningsrett, og de siste årene har det heller ikke vært skrevet noen større avhandlinger om almenninger. Derfor har jeg støttet meg mye til eldre juridisk litteratur. Den viktigste er

Meinich Olsens ”*Norsk Almenningsret*” fra 1928. Dette er for øvrig et anerkjent verk om almenningensretten, som jeg i stor grad har nyttet i bakgrunns- og teoridelen av framstillingen. Jeg har også benyttet meg av G. Tanks avhandling (1912) om betydningen av ordet bygdealmemming. Det som har vært en utfordring ved at litteraturen er gammel, er å tolke det som har vært skrevet i lys av dagens situasjon. Litteraturen er også skrevet før revisjonen av allmenningenslovgivningen. Det som er skrevet, særlig av den eldre litteraturen, er også preget av uenighet om opphavet til almenningene, eiendomsretten, betydningen av begrepet, utstrekning av retten og lignende. Dette har jeg forsøkt å vært bevisst på når jeg har brukt litteraturen. Jeg har også støttet meg en del til NOU 1985: 32 ”*Revisjon av almenningenslovgivningen*”. Det mest oppdaterte av juridisk litteratur jeg har funnet frem til er Nils Ludvig Dahls særavhandling ved juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo fra 1998. Dette er imidlertid en studentavhandling, og må dermed også anvendes med slik status. Samtidig er denne juridiske avhandlingen noe av det mest oppdaterte og utfyllende som er skrevet om bygdealmemmingene siden den nye loven trådte i kraft i 1992. Derfor har denne avhandlingen vært et godt hjelpemiddel for meg i de juridiske elementene i denne oppgaven. I tillegg fikk jeg et godt stykke ut i arbeidet med oppgaven tilgang på Geir Stenseth (2005) sin doktoravhandling ved juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo fra 2005. Avhandlingen er en komparativ analyse av sameier og almenninger.

For å finne frem til rettspraksis har jeg brukt internettportalen lovdata.no (Lovdata 2005), samt Sverre Dragstens verk *Dommer i almenningssaker*. Denne domssamlingen er laget på oppdrag fra Landbruksdepartementet, og inneholder samling av domsavsigelser frem til 1973.

Litteraturen har jeg hovedsakelig fått anbefalt av min veileder. I tillegg har jeg funnet noe selv, da jeg har blitt kjent med en god del av det som finnes av litteratur gjennom tidligere arbeid med temaet almenningensrett (Runningen 2004).

2.3 Kvalitativ datafangst

Ved bruke av kvalitative metoder innhentes fyldige data om situasjoner, og øker muligheten til å forstå atferd og situasjoner slik de oppfattes av de som undersøkes (Halvorsen 2003: 80). En feilkilde som imidlertid kan oppstå ved ustrukturerte kvalitative intervjuer er at informasjonen man får er påvirket av intervjuerens tilstedeværelse (Halvorsen 2003: 138). Informanten kan legge opp sine svar og utsagn i forhold til det han tror intervjueren vil høre,

eller at intervjueren trekker frem de sidene som en selv ønsker. En annen faktor er at intervjueren kan være forutinntatt, og at svarene tolkes i denne favør. Dette har jeg forsøkt å være bevisst på i mine intervjuer, men siden intervjurollen var en ny og ukjent situasjon for meg, har dette vært en utfordring.

Kvantitative data er målbare, det vil si at de kan uttrykkes i tall eller andre mengdetermer, mens kvalitative data gir informasjon om de ikke-tallfestbare egenskapene hos det man undersøker (Halvorsen 2003: 79). Jeg kunne ha gjort en kvantitativ undersøkelse hvor jeg fant ut hvor mange som praktiserte bortfall av eiendomsrett samtidig med bruksrett, hvor mange bortfall som hadde skjedd innenfor et visst antall år og lignende, men jeg ønsket å komme mer i dybden på problemstillingene, og innhente mer fyldig informasjon om hvert enkelt element jeg tar opp i oppgaven.

Jeg har også valgt en induktiv tilnæringsmåte til temaet. Dette innebærer at man *”forsøker å tilnærme seg en virkelighet man ikke kjenner, uten klare hypoteser, noenlunde forutsetningsløst og med en lite presis problemstilling”* (Halvorsen 2003: 79). Formålet er ikke å teste holdbarheten av en forutbestemt hypotese, men å forsøke å danne seg et helhetsinntrykk av det som undersøkes. En induktiv tilnærming blir vanligvis forbundet med kvalitative metoder. Det motsatte, som kalles hypotetisk-deduktiv tilnærming, blir forbundet med kvantitative metoder (Halvorsen 2003: 80). Jeg benyttet meg i utgangspunktet av et spørreskjema, men som fungerte mer som en intervjuguide og et utgangspunkt for samtaleelementer. Samtidig sørget en forberedt plan for at samtalene fikk god struktur, og informanten ble klar over hva slags informasjon jeg ønsket av han. Imidlertid kunne det vært aktuelt å kombinere en kvantitativ undersøkelse om temaet i tillegg til en kvalitativ undersøkelse. I forhold til den induktive tilnæringsmåten, har jeg vurdert at en kvantitativ undersøkelse kan bli for dominerende i forhold.

Det som var viktig for meg når jeg valgte framgangsmåte til datainnsamlingen var at jeg kunne gå i dybden på spørsmålene, og være åpen for at det ble tatt opp andre ting enn det jeg hadde satt opp som samtaleelementer. I og med at jeg ikke hadde så mye dyptgående kunnskap om de enkelte elementene ville kvalitative intervjuer bidra til å øke kunnskapsnivået mitt underveis. Dermed har det oppstått elementer i oppgaven som jeg i utgangspunktet ikke hadde knyttet til problemstillingen. Jeg har brukt mye tid på å sette meg inn i almenningrettens historie, noe jeg følte var helt avgjørende for å kunne arbeide videre

med oppgaven. Å studere almenningrett uten å ha inngående kjennskap til den historiske bakgrunnen, synes å være meningsløst, og jeg mener dette også har vært viktig for forståelsen av intervjuresultatene. Samtidig var det viktig å kunne diskutere på tilnærmet samme faglige nivå som informantene. De fleste samtaleelementene var relativt åpne og ga rom for innspill og ulike synspunkt fra informantene (vedlegg 3).

Jeg gjennomførte også intervju med juridiske fagpersoner som hadde erfaring innenfor almenningrett. Dette fordi at jeg føler at jeg ikke har tilsvarende kunnskap om jus generelt og jussen omkring almenninger, og det derfor var nyttig med dybdeintervjuer med disse. Da kunne jeg få innspill underveis, også om elementer jeg i utgangspunktet ikke hadde tenkt på.

2.4 Bakgrunn for utvalg og gjennomføring av datafangst

2.4.1 Valg av informanter

Kvalitative intervjuundersøkelser kan gi store mengder data fra den som blir intervjuet. Utvalget av informanter bør derfor ikke bli for stort, og antallet må også vurderes og velges hensiktsmessig ut i fra oppgavens problemstilling og omfang. Det blir dermed viktig på forhånd å finne fram til personer som kan gi relevant informasjon. Siden jeg ikke hadde noe kjennskap til informantene på forhånd, la jeg opp til korrigeringer underveis. Blant annet kunne jeg utvide antall informanter dersom jeg underveis i intervjuprosessen følte at jeg fikk manglende bredde på informasjonen. Jeg fikk også tips underveis fra informantene om personer de visste hadde mye kunnskap og erfaring med spørsmål knyttet til temaet mitt.

Av informanter i forhold til praksis i almenningene, var det viktig at jeg valgte noen som hadde inngående kjennskap til praksis i almenningene nå i dag, samt hadde oversikt over historisk bakgrunn. Det var også viktig at informanten hadde kjennskap til lovverket. Derfor valgte jeg å bruke nåværende almenningsbestyrere som informanter i almenningene.

Jeg forsøkte også å få et bredt utvalg av almenninger, både når det gjaldt geografisk spredning, størrelse på almenning og type almenning; om det var typisk fjell- eller skogalmenning, om det fantes driftsmessig aktivitet av betydning for eksempel i forhold til næringsutvikling. Det ble etter hvert en overvekt av informanter fra Østlandet og skogalmenningene her, av ulike grunner. For det første var det lettere både økonomisk og

praktisk å oppsøke disse. Den viktigste grunnen var likevel at det var disse almenningene som hadde mest aktivitet og som synes å ha mest å bidra med i intervjuene, siden det er i dette området man finner de fleste bygdealmenningene. I utgangspunktet gjorde jeg en systematisk utvelgelse. Jeg brukte en fylkesvis inndelt liste, hvor almenningens geografiske utstrekning, samt areal av produktiv skog var oppgitt⁷. Jeg valgte ut informanter fra hvert fylke, i utgangspunktet den største og minste når det gjaldt utstrekning, samt størrelsen på produktiv skog. Det falt seg som hovedregel slik at de største almenningene også hadde mest produktiv skog.

Jeg har valgt å anonymisere svarene fra almenningsbestyrerne, fordi jeg mener at deres identitet og hvilken almenning de representerer ikke er veldig relevant for framstillingen. Formålet var å komme fram til ulike meninger og ytringer omkring almenningsretten i tillegg til eksempler på praksis i almenningene.

Når det gjaldt intervju av fagpersoner utenom almenningene, har jeg brukt juridiske fagfolk. Disse har jeg blitt tipset om av veileder og av noen almenningsbestyrere, og disse er å anse som personer med god kunnskap om almenningsretten.

2.4.2 Forberedelse til intervju

Jeg kontaktet informantene pr telefon to til tre uker før jeg hadde tenkt å gjennomføre intervjuet, for å presentere temaet for oppgaven og avtale intervjutidspunkt. Deretter sendte jeg pr. e-post eller brev et spørreskjema⁸ til informantene. Jeg presiserte at dette var kun et utgangspunkt for samtalen, slik at om vedkommende hadde andre relevante elementer å ta opp, var samtalen åpen for dette. I tillegg laget jeg et følgebrev der jeg forklarte tema og problemstilling for oppgaven. Der forsøkte jeg å være nokså åpen, fordi at jeg ikke hadde utformet oppgaven helt klart på forhånd, og ville avvente responsen fra informantene i forhold til hvilke elementer jeg skulle ta med og hva som skulle vektlegges i oppgaven. Responsen jeg møtte da jeg tok kontakt med informantene var god, og de fleste uttrykte positiv interesse for oppgaven.

---

⁷ Se vedlegg 1

⁸ Se vedlegg 3

Noen av spørsmålene krevde muligens også at de måtte hente informasjonen fra andre, og at det ikke var informasjon de på stående fot kunne gi. Samtidig synes jeg at en uke var tilstrekkelig forberedelse, og gikk det lenger tid kunne det vært fare for at informantene hadde glemt å forbrede seg eller at notatet kunne bli forlagt.

2.4.3 Gjennomføring av intervju

Som tidligere nevnt, befinner de fleste bygdealmeningene seg på Østlandet, og slik sett var dette gunstig for meg for å kunne gjøre personlige intervjuer. Av dybdeintervjuene med almenningsbestyrerne gjennomførte jeg åtte av dem som personlige intervjuer, og ett som telefonintervju, og ett som kombinert telefon/e-postintervju. Jeg valgte å besøke informantene på kontorene deres. Dette fordi at det ikke skulle bruke mer av informantenes tid enn nødvendig, samt at det var interessant å se nærområdet til almenningene, og gjennom å besøke kontorstedene dannet jeg meg også et bilde av aktiviteten til almenningene. Mange av almenningene jeg besøkte har blant annet egne sagbruk og trelastutsalg.

Samtalene varte mellom en og tre timer. Det varierte hvor mye informantene snakket utenom samtaleelementene. Noen pratet mye på eget initiativ, mens andre svarte stort sett på de spørsmålene jeg hadde. Muligens kunne jeg ha sagt klarere fra på forhånd at samtaleelementene var bare et utgangspunkt, og at jeg også ønsket andre innspill. Det var også varierende hvor godt forbredt de enkelte virket; noen hadde gjort en del undersøkelser på forhånd, mens andre svarte ut i fra antagelser. Dette gjør at dataene kan være noe usikre med henhold til det som har skjedd før informantenes tid i de respektive almenningene. De konkrete eksemplene på bortfall av bruksrett og lignende vil da også hovedsakelig være av nyere tid, da de stort sett var bevisst på eksempler gjennom den tiden de selv har vært almenningsbestyrere. Samtidig så antar jeg at bortfall av almenningsrett ikke har skjedd i stor skala før, og at det er først den senere tid at dette har blitt et mer aktuelt spørsmål. Oppgaven min omhandler da også hovedsakelig almenningsretten i et nåtidig og framtidig perspektiv.

Jeg noterte for hånd underveis i samtalene. Dette var til dels utfordrende, for jeg ofte deltok aktivt i samtalen. Det var også utfordrende å forsøke å få med det vesentlige, samtidig som det ikke ble noen "dødtid" for informantene mens jeg noterte. Båndopptaker kunne muligens vært brukt med fordel, samtidig som jeg antok at dette kunne gjort etterarbeidet med intervjuene adskillig mer arbeidskrevende. Samtidig ønsket jeg ikke detaljinformasjon om alle

spørsmål. Jeg avtalte imidlertid at jeg skulle ta kontakt igjen dersom det dukket opp spørsmål, eller om det var ting som i ettertid virket uklare for meg.

Samtalene med informantene ga meg mye verdifull informasjon om hva som kunne være aktuelle og interessante elementer å behandle i oppgaven. Jeg har ikke mye erfaring med almenninger i praksis, og kunnskapen jeg satt inne med om almenningene før jeg startet med oppgaven, har jeg stort sett tilegnet meg gjennom teorien. Dette gjorde at jeg ville være åpen for å høre hva almenningsbestyrerne la vekt på i samtalene. Det jeg fort oppdaget, var at det som i utgangspunktet var hovedsamtaleemnet; nemlig bortfall av eiendomsrett samtidig med bruksretten, ikke var noe de hadde så mye meninger eller tanker om. Det som det imidlertid ble snakket mye om i samtalene, var problemet med å finne gode retningslinjer på hva jordbruk er, i forhold til kriterier for bortfall av bruksrett. Dette har jeg også valgt å vie en del plass i oppgaven etter hvert, da jeg oppdaget at dette var et aktuelt tema som opptok informantene, og som også knyttet seg naturlig til det som var mitt utgangspunkt for samtalen.

Almenningsbestyrerne jeg sendte e-post til, ba jeg om å svare innen to uker. De fleste kontaktet jeg på telefon først for å presentere temaet og spørre om de var villige til å bruke litt tid på å besvare spørsmålene på e-post. Intervjuene med de juridiske fagpersonene gjennomførte jeg ved personlig samtale. Jeg sendte et notat med stikkord i forkant dersom de ønsket det for å gi et innblikk i hva jeg ønsket informasjon om (vedlegg 2).

3 Almenninger og almenningsrett

3.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg ta for meg en del generell teori omkring almenninger og almenningsrett som jeg anser som grunnleggende for å kunne ha utbytte av den videre fremstillingen, og som har vært nødvendig for meg i den videre analyse i kapittel 6. Jeg vil først ta for meg hva som ligger i almenningsbegrepet. Deretter tar jeg for meg mer generelt om almenningene og almenningsområdene i Norge i dag. Deretter vil jeg forsøke å ta for meg viktige begreper knyttet til temaet almenningsrett og innholdet i dem. Jeg vil også gi en oversikt over den historiske utviklingen av almenningsretten, samt gjeldende forhold i dag med henhold til lovverk og rettspraksis. Deretter vil jeg gå nærmere inn på det som er temaet for denne masteroppgaven, nemlig sammenhengen mellom samfunnsendringer og almenningsretten, med særlig fokus på bortfall av bruksrett og eiendomsrett.

Bilde 1. Fiske ved Aursjoen – Sjàk Almenning. Foto: Stig Aaboen.

3.2 Almenning

3.2.1 Hva ligger i almenningsbegrepet?

Begrepet almenning er vanskelig å gi en presis definisjon, og innholdet har vært omdiskutert gjennom tidene. Ordet almenning må regnes som en "paraplybetegnelse" som vanskelig kan gis et presist innhold, og innholdet i begrepet må avklares gjennom å studere hver enkelt almenning og dens historie.

Selve ordet almenning kan tenke seg å være et utspring av "alle menn", det vil si allmuen (Vevstad 1994: 11). I følge Norsk Språkråds nynorskordbok stammer ordet almenning fra det norrøne *almennr* (www.sprakrad.no). I J. Fritzners ordbok er betydningen av ordet *almennr* som følger: *allmennt dvs. alle Mand, = almenningr* (www.dok.hf.uio.no 2005). I samme ordbok har *almenningr* flere betydninger, blant annet etter Landslovene. Et alternativ er følgende:

"hvad der ligger til fælles almindelig Benyttelse for dem, der henhøre til et større eller mindre Samfund..... større Territorium, inden hvilket Samfundets Medlemmer hadde Ret til at nyttiggjøre sig hvad deri fandtes eller forekom, modsat privat Ejendom"

Det finnes flere forsøk på definisjoner av almenningsbegrepet, og mye brukt og gjengitt, er den vi finner i Meinich Olsen (1928: 220): *"Ved almenning forstaar jeg en strækning, hvor et eller flere bygdelaag i kraft av loven har bruksret."* Tretvik viser til Christen Osterson Weyles håndbok *Glossarium juridicum DanicoNorvegicum* fra 1652, hvor det heter det at *"Almindelig /eller Almindelig...er det som er tilfællis oc uskift/ jord eller andet/ saa at ingen der udi veed sin særlige Lod..."* (Tretvik 1996: 119).

O. Solnørdal hevder i *"Rettleiing i almenningsslæren"* at om man skulle forsøke seg på en "begrepsbestemmelse" på begrepet almenning, ville denne ikke bli videre opplysende (Solnørdal 1958: 23).

"Den måtte nærmest gå ut på at som almenning reknes visse jordvidder - "faste eiendommer" - som det gjelder rettsforskrifter for retten til å råde over og retten til å nyttiggjøre seg, som i visse måter er særegne for disse eiendommer og skiller seg fra dem som i alminnelighet gjelder fast eiendom"

Dette er, som Meinich Olsens variant, en relativt vid definisjon, som verken definerer hva slags retter det dreier seg om eller hvilke eiendommer som er innehavere av retten.

I Nasjonalatlas for Norge tar man utgangspunkt i at almenninger er områder som i historisk tid ikke har vært underlagt privat eiendomsrett (Sevatdal 1985: 11). Dette utgangspunktet inneholder to elementære momenter. Man har den historiske dimensjonen på den ene siden, og på den andre siden har man betydningen "ikke privat", altså noe som er offentlig i betydningen å komme flere enn noen få til gode. Selve uttrykket almenning tolker man som noe "allment", altså noe som ikke tilhører bare en eller få, men som en kollektiv ressurs. I Meinich Olsens definisjon fokuseres det mer på bruksretten som ligger til almenningen, noe som han begrunner med at bruksretten; retten til å bruke og utnytte ressursene, er det sentrale for almenningene (Meinich Olsen 1928: 220).

Med almenning som paraplybegrep menes ikke bare at selve begrepet har vært tolket på flere måter, men også at almenningens rettsstilstand og historiske utvikling er sterkt varierende mellom de ulike geografiske områdene i landet. Eksempelvis i de områdene hvor det er fjellområder som aldri har vært statsgrunn, har trolig ikke ordet almenning samme betydning som i andre geografiske deler av landet hvor staten gjennom tiden har vært en viktig grunneier (Sevatdal 1989: 64). Særlig gjelder dette for bygdealmenningene, da almenningsstyret utformer egne bruksregler for hver bygdealmenning.

3.2.2 Om betydningen av ordet bygdealmenning

Begrepet bygdealmenning dukker først opp i lovverket i "*Lov om Skovvæsenet*" av 1863. Her er bygdealmenning brukt som betegnelse på "*De Almindinger, der eies af mindst Halvparten af de samme hugsberettigede Gaardbrugere*". Imidlertid var begrepet "*bøygernes almindinger*" brukt i en kongelig forordning av 7.oktober 1728 om tildeling av rydningsplasser i skog i Solør og Østerdalen.

Det ble hevdet fra kongens side at det ikke fantes forskjell på bygdealmenning og kongealmenning, og at det var kun ulik begrepsbruk om den samme tingen; kongens almenning. Mange saker ble ført for retten om dette spørsmålet, og hovedtendensen i avgjørelsene var at bøndene tapte sin påstand om eiendomsrett så lenge det fantes bevis på at

almenningen hadde vært kongealmenning en gang (Dahl1998: 3). Disse rettssakene skapte stor misnøye blant bøndene, og i mange tilfeller ble almenningene solgt eller gitt til allmuen.

Første gangen ordet bygdealmenning dukker opp hos Rentekammeret, er trolig i 1726, i forbindelse med almenningssalgene (Tank 1912: 11). Rentekammeret kontaktet stattholderen og ba om forklaring på hva som var forskjellen på kongealmenning og bygdealmenning når det gjaldt salgene av Ringsaker og Vang almenninger. Svaret stattholderen ga tyder i følge Tank (1912: 12) på at man kjente kun til en type almenninger på denne tiden; kongens almenning.

Tank viser i sin avhandling om ordet bygdealmenning til at det gjennom tiden har vært mange og til dels grunnleggende ulike forklaringer på hva en bygdealmenning er, og at hva som har ligget i begrepet har også hatt ulikt innhold og betydning (Tank 1912: 66). En betydning av ordet er at bygdealmenning er en strekning eller et sameie som etter all sannsynlighet tidligere har vært kongens almenning, men som nå eies av en hel bygd. Professor Taranger mener å kunne bevise at en bygdealmenning i det 18. århundrets rettspråk betyr bygdesameie (Tank 1912: 10).

En annen forklaring, som Tank (1912) viser til, er professor Auberts, som går ut på at en bygdealmenning som oftest er det samme som statsalmenning hvor bygdelaget har bruksretter, samtidig som ordet har en annen betydning i for eksempel Gudbrandsdalen, hvor han mener at bygdealmenning er motsatt av det som ligger utenfor og tilhører kongen. Tank viser her til at uttrykket bygdealmenning eller sameie forekom flere steder om strekninger hvor staten ikke hadde noen rettigheter (Tank 1912: 66). Rentekammerets definisjon av begrepet i 1763 mener Tank er mer sammenfallende med denne betydningen. I forordningen av 1752 finner man ingen forklaring på betydningen, og mange steder tolket fogdene det slik at forordningen også gjaldt strekninger som eides av bygda. Utsteding av rydningsplasser her ble imidlertid møtt med slik motstand at dette opphørte etter hvert.

Tank skriver at om man skulle utvide begrepet og anvende ordet bygdealmenning på sameier, slik at lovens bestemmelser i Kristian Vs Norske Lov anvendelse på sameier også, ville føre til *"uklarheter og tvivl"*. Likevel har det nok skjedd at strekninger som i utgangspunktet har vært bygdealmenninger har gått over til sameier og sameielovens bestemmelser, fordi at bøndenes rådighet har vært uinnskrenket (Tank 1912: 66). Tank skriver også at hvorvidt

eiendomsretten har gått over uten at et salg har funnet sted, er vanskelig å avgjøre, og at det er vanskelig å gi en klar regel for når en strekning er almenning eller sameie. Det må avgjøres ved å gå inn på hvert enkelt tilfelle og studerer dens historie og bakgrunn. At almenningen har blitt kalt bygdealmenningen, mener Tank (1912: 67) ikke er noe godt bevis på at det er bygdelaget som er eier, da begrepet er mer knyttet til bruksretten som hviler på strekningen.

Ordet bygdealmenning har også vært brukt om almenninger hvor kongen hadde eiendomsrett, men hvor eiendomsforholdene har vært usikre og bøndene har deretter holdt fast på meningen om at eiendomsretten har ligget til bygdelaget, siden begrepet bygdealmenning er blitt brukt. I følge Tank snakker man kun om kongens almenninger i de gamle lovene, men statens krav om eiendomsretten til almenningene har møtt mye motstand gjennom tidene.

En tredje betydning av ordet bygdealmenning dukker opp etter hvert som almenningene ble solgt, og der de ble solgt til flertallet av de bruksberettigede fikk man bygdealmenninger. Dette er den betydningen man har fått inn i lovverket; først i 1857.

3.2.3 Styreform

Stats- og bygdealmenninger er styrt og forvaltet grunnleggende forskjellig, og dette er også grunnen til at man skilte lovgivningen for de to hovedtyper almenninger i separate lover (Rygg 1999: 10).

I bygdealmenningene er det ett organ, almenningsstyret, som forvalter alle rettighetene, både eiernes og bruksretthavernes, jf. bygdealmenningslovens § 3-2. Det heter blant annet at

”almenningsstyret har myndighet til å avgjøre alle spørsmål i forbindelse med almenningens forvaltning og drift så langt ikke annet er særskilt bestemt, og likeledes spørsmål om bruksrett. Almenningsstyrets avgjørelser kan ikke påklages.”

Almenningsstyret i bygdealmenning har vidtgående kompetanse og makt over styring og forvaltning av almenningen. I forbindelse med almenningsstyrets avgjørelser har man ingen klageinstans, fordi det ikke er et offentlig organ og ikke omfattes av forvaltningslovens bestemmelser, men tvister kan bringes inn for domstolsavgjørelse (Rygg 1999: 11). Årsmøtets funksjon i en bygdealmenning er relativt begrenset; de velger styre og kommer med uttalelser, men har ingen formell avgjørelsesmyndighet. Det eneste organet som til en viss grad

kontrollerer almenningsstyret i en bygdealmenning, er Landbruks- og matdepartementet. Departementet er ingen overinstans, men det kreves godkjenning av visse avgjørelser, for eksempel endringer i bruksreglene.

I statsalmenning er forvaltningssituasjonen annerledes; det er flere styringsorganer, og staten gjennom Statskog SF⁹ er grunneier. I 1920 kom den første fjelloven, som gjaldt bare for statsalmenninger, og som innførte fjellstyrene. Loven regulerte rettighetene utenom skog og virkesrett. Denne ble avløst av den nåværende fjelloven i 1975. Fjellstyret er oppnevnt av kommunen, og de administrerer bruksrettene utenom virkesretten. Det vil hovedsakelig si beite, jakt og fiske, fangst og setring. Selv om fjelloven bare gjelder for statsalmenningene, har dens bestemmelser i mange tilfeller analogisk anvendelse på bruksretten i bygdealmenninger også (NOU 1985: 32 s.10). Man har også et almenningsstyre i statsalmenningene som er valgt av de almenningsberettigede, men almenningsstyret i statsalmenning forvalter bare virkesretten, altså retten til å ta ut skogvirke. I motsetning til bygdealmenningen, representerer almenningsstyret i statsalmenning egentlig verken eierposisjonen eller de som har bruksrett (Rygg 1999: 12). Det tredje styringsorganet; staten selv som grunneier, er representert ved Statskog. Statskog forvalter eiendomsretten og grunn disponeringer, eksempelvis bortfeste av hyttetomter. En konsekvens av forvaltningsorganiseringen i statsalmenningene, er at det har oppstått konflikter mellom de ulike forvaltningsorganene, for eksempel mellom fjellstyret og almenningsstyret. De bruksberettigede oppfatter ofte almenningsstyret som sitt interesseorgan, fordi de selv har valgt styrerepresentanten, og ikke det kommuneoppnevnte fjellstyret, selv om det er fjellstyret som representerer de bruksberettigedes interesser (Rygg 1999: 13). I en bygdealmenning vil almenningsstyret representere både eier- og bruksrettsinteressene.

---

⁹ Statskog SF, tidligere Direktoratet for statens skoger, eies av staten og styres av Landbruks- og matministeren gjennom foretaksmøtet. Statskog er som statsforetak eget juridisk selskap, og forvalter eierressursene i statsalmenningene.

3.3 Almenningsretten

Bilde 2. Virkesretten har vært en viktig ressurs for innehavere av almenningrett. Foto: Halvor K. Sætre

3.3.1 Hva er almenningrett?

Almenningretten er som nevnt ett av de eldste rettsinstitutter vi har. Det er vanskelig, om ikke umulig, å tidfeste opphavet til almenningene og når de første reglene om bruken oppstod. Solnørdal mener at utvikling av almenningretten kan knyttes sammen med *"framgangen i strevet med å gjøre det boende her i landet"* (Solnørdal 1958: 26). Så lenge mennesket har eksistert har naturen livnært folk og dyr, og utmarka har vært en viktig ressurs for fangst, jakt og fiske, etter hvert beite for husdyr og forsanking. De første menneskene tok seg opphold, fisket og drev fangst der de måtte finne det naturlig. Så vidt vi kjenner til eksisterte ingen regler for hvordan man kunne ta seg til rette. Etter hvert som menneskene gradvis gikk over fra nomadeliv til stedfaste boplasser, er det nærliggende å tro at man fikk en mer systematisk bruk av utmarka i den betydning av at de samme menneskene brukte de nærliggende utmarksområdene. Stadig befolkningsvekst førte til økt press på bruk av jord og naturressurser. Åkerbruket og dyrehold utviklet seg. Bygdene tok etter hvert form. Bygdefolket lærte seg å sikre "sine" ressurser mot folk i andre bygder. Visse jordvidder ble

hver bygds særegne område, og på tingene ble hver manns rett i dette området fastslått. Disse utmarksområdene ble *"alle bygdemenn likelig tilhørig"* (Solnørdal 1958: 27). Bygdefolket ville sikre seg mot at andre bygdelag skulle ta del i ressurser som de mente å ha krav på gjennom alders tids bruk (Rygg 1999: 2). Det er disse forholdene som er bakgrunnen for og spiren til almenningsretten. Reinton (1961: 206) sier *"Dei fjernare stroka, dei større skogane, åsane og fjella, låg oppgaveleg til "alle menn", var vel til å byrja med i sanning Ålmenningar. Men deler vart etter kvart hevda til serbruk for gardegrupper eller bygder- dei vart ålmenningar i vår tyding av ordet"*

Man antar at de eldste reglene vi har omkring bruken av almenningsområdene har utviklet seg gradvis (Solnørdal 1958: 27). Først som vedtak på bygdetinget, deretter på fylkesting og lagting. På tingene ble det lov og rett framsagt av en lovtaler, kalt *"lagmann"*. De første skrevne reglene om almenningsretten er fra 1200-tallet. Vi finner regler om almenningsbruken i de gamle landslovene, og særlig var det Frostatingsloven og Gulatingsloven som inneholdt bestemmelser som berørte almenningene. I 1274 ble de fire landslovene, Borgarting, Frostating, Eidsivating og Gulating, samlet i en felles lov; Magnus Lagabøters landslov. Almenningsforskriftene i denne er hovedsakelig hentet fra Frostatingsloven (Solnørdal: 28). Landsloven ble oversatt til dansk og vedtatt som lov i 1604 av Kristian den IV. Denne ble avløst av Kristian den Vs Norske Lov (heretter kalt NL), og de bestemmelser man finner her er også gjeldende i dag (NOU 1985 : 32: 9). Etter hvert kom flere lover og regler som supplement til NL. Disse inneholdt bestemmelser om almenningene og de enkelte rettene, og særlig gjaldt dette skogen når den etter hvert vokste seg til en viktig ressurs. I 1857 kom *"Lov, indeholdende Bestemmelser om Almindingssskove"*, og i 1863 kom *Lov om Skovvæsenet*. Til den siste kom en tilleggslov i 1937 som gjaldt bare bygdealmenningene. Å regulere bruken var almenningsskogene til en bærekraftig bruk var formålet med disse lovbestemmelsene (NOU 1985 : 32: 9). Med disse lovene fikk man også innført et organisert valg av almenningsstyre.

Almenningsrettens grunnprinsipp er at bruken skal utøves slik den har vært gjort fra gammelt av. Det var fastslått allerede i Landsloven av 1274, og i Kristian IV's Norske Lov av 1604 heter det at: *"Saa skal Alminding vere, som den hauffer verit aff arrilds tid, baade ouffen og nedden"*. Dette prinsippet har vært betegnet som almenningsrettens grunnlov, og selv om den ikke er direkte nedfelt i gjeldende lovverk, er det dette prinsippet som ligger til grunn og som fortsatt står over andre positivrettslige bestemmelser i almenningslovgivningen (Rygg 1999:

3). Det er også dette prinsippet som man har lagt til grunn for nye bestemmelser omkring bruksrett og bruksutøvelse i almenningen. Derfor er nettopp det historiske aspektet viktig når man skal forsøke å klarlegge hva som ligger i almenningsbegrepet, da det er det historiske innholdet som er med på å definere hva almenningsretten går ut på. Derfor er det nødvendig når man skal forsøke å gi innhold til almenningsbegrepet å gå tilbake til de eldste almenningskildene vi har, slik som gamle skrifter og lovregler.

SolnørDAL viser til almenningsretten som en subjektiv rett, hvor subjektet er ett eller flere individer, sammen eller hver for seg. Retten har en objektiv side, det vil si at det eksisterer regler som er "rett". Dette er de objektive rettsfastsettelsene, det vil si regler for menneskenes handlingsmåter som finnes i skrevne former, regler eller forskrifter som ikke er nedskrevne men som likevel blir lagt til grunn ved rettsavgjørelser i tvister i almenningsspørsmål, handlingsmåter som er riktige fordi de har vært fulgt i uminnelige tider, og handlingsmåter som har blitt fulgt i tro om at de er sedvane.

Den subjektive retten forutsetter at det finnes rettssubjekter som eier retten. Den subjektive rett går for det første ut på at det eksisterer subjekter som kan utøve rådighet i likhet med eiere av annen fast eiendom. For det andre eksisterer det rettigheter som kan utøves av andre enn de som er å anse som innehavere av eierrådigheten. Det vil si en bruksrett, eller innehavere av almenningsrett. For det tredje kan det være et tredje subjekt som kan utøve en viss myndighet over området eller de andre rettighetshavernes bruks- eller rådighetsrett, eksempelvis et offentlig organ.

Det er avgjort likheter mellom almenninger og almenningsrett, og sameier og servitutter, særlig i den praktiske utmarksbruken. Allikevel er forskjellene åpenbare med hensyn til det juridiske. I tillegg til at sameier og servitutter reguleres av annet lovverk, har almenningsretten egenskaper som vi ikke finner hos servitutter.

Et særtrekk ved almenningsretten er at den er fleksibel i omfang og utstrekning. Det vil si at den ikke er av en fast størrelse for hver enkelt eiendom, og den kan både økes og reduseres. Dersom et gårdsbruk deles, vil nye bruk få almenningsrett dersom de oppfyller vilkårene for dette, regulert av bygdealmenningslovens § 2-1. Det er heller ikke slik at de eiendommene som har hatt bruksrett fra før er prioriterte foran de nye. Dersom en ny eiendom får almenningsrett, kan de andre berettigede eiendommenes rett reduseres dersom ikke

almenningsressurser er tilstrekkelige til å oppfylle alles bruksrett fullt ut. Almenningsressurserne til enhver tid er grunnleggende for størrelsene på bruksrettene. Disse elementene nevnt ovenfor er noe av det som skiller bruksretten i almenning fra vanlige servitutter.

Almenningsretten kan heller ikke selges eller fraskrives. En bruksberettiget eiendom kan la være å bruke retten, men han kan ikke med rettslig virkning fraskrive seg å bruke den (Rygg 1999: 23). Dette prinsippet ble fastslått i den såkalte Heibergdommen i Rt. 1931 s. 110. I dommen slås det fast at privatrettslige forføyninger over fremtidige rettighetshaveres rett må ligge utenfor rettens innhold.

Almenningsretten kan ikke overdras, da den er en reell rettighet som er knyttet til de enkelte bruksberettigede eiendommer og kan ikke skilles fra disse. Dette er også lovfestet, jf. bygdealmenningslovens § 2-3. Almenningsretten kan man få tilbake dersom man etter bortfall igjen oppfyller kriteriene for å ha bruksrett.

Et viktig prinsipp for almenningensrett er ”husbehovsprinsippet” (NOU 1985: 32: 43). I det ligger at bruksretten er begrenset til hvert enkelt bruks behov. Dette er fastslått i bygdealmenningslovens § 2-2, første ledd første punktum. Dette prinsippet er fastslått i flere dommer Almenningsretten er også uavhengig av andre ressurser, slik at om et bruk har egen skog, har ikke dette betydning for om man har kan ta ut virke i almenningen.

3.3.2 Bruksretten

Almenningsområdene var tatt i bruk av bygdefolk lenge før kongen tilegnet seg eiendomsretten til almenningene. Allmuen skulle fortsatt ha rett til å utøve den bruk de alltid har gjort i almenningene selv om kongen etter hvert anså seg som innehaver av eiendomsretten. Almenningsretten hjemler rett til bruk av visse retter. Selv om vi har forskjellige typer almenning, der eiendomsforholdene er ulike, er bruksretten i utgangspunktet den samme i alle typer almenninger. Bruksretten består hovedsakelig av tre elementer; rett til trevirke, rett til beite og eventuelt seter, og rett til jakt og fangst. Rett til hogst og beite er tillagt de som driver jordbruk, mens jakt og fangst stort sett har vært tillagt innenbygdsboende, og er altså ikke forbeholdt gårdsbruk. Hvordan dette er praktisert, varierer mellom almenningene.

Almenningsretten hjemler både reelle og personlige rettigheter. Beite- og virkesretten er knyttet til eiendommen, og er reelle retter, mens jakt og fiske er personlige retter, i det de ikke er knyttet spesielt til eiendommen, men til personer som til enhver er bosatt på eiendommer med bruksrett. Husbehovsprinsippet er knyttet til eiendommens behov. Prinsippet er dermed knyttet til de reelle rettighetene; jakt og fiske er ikke naturlig nok ikke begrenset til et definert behov. I bygdealmenningene kan dette imidlertid være noe annerledes, da jakt og fiske også er knyttet til de bruksberettigede eiendommer. I mange bygdealmenninger er det derimot praktisert at dette er rettigheter for innenbygdsboende, blant annet i Skjåk Almenning.

Utgangspunktet er at bruksretten skal oppfylles ved hjelp av naturalytelser og rabatter (Vevstad 1994: 13). Når det gjelder trevirke ble det tidligere ofte praktisert slik at hver enkelt bruksberettiget fikk selv gå og ta ut det han trengte i skogen, etter eventuell utvising fra almenningsbestyrer. I dag praktiseres det i hovedsak fellesdrift, og almenningene har ofte egne sagbruk og leverer ferdigforedlet trelast hvor de bruksberettigede gis rabatter på virke og materialer. I en del almenninger gis det også tilskudd til oppføring av bygninger på gårdsbruk med almenningsrett. Bruksretten kan variere i innhold fra almenning til almenning, avhengig av blant annet ressursgrunnlaget til almenningen, og den historiske bakgrunnen til bruksretten i denne almenningen (Rygg 1999: 6).

Bilde 3. Tidligere sto den enkelte bruksberettigede selv for hogsten, etter anvisning fra almenningsbestyreren. Foto: Stig Aaboen

Bruksretten har også utviklet seg gjennom tidene, og i tråd med hva som har vært viktige utnyttingsmåter i utmarka. Av Frostatingsloven fremgår det blant annet at å brenne tjære og salt, og ”løpe næver”, var alminnelige aktiviteter, og som det fantes regler for i almenningsbestemmelsene. I Kong Haakon VI's retterbod for Østerdalen av 22. februar 1358, bekrefter han allmuens rett til å brenne myrmalm og utvinne jern i almenningen slik som tidligere har vært gjort i området (Meinich Olsen 1928: 47). I Kristian Vs lov er disse spesielle rettene ikke nevnt, men man har bestemmelser om de viktigste rettene som hogst og beite. Det kan i følge Meinich Olsen tolkes som at selv om de er utelatt nevnt i denne loven, skyldes nok ikke det at de ikke lenger var å regne som rettigheter i almenningen, men at bruken kan ha endret seg og man har derfor bare tatt med regler for de viktigste rettighetene på denne tiden (Meinich Olsen 1928: 47). Jakt- og fangsretter har imidlertid alltid vært mer å regne som en allemannsrett (Meinich Olsen 1928: 55).

I dag praktiseres bruksrettsytelsene på ulike måter. I hovedsak blir det ikke lenger utvist hogst i almenningsskogen, men almenningene viderefører tømmeret selv, til ved eller materialer,

og gir rabatter på kjøp av dette til de bruksberettigede. Beite er i mange almenninger ikke lenger aktuelt, ettersom mange har sluttet med husdyrhold eller praktiserer innmarksbeite. Jakt og fiske er det også noe ulik praksis på omkring. I noen almenninger må man være bruksberettiget for å få jakt, mens i andre almenninger er det tilstrekkelig at en er innenbygdsboende. Gamle bruksretter som tjærebrenning, nevertak, malmbrenning og lignende finner man ikke som utøvde bruksretter i dag så vidt jeg kjenner til. Dette avspeiler for øvrig et viktig prinsipp i almenningsretten, nemlig at den skal sees i sammenheng med tiden og forholdene, jf. bygdealmenningsloven § 2-2, første ledd andre punktum. I dag som landbruket er gjenstand for store endringer og utvikling, vil det være en utfordring for almenningsstyrene å definere hva som er nye bruksretter og hva som ikke kan omfattes av bruksretten. Dette vil jeg for øvrig komme tilbake til senere i oppgaven.

Hvem som har bruksrett i almenning er regulert gjennom bygdealmenningslovens § 2-1 og statsalmenningslovens § 2-1, og der heter det nesten liklydende i de to lovbestemmelsene at retten tilligger de jordbrukseiendommer innen det bygdelag som fra gammel tid har utøvd retten. I statsalmenningsloven er det imidlertid ordet *virkesrett* som er bruk, da det er fjelloven som regulerer de andre rettene.

Hvilke tilfeller som oppfyller dette vilkåret vil i stor grad være gjenstand for individuell vurdering og skjønn, og det har også vært et omtvistet tema gjennom tidene. Det foreligger mange domsavgjørelser omkring spørsmålet, og den som lenge har vært grunnlaget for gjeldende rettspraksis er den såkalte Hadelandsdommen (Rt. 1914 s. 35). Der heter det bruksrett tilkjennes en eiendom i bygdelaget så lenge eiendommen etter sin beskaffenhet og karakter må sies å tilhøre jordbruket, selv om dens avkastning av jordbruk ikke gir tilstrekkelig avkastning til å livnære en familie (NOU 1985: 32: 17).

Meinich Olsen hevder at bruksretten i almenning opprinnelig var en allemannsrett, og ikke forbeholdt jordbrukseiendommer. Dette begrunnes blant annet med at aktiviteter som jakt, fiske, tjære- og malm- og saltbrenning ikke er noe man kan knytte direkte til den jordbrukende klasse. Det var heller ingen grunn til at man skulle begrense dette til en viss del av befolkningen, fordi det var nok ressurser å ta av (Meinich Olsen 1928: 50). Selv om hoveddelen av befolkningen på landsbygda var knyttet til landbruket, var det også andre, som veidemenn, tjærebrennere osv som også hadde behov for å nytte utmarkas ressurser. Derfor

finner man i de gamle lovene ingen beskrivelse av hvem innenfor bygdelaget som hadde bruksrett i almenningen (Meinich Olsen 1928: 48).

Det var imidlertid enkelte av bruksrettene i almenningen som naturlig tilkom de som drev jordbruk, for eksempel beite og slått. Etter hvert kan man tenke seg at det utviklet seg slik at den jordbrukende klasse hadde førsteprioritet på ressursene. Knapphet på almenningens ressurser gjorde at det utviklet seg slik at den jordbrukende klasse hadde enerett til bruksutøvelsen, på grunn av sitt særlige behov (Meinich Olsen 1928: 51).

I utredningen til ny almenningslovgivning (NOU 1985: 32) tok opp om det skulle fastslås en arealgrense for eiendommer som kvalifiserte til almenningsrett. Utvalget foreslo en arealgrense på 10 dekar, men dette ble ikke videreført i proposisjonen. Det har heller ikke vært fastsatt noen arealgrense for å ha bruksrett gjennom rettspraksis, selv om noen almenninger har praktisert en arealgrense på 5 dekar (NOU 1985: 32: 17). Hvorvidt antall dekar er avgjørende for almenningsretten har også vært oppe til domsavsigelse, i Eidsvoll herredsrett 19. september 1979 (NOU 1985: 32: 16). Her hadde fire grunneiere måttet avstå grunn til Statens vegvesen på grunn av vegutvidelse, og hadde kommet under arealgrensen. Almenningsstyret fratok dem bruksretten, mens dette ble underkjent i herredsretten. Selv om de hadde kommet under arealgrensen, mente herredsretten at dette ikke hadde endret brukenes karakter, da de var små eiendommer i utgangspunktet.

For å oppfylle kravet om almenningsrett må en eiendom også tilhøre bygdelaget som har utøvd bruksrett. Det er ikke noe krav at den enkelte eiendom skal ha utøvd bruksrett, men det er bygdelaget som må ha utøvd almenningsbruk (Rygg 1999: 21). Normalt vil bygdelaget være et geografisk avgrenset område, men unntak fra dette kan forekomme. Administrative grenser som kommunegrenser og lignende er uten betydning når det gjelder avgrensning av bygdelag.

Hva som ligger i begrepet bygdelag, er ikke alltid like klart. Solnørdal (1958: 62) viser til Fritzners ordbok, hvor bygdelag er beskrevet som et samfunn av mennesker som bor i samme egn eller bygd. Meinich Olsen (1928: 25) mener at utviklingen har foregått slik at hver bygd eller grend har hatt en interessesfære rundt den faste bebyggelsen, som de har benyttet til beite, jakt, fangst osv, og at det er dette området som etter hvert har blitt almenning. Dersom

noen fra andre grender gjorde bruk av ressurser i almenningen, ble dette oppfattet som et inngrep i den særretten det tilliggende bygdelaget hadde (Meinich Olsen 1928: 26).

3.3.3 Eiendomsretten

Hvordan eiendomsforholdene i almenningene har vært i gamle tider, har man ingen sikker viten om. Det er sannsynlig at almenningene har vært det man kaller "res nullius"- de tilhørte ingen - og hvor det var fritt for alle og enhver å rydde og bygge (Meinich Olsen 1928: 13).

Vi antar at enekongedømmet ble innført med Harald Hårfagre. I flere av de gamle sagaene, blant annet Snorres Heimskringla, sagaene om Olav Tryggvason og Olav den Hellige, og Egils saga, fortelles det om at Hårfagre tilegnet seg retten til all landjord i Norge. Blant annet heter det i Egils saga, etter Schiefloes (1955: 24) oversettelse:

"I hvert fylke egned kong Harald til seg all odel og alt land, bygt og ubygt, ja, til og med sjøen og vatnene. Og alle bønder skulle være hans leilendinger og likeens de som arbeidet i skogen og saltbrennerne og alle veidemenn både på sjø og land. Alle skulle være hans lydskyldige"

Det har imidlertid vært mye diskusjon omkring forståelsen av disse beretningene, men disse vil jeg ikke komme noe nærmere inn på her. Det er imidlertid viktig å være klar over at det omkring eiendomsretten til almenningene har vært stor diskusjon. Hva som er fakta og gjetninger om eiendomsforholdene til almenningene før og omkring Harald Hårfagres tid, får man muligens ikke noe svar på, og det skal heller ikke være gjenstand for noen diskusjon i denne oppgaven. Det viktig å være klar over at man vet svært lite om de faktiske forhold, og at mye av litteraturen er basert på gjetninger og synsing (Sevatdal 2004, pers.med).

Reinton (1961: 207) sier at vår faktiske kunnskap om almenningene ikke går lenger tilbake enn til opplysningene i landskapslovene. Mange har trodd at bestemmelsene i landslovene går tilbake til Harald Hårfagre, men Reinton (1961: 207) sier at "...det veit vi i grunnen ingenting visst om..."

I følge Reinton (1962: 209) ser det ut til at det var først på 1600-tallet at kongemakten i Norge kom med økende krav på eiendomsretten til almenningene. Dette skjedde gradvis ettersom

områdene ble ansett som mer verdifulle og kongen fikk muligheter gjennom ”maktråder og administrasjonsapparat” til å hevde slike krav (Reinton 1961: 208).

Jeg tar med et utdrag fra Høyfjellskommisjonens¹⁰ dom fra 1. desember 1910, og viser hva som er deres oppfatning omkring dette. Høyfjellskommisjonen fastslo grensene for statsalmenningene, og deres arbeid er nå gjeldende rett. Utdraget er Schiefloes oversettelse (1955: 29):

”Da det oppstod ordnede forhold i landet, og da dette var blitt et statssamfunn, henlå det store strekninger som ikke var tatt i bruk av enkeltmann. Men det er uforenlig med begrepet ordnet statssamfunn, at noen av dets landområde er herreløst. Hva der ikke er i noen enkelts eie, må tilhøre staten, det hele samfunn. Retten til okkupasjon opphører fra den tid staten er oppstått. (...) De bestemmelse våre gamle lover inneholder om almenninger, er utvilsomt ment å gjelde alt land som ikke er tatt i besittelse av enkeltmann.

Det som i dag er bygdealmenninger, har oppstått gjennom salg av kongealmenninger, utskifting av privatalmenninger eller hevd av tidligere kongens almenning. Det har imidlertid vært mye omstridt hva som er statsalmenning og hva som er bygdealmenning. Det som imidlertid er mitt utgangspunkt og forutsetning, er at det i de per i dag registrerte bygdealmenninger ikke er tvil om hvorvidt de er bygdealmenninger eller statsalmenninger, og at eiendomsretten tilligger de eiendomsberettigede i bygdealmenningen. Hva som har måttet være rettstilstanden før de eventuelle salgene, hevd eller utskiftingen, er derfor ikke et tema for videre gransking i denne oppgaven.

Som nevnt innledningsvis gjorde jeg tidligere i studiet et litteraturstudium av temaet almenninger (Runningen 2004), hvor jeg blant annet tok opp spørsmålet om eiendomsrett og bruksrett i både stats- og bygdealmenninger. I statsalmenninger er det fastslått gjennom den Fronsdommen av 1963 at det er staten som er innehaver av grunneiendomsretten, eller restretten, i statsalmenningene. Når det gjelder bygdealmenningene, er det naturlig å gå ut i fra at det er de som kjøpte bygdealmenningen, eller som ble eiere ved utskifting av privatalmenninger, innehar den formelle eiendomsretten. Vi må da gå ut i fra at disse overtok

---

¹⁰ Høyfjellskommisjonen var en særdomstol, etter *Lov om ordning av rettsforholdene vedkommende statens høifjeldsgrund m.v.* av 8. august 1908. Kommisjonen arbeidet blant annet med å klarlegge grensene for statsalmenningene. Kommisjonen ble oppløst i 1954 (Sevatdal 1985: 14).

den retten som ble solgt – etter det sentrale prinsippet om at man ved salg av eiendom ikke kan overføre mer rett en man selv har. Bygdealmeningene har blitt til på ulike måter. I de tilfeller hvor bygdealmeninger ble solgt direkte fra staten er det logisk at staten overførte den samme eiendomsrett til kjøperne som staten selv hadde i statsalmeningene. Det er også naturlig å tenke at dette gjelder for de bygdealmeningene som ble utskiftet fra private. Ergo kan vi trekke som en logisk, om enn noe forenklet, slutning at eierne av bygdealmeningene har samme eiendomsrett til bygdealmeningene som staten har til statsalmeningene (Runningen 2004).

Bruksretten er ikke nødvendigvis en del av eiendomsretten, som man fikk slått fast blant annet ved Fronsdømmen. I Almenningslovutvalgets utredning (s. 37) heter det at *”etter den tradisjonelle almenningrettslige lære har almenningseiere vanlig eierrådighet, - bare begrenset av den påhvilende bruksrett”*. I statsalmeningene er som vi har sett eiendomsretten og bruksretten atskilt, da staten innehar eiendomsretten og bygdeallmuen, eller deler av den, innehar bruksretter. Det som imidlertid er spesielt for bygdealmeningene, og som jeg hovedsakelig vil behandle i resten av oppgaven, er at i bygdealmeningene er eiendomsretten sammenfallende med almenningretten, i den forstand at bygdealmeningene fører praksis med at bortfall av almenningrett også fører til bortfall av eiendomsretten. Dette kommer også frem av rettspraksis. I en sak fra 1914 i Kristiania overrett som gjaldt deling av utbytte i Gran almenning på Hadeland heter det:

”Overretten uttalte imidlertid at eiendomsretten til Gran bygdealmening hvilte på bruksretten, og at det var med sine behov de bruksberettigede hadde deltatt i ervervelsen av almenningretten”

(Utdrag fra dommen i Dragsten 1976: 423)

En sak fra 1916 gjaldt fradeling av en parsell fra en bruks- og eiendomsberettiget eiendom i Løiten almenning, hvor den fradelte eiendommen ikke oppfylte vilkårene for almenningrett, men som hovedbrukets eier hadde gitt tilsagn om medeiendomsrett i almenningen ved kjøpet. Retten kom til at en gård med bruks- og eiendomsrett ikke kan utskille en parsell og tildele denne eiendomsrett i almenningen (Dragsten 1976: 425). I en høyesterettsdom fra 2001 om bortfall av bruksrett i Gran almenning, bekreftes rettspraksisen, men det er heller ikke der omhandlet hvorfor det er slik, det blir bare fastslått i sakspapirenes bakgrunnsdel at *”En*

konsekvens av en beslutning om bortfall av bruksrett er at eiendommen også mister sin eiendomsrett til almenningen.” (Rettsbok for Hadeland og Land herredsrett 1998).

Loven og lovforarbeidene sier, så vidt jeg har kunnet se, ikke noe om hvorvidt og hvorfor eiendomsretten faller bort med almenningsretten. Bygdealmenningslovens kapittel 2 omhandler bruksretten, men eiendomsrett er ikke omhandlet i almenningsloven. I lovforarbeidene har jeg heller ikke funnet noe svar på hvorfor dette har blitt gjeldende praksis. I lovforarbeidene omhandles bortfall av bruksrett i forhold til hva som bør være minimumsgrensen og vilkårene for at et bruk skal ha almenningsrett, og det dreier seg mest om hva som kan karakteriseres som jordbruksdrift og lignende (Ot.prop nr. 37 1991-92). Denne bygger på NOU 1985: 32, hvor jeg heller ikke her kan finne at spørsmålet om hvorvidt og hvorfor eiendomsrett og almenningsrett er sammenfallende omtalt. I NOU 1979: 36 *Bygdealmenningenenes drift av skog- og sagbruk m.v.*¹¹ utredning refereres det til at det i Norsk Almenningsforbunds årsmøte i 1945 ble nedsatt en komité, som skulle utarbeide forslag til endringer og tilføyelser i almenningsloven. Komiteen sendte ut spørreskjema til almenningene, og et av ønskene fra almenningene var at forholdet mellom bruksrett og eiendomsrett klarlegges. Jeg kan imidlertid ikke se at utvalget har behandlet dette spesielt videre i utredningen. I Almenningslovutvalgets utredning er heller ikke forholdet mellom bruksretten og eiendomsretten videre drøftet. Det som står skrevet om saken er at når det gjelder bygdealmemming, så er det ingen som kan være eier uten å være bruksberettiget, og ingen kan være bruksberettiget uten å være eier (NOU 1985: 32: 15). I bygdealmenningslovens § 1-1 er imidlertid bygdealmemming definert som en almenning hvor minst halvparten av de bruksberettigede er eiere, og man finner heller ikke noe krav i loven til at en bruksberettiget også skal være eier.

Meinich Olsen viser til en Høyesterettsdom fra 1916, som fastslo at en parsell som ved salg fra en eiendomsberettiget eiendom i Løiten almenning var tildelt eiendomsrett men ikke bruksrett, kunne ikke anerkjennes som medeier i almenningen. Ut i fra dette tolker jeg at eiendomsretten ikke kan skilles fra bruksretten i den forstand at man kan være eier uten å ha bruksrett. På den andre siden kan man godt ha bruksrett uten å være eier. Man kan da si at eiendomsretten i en bygdealmemming er forutsatt at eier er bruksberettiget.

---

¹¹ Heretter kalt Buttingsrudutvalget

3.3.4 Almenningsseiers forhold til almenningen

Hva kan almenningseier gjøre i almenningen, og hvilke rettigheter han har i forhold til bruksretten? Som nevnt i kapittel 3.3.3 legger jeg til grunn at eierne av en bygdealmenning har tilnærmet lik eiendomsrett til almenningen som staten har til statsalmenningene. Det var lenge et omtvistet spørsmål hva slags rett staten egentlig hadde i statsalmenningene. Det ble hevdet, blant annet av Schiefloe (1955: 130) at ikke var en egentlig eiendomsrett staten hadde, men en såkalt overeiendomsrett, som ga rett til skatter og avgifter, mens den egentlige eiendomsretten lå til bygda og de bruksberettigede. Eiendomsretten til statsalmenningene ble imidlertid slått fast med den såkalte Fron-dommen i 1963 (Rt 1963 s. 1263). Saken gjaldt om det var de almenningsberettigede eller staten som hadde rett til utnyttelse av fallrettighetene. Almenningsstyret hevdet at det var de bruksberettigede som hadde denne retten, og fikk støtte av både herredsretten, og i lagmannsretten etter anke. Saken havnet i Høyesterett, som kom til det motsatte; det var staten som hadde rett til utnyttelse av fallrettighetene. I dommen heter det fra førstevoterende at:

”som lagmannsrettens og herredsrettens mindretall – formannen - mener jeg at staten etter gjeldende rett er eier av statsalmenningene og ikke bare har en rett over dem av forvaltningsrettslig art og begrenset til det som har hjemmel i positive lovbestemmelser. (...) Det må sies å være helt på det rene at når det hittil i gjeldende teori, i lover og forarbeider til lover i den senere tid har vært gitt uttrykk for at staten er eier av statsalmenningene, så er det en virkelig eiendomsrett det er ment...”

(Utdrag fra dommen i Dragsten 1976: 411-412)

Etter tradisjonell almenningsrettslig lære har almenningseiere vanlig eierrådighet – bare begrenset av den påhvilende bruksrett (NOU 1985: 32: 35). Eiendomsretten i en bygdealmenning ligger ikke til de enkelte brukerne for fri disponering, men til almenningsstyret, og det er til det enhver tid sittende styre som kan sies å ha rådigheten over eiendomsretten. At den eiendomsberettigede i en almenning innehar det man kaller restretten; altså det som er igjen når andre positivt angitte rettigheter er oppfylt er fastslått i den tidligere nevnte Frondommen fra 1963. Hva som imidlertid ligger i denne restretten, er ikke klarlagt for framtida. Nye retter som etter hvert kommer til, vil det kunne knytte seg usikkerhet til hvorvidt de er en bruksrett eller en rett som tilfaller eieren. I en bygdealmenning vil man imidlertid kunne si at slike konflikter mellom bruks- og eierinteresser er mindre åpenbare,

fordi at kretsen av eiendomsberettigede og bruksberettigede er den samme. Dette vil være bare et teoretisk utgangspunkt, fordi at man i bygdealmeningene ikke praktiserer at restretten tilfaller de bruksberettigede direkte, siden inntektene går inn i almeningskassa.

Meinich Olsen gir eksempler på hvilke retter eier av almenningene har i kraft av eiendomsretten. Dette er bortbygging av plasser i almenningen, tilgodegjøre seg almenningens overskudd etter tilfredsstillelse av de bruksberettigedes behov, utnyttelse av vassdrag, og utnyttelse av bergverk. I dag kan vi tenke oss at elgjakt, bortfesting av hyttetomter, grusuttak og lignende er ressurser som tilfaller grunneierretten.

Bilde 4. Elgjakt. Foto: Rune Krok

3.4 Gjeldende rett

3.4.1 Lovverket i dag

Rettsforholdene i almenningene bygger dels på formelt lovverk, og til dels på sedvane. Almenningsretten inneholder flere grunnprinsipper, som dels er direkte nedfelt i lovverket og som dels ligger implisitt i bestemmelsene. Almenningslovgivningen ble i sin helhet revidert i 1992, og det ble gjort store endringer i organiseringen av den. Som nevnt tidligere var det flere ulike lover som inneholdt bestemmelser om almenningene. I lovrevisjonen samlet man lovgivningen i tre lover; bygdealmenningsloven, statsalmenningsloven og fjelloven. Ved lovrevisjonen ble all lovgivning om privatalmenning opphevet, og Landbruksdepartementet departementet fikk fullmakt til å gi bestemmelser i nødvendig utstrekning om forvaltning og bruk av disse (Rygg 1999: 9).

Lovene som i dag regulerer forholdene i almenningene, er Lov skogsdrift m.v. i statsalmenningsloven av 19.juni 1992 nr. 60 (statsalmenningsloven), Lov om utnyttning av rettar og lunnende m.m. i statsalmenningsloven av 6.juni 1975 nr. 31 (fjelloven) og Lov om bygdealmenninger av 19.juni 1992 nr. 59 (bygdealmenningsloven). Fjelloven gjelder for statsalmenninger, men bestemmelser i den kan også analogt overføres til å gjelde for bygdealmenninger (NOU 1985 : 32: 10).

3.4.2 Aktuelle lovbestemmelser

Vilkåret for bruksrett er hjemlet i bygdealmenningslovens § 2-1. der heter det at *”bruksrett i bygdeallmenning ligger til jordbrukseiendommer innen det bygdelag som fra gammel tid har utøvd bruksrett i allmenningen. Med jordbrukseiendommer forstås eiendommer som etter dyrket areal, beliggenhet, bebyggelse og bruk har karakter av jordbruk”*

Bestemmelser om bortfall av bruksretten finner vi i bygdealmenningslovens § 2-6. Her heter det at bruksretten faller bort dersom jordbruksdriften blir lagt ned og den tas i bruk til annet formål, eller blir liggende nede i fem år, hvis eiendommen ved frasalg, annen frivillig avståelse, ekspropriasjon eller omdisponering mister sin karakter av jordbruk. For bortfall av bruksrett i bygdealmenninger kreves det i tillegg særskilt vedtak fra almenningsstyret om at

bruksretten er bortfalt (Rygg 1999: 29). Etter samme bestemmelse har også almeningsstyret plikt til å foreta et slikt vedtak når disse kriteriene er oppfylte.

Bygdealmenningslovens § 2-6 annet ledd har bestemmelser om at ved gjenopptakelse av jordbruksdriften på en eiendom hvor bruksretten er falt bort gjelder § 2-1; når eiendommen igjen får karakter av jordbrukseiendom, kan den få tilbake bruksretten.

Bruksrettens innhold er regulert i bygdealmenningslovens § 2-2. Der heter det at bruksretten kan bare dekke eiendommens behov ved jordbruksmessig drift. Den skal utøves på en måte som til enhver tid samsvarer med rasjonell bruk, og som er naturlig etter ”*tiden og forholdene*”. Er almenningens avkastning utilstrekkelig til dekning av de samlede bruksberettigedes behov, skal det foretas en forholdsvis avkortning.

Almenningsretten kan ikke ved salg eller annen måte skilles fra eiendommen som retten tilligger, jf. bygdealmenningslovens § 2-3. I samme bestemmelse står det også at bruksretten ikke kan bortleies eller kreves avløst mot vederlag.

Forpaktning reguleres av bygdealmenningslovens § 2-4. Der heter det at det skal fremgå av forpaktningsavtalen hvem som skal utøve bruksretten. Bruksretten kan ikke følge forpakteren dersom ikke avtalen har mer enn to års varighet. Det er også et krav at det er forpaktning etter forpaktingsloven.

Eiendomsrett i bygdealmenninger er ikke omhandlet spesielt i loven. Det er imidlertid brukt begrepet eiendoms- og bruksberettigede, blant annet når valgordningen er omtalt. Hvordan forholdet mellom bruksrett og eiendomsrett er og bestemmelser om hvordan eiendomsretten forholder seg til bortfall og lignende, finner man derfor ingen lovmessige bestemmelser for. Der det praktiseres at eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten, legger jeg til grunn at kriterier for bortfall og tildeling av bruksrett også gjelde for eiendomsretten.

3.4.3 Rettspraksis

Rettspraksis er en sentral kilde når det gjelder å sette seg inn i almenningsretten, fordi at vår nåværende lovgivning i stor grad har bygget på dette i tillegg til gamle lover og kilder (Dahl 1998: 8). I følge Dahl har rettspraksis større betydning i almenningsretten enn i andre rettsinstitutter, fordi at den finnes i større mengde. Fra 1836 til 1997 er det publisert 23 Høyesterettsdommer i Norsk Retstidende, og 12 dommer i Rettens Gang (Dahl 1998: 8). Likevel er rettspraksisen som foreligger uensartet, og dommene er ofte knyttet til de særskilte og faktiske omstendigheter i hver enkelt almenning. Man må også være klar over at de fleste av rettsbestemmelsene her er knyttet til eldre og utgåtte lover. Samtidig er det gjeldende lovverket i stor grad bygget på eldre lover, derfor vil de fortsatt regnes for å ha verdi som gjeldende rettspraksis. Her vil jeg vise til noen viktige dommer i tilknytning til bruksrett og eiendomsrett i bygdealmenninger. Dommene er framstilt tematisk.

Bruksrett

Om hvorvidt en eiendom tilkommer bruksrett i en bygdealmenning beror på om den ligger i den bruksberettigede bygdelag, og om den har karakter av jordbruk, jf. bygdealmenningsloven § 2-1. Rt. 1891 s. 313 om Eidsvoll almenning var det første prejudikat for at bruksrett i almenningen tilkommer jordbrukseiendommer (Stenseth 2005: 221).

Den grunnleggende rettspraksis på dette er gitt i Rt 1914 s. 35 om Hadelandsalmenningene (Buttingsrud pers.med. 2005). Dommen gjelder i utgangspunktet Jevnaker almenning, men det ble i samme dom avgjort en rekke bruksrettssaker vedrørende Hadelandsalmenningene. Spørsmålet dreide seg om de eiendommer det ble krevd hogstrett for var av slik art og størrelse at de tilkom slik rett. I Jevnaker ble en eiendom på ca 9 dekar funnet at den utvilsomt fylte kravene for bruksrett. I saken for Gran Almenning ble en eiendom på ca 2 dekar tilkjent bruksrett, og det ble lagt vekt på at den hadde vært anerkjent som almenningsberettiget i lang tid, blant annet ved å få utbetalt utbytte. I Tingelstad Almenning ble en eiendom på 3 dekar vurdert som tvilsom om den kunne betraktes som gårdsbruk, men her ble det også lagt vekt på at det i bortimot 20 år hadde blitt ansett som almenningsberettiget. I Tingelstad ble også en eiendom på 2 dekar vurdert til tomteeiendom og ikke jordbrukseiendom.

Jeg siterer fra førstevoterende:

”Etter det anførte, resumerer jeg min oppfatning av det foreliggende spørsmål derhen, at enhver i bygdelaget liggende eiendom, forsaavidt og saa lenge den efter sin beskaffenhet og benyttelse maa ansees som tilhørende jordbruket, har bruksret i den bygdelaget tilliggende almenning, selv om eiendommen ikke ved sin avkastning av jordbruksprodukter helt eller i det væsentlige avgir tilstrækkelig til en families underhold..”

Hva bygdelaget er finner man den retningsgivende rettspraksis på i Rt. 1966 s. 586 Ullensvang: Gårdsbrukene i gamle Ullensvang kommune hadde bruksrett i Ullensvang statsalmenning. Gamle Ullensvang kommune ble imidlertid i 1913 delt i tre nye kommuner; Kinsarvik, nye Ullensvang og Odda. Ullensvang fjellstyre, Ullensvang kommune og noen gårdbrukere gikk til sak mot fire gårdbrukere i Odda med påstand om at de ikke lenger hadde almenningsrett i Ullensvang almenning. Saken gikk til Høyesterett, som fastslo at det som tidligere var Ullensvang gamle kommune var å anse som et bygdelag, og at de fire gårdsbrukene som nå lå i Odda kommune, fortsatt hadde almenningsrett.

At det er bygdelaget som må ha utøvd bruksrett, og ikke den enkelte eiendom, er fastslått i Rt. 1912 s. 785 om Stange Prestegård. Høyesterett la til grunn her at den enkelte gård innen bygdelaget ikke kan nektes bruksrett på grunn av manglende bevis for utøvelsen eller på grunn av tilstrekkelig egen skog. Altså kan ikke retten falle bort fra en enkelt eiendom ved *non usus* – manglende bruk, så sant den tilhører et bruksberettiget bygdelag.

Etter at den nye loven trådte i kraft, foreligger det en rettsavgjørelse på bruksrett i bygdealmenning som avklarer begrepet jordbrukseiendom (Rt. 2001 s. 213). Saken gjaldt Gran almenning, hvor 101 almenningsberettigede eiendommer under 5 dekar ble tatt opp til vurdering av om de oppfylte vilkårene for bruksrett. Av disse ble 59 eiendommer fratatt almenningsretten, og 20 av disse gikk til søksmål mot almenningsstyret med krav om å få beholde retten. Saken kom opp til Høyesterett, som fastslo at almenningsretten var falt bort for samtlige av eiendommene.

Retten tok utgangspunkt i sakene fra 1931 Eidsvoll og 1914 Hadeland. Spørsmålet var om eiendommene var omdisponert slik at de ikke lenger var landbrukseiendommer. Det hadde

ikke vært frasolgt eller avstått areal på andre måter fra noen av eiendommene. Retten bemerker:

”Lagmannsretten så det imidlertid slik at det forutsatte konkrete endringer, og at det så lenge den dyrkede jord ble holdt i hevd, ikke var skjedd en omdisponering. Etter min mening er dette uriktig rettsanvendelse(.....)På denne bakgrunn er jeg uenig i med lagmannsretten i at omdisponering etter §2-6 første ledd nr.2 bare omfatter tilfeller hvor det har funnet sted fysiske endringer av eiendommen, og at det er tilstrekkelig for å beholde bruksretten at jorda holdes i hevd. Slik jeg ser det, må en vurdering etter denne bestemmelsen gå ut på en samlet vurdering av beliggenhet, dyrket areal, bebyggelse og bruk fremdeles har karakter av jordbruk”

(Rt. 2001 s 213: 223)

Stenseth mener at her har retten harmonisert bortfallsbestemmelsen i § 2-6 med vilkårene for bruksrett. Slik sett er det ikke strengere vilkår for å frata noen bruksrett enn det vil være for å tilkjenne nye eiendommer bruksrett (Stenseth 2005: 223).

I Rt 1836 s. 511 om Romedal privatalmenning ble det fastslått i Høyesterett at almenningsretten består av å kunne ta det en trenger i almenningen hvis dens avkastning er stor nok. Det ble her lagt til grunn at det er ikke noe vilkår for hugstrett at man selv mangler skog.

Rt. 1931 s. 110, Heibergdommen, omhandler hva som skjer med almenningsretten ved deling av eiendommer. Der ble det slått fast at det er ikke adgang til å fraskrive fradelte parseller almenningsretten ved avtale – *”Bruksretten i almenningene er etter sin historiske opprinnelse av en saa egenartet natur, at det ikke lar sig gjøre uten videre at anvende paa den de rettsregler som gjelder for vanlige tinglige rettigheter av rent privatrettslig natur”*

Når det gjelder fradeling av eiendomsretten til almenningen, er det fastslått i nevnte Rt. 1874 s. 753 om Muru- og Mæringsdalen statsalmenning, at eiendomsretten til almenningen må følge med gården ved avhending. Eiendomsretten til almenningen skal ansees som en del av gården, og ikke kunne avhendes separat.

Om det er boplikt på eiendommer med almenningsrett er fastslått i lagmannsrettsdom av 30. mai 1983 i Eidsivating lagmannsrett. Der ble en innehaver av en eiendom med almenningsrett tilkjent rett til å drive fiske og jakt som følge av almenningsretten uavhengig av boplikt.

Om eiendomretten til bygdealmeningene ble det i Rt. 1963 s. 112, Skjåk Almenning, tatt utgangspunkt i at eierne må i dag ha en lignende eiendomsrett som den staten hadde da almenningen ble solgt fra staten til gruppen bruksberettigede. Likevel har almenningsstyret som oppgave å forvalte almenningen på beste måte både i de bruks- og eiendomsberettigedes interesse.

3.4.4 Juridisk teori

Bortfall av bruksrett er mye omtalt og diskutert i almenningslitteraturen. Her vil jeg ta for meg et utvalg av det som er skrevet om temaet i det jeg regner som anerkjent almenningslitteratur, i hovedsak Meinich Olsen sin framstilling. Noe av framstillingen i dette delkapittelet blir repetisjon fra tidligere i oppgaven. Samtidig mener jeg det er nyttig å gi en samlet oversikt over teorigrunnlaget for viktige elementer som er gjenstand for undersøkelse videre i framstillingen.

Tildeling og bortfall av bruksrett

Når det gjelder personlige bruksretter, som jakt og fiske, så kan de ikke overdras. Disse er knyttet til bostedsforhold. Når det gjelder de reelle rettighetene, som er knyttet til eiendommen, så kan de ikke skilles fra eiendommen, med begrunnelse i blant annet behovsprinsippet (Meinich Olsen 1928: 164). Dette betyr også at man ved salg av eiendommen ikke kan forbeholde seg almenningsretten for eget bruk.

Bortleie

Det kan være et aktuelt spørsmål om det er eier eller bruker som skal nytte bruksretten i almenning. Meinich Olsen (1928: 155) mener at det som hovedregel må gjelde at det er brukeren som retten tilkommer. Dette vil følge logisk at retten skal tilfredsstillende de behov eiendommen har. Et eksempel er at en eier ikke kan nytte hugstretten i almenning til å skaffe ved til en annen eiendom han disponerer og som ikke er bruksberettiget (Meinich Olsen 1928: 155).

Fradeling

Når det gjelder deling hevder Meinich Olsen (1928: 139) at det er naturlig å anta at de enkelte utskilte deler får bruksrett også, og viser også til at dette er rettspraksis. Det har skjedd ved fradelinger at hovedbølet har skrevet uttrykkelig i salgsavtalen at den utskilte parsell ikke har almenningsrett. Meinich Olsen mener at man ikke kan finne noe hinder for dette. Imidlertid kan man ikke unndra almenningsrett fra en fraskilt parsell til fordel for hovedbølet, i den forstand at den beholder like stor bruksrett som før delingen skjedde. Dette ville føre til at bruksretten ville bli større enn husbehovet, og vil dermed stride mot et viktig almenningsrettslig prinsipp.

Eiendomsrett

Eiendomsretten i bygdealmenninger har vært omstridt, i den forstand at det har vært uavklart hvem som skal ansees som eiendomsberettiget i til almenningen og etter hvilke forhold eiendomsretten skal anerkjennes (Meinich Olsen 1928: 109). Meinich Olsen mener at det som her må legges avgjørende vekt på, er hvordan almenningen har oppstått. Har den blitt kjøpt av et visst antall gårder, er det disse navngitte som må antas som eiere av almenningen, jf. Høyesterettsdom i Rt 1893 s 610. I disse tilfeller vil kjøpesummen være gårdens eierandel i almenningen (Meinich Olsen 1928: 109). Der almenningene er oppstått etter utskifting av privatalmenninger, har hver eiendom bidratt til ervervet av almenningen med sitt bruksbehov, og derfor er hver enkelt eiendom etter dette forholdet ansett som både bruks- og eiendomsberettiget. Det har imidlertid vært lovens mening at så vel eiendomsrett som bruksrett skal følge de bruksberettigede eiendommer, og skal ikke kunne komme på forskjellige hender. For de almenninger som er innkjøpt av en bestemt krets gårder, må dette i første rekke komme an på hva som var meningen ved oppkjøpet. Dette var nettopp ofte å sikre de bruksberettigedes rådighet over almenningen (Meinich Olsen 1928: 110).

Seter

Sæter og engeslåtter vil imidlertid komme i en noe annen stilling (Meinich Olsen 1928: 165). I utgangspunktet kan man hevde at disse kan kun brukes til å dekke gårdens behov. Bruksberettigede har rett til å ta seg seter i almenningen dersom dette ikke volder andre seterbrukere skade. Meinich Olsen (1928: 165) hevder at har man først rett til å ta seg seter uten almenningsstyrets innblanding, så må man også ha rett til å overta gamle seterbruk etter tidligere bruksberettigede. Det kan heller ikke nektes at en opprettholder en ubrukt og forfalt seter. Imidlertid er ikke dette ubetinget heldig. ”...Der lægges derved et baand paa

almenningen, som i høi grad vil kunne vanskeliggjøre eierens eller andre bruksberettigedes utnyttelse av dens herligheter...” (Meinich Olsen 1928: 171).

Overskudd

Om anvendelse og fordeling av overskuddet uttrykker Meinich Olsen (1928: 215) at dette kan være et komplisert spørsmål når det gjelder bygdealmenningene. At overskuddet kommer fra ulike kilder, er en grunn til at det er vanskelig å fordele. Inntekter kan komme på bekostning av bruksretten, for eksempel ved innskrenkninger i denne. Et eksempel kan være salgshogst, som følge av at de bruksberettigede ikke nytter bruksrettsrabatten. Der overskuddet skrives fra bruksretten, skal dette deles på de bruksberettigede etter husbehovet (Meinich Olsen 1928: 216). Hvordan man fordeler overskuddet som tilfaller eiendomsretten, vil variere mellom almenningene etter hvordan de er oppstått (Meinich Olsen 1928: 217). Der almenningen er oppstått gjennom kjøp av bygdens gårdbrukere, skal overskuddet fordeles etter skylden, fordi kjøpesummen som oftest er fordelt etter skylden til de enkelte gårdsbrukene. Om det er gammel eller ny skyld som er grunnlaget for fordelingen, vil variere etter tidspunktet almenningen ble kjøpt. Der almenningen er utskiftet privatalmenning vil det være bruksbehovet til hver enkelt eiendom som er grunnlaget for fordelingen. Dette er fordi størrelsen på det arealet som de bruksberettigede fikk ved utskiftingen, ble beregnet etter bruksbehovet til de bruksberettigede eiendommene. Hver eiendom har bidratt til ervervlsen med sitt bruksbehov, og hver enkelt eiendom anses da som eiendoms- og bruksberettiget etter dette forhold. Overskuddet bør da også deles etter dette forholdet (Meinich Olsen 1928: 217).

3.5 Almenningsretten og endringer i landbruket

3.5.1 Bakgrunn

Almenningsretten er som nevnt knyttet til landbrukseiendommer. Vilkår for bruksrett er at eiendommen er beliggende i det bygdelag som har utøvd almenningsrett siden gammel tid, og at eiendommen er en jordbrukseiendom. Landbruket har gjennom alle tider utviklet seg i tilknytning til øvrige samfunnsendringer. Almenningsretten har utviklet seg i tilpasning til jordbrukets behov, som jeg tidligere har vært inne på. Det som imidlertid er en tydelig tendens i utviklingen, er at landbruket ikke lenger alene kan knyttes til det man har regnet som tradisjonell jordbruksdrift. Det har skjedd store strukturendringer i landbruket.

Et hovedtrekk er at antallet aktive gårdsbruk har blitt redusert de siste årene. I 1950 var det ca 200 000 aktive gårdsbruk, mot ca 50.000 i 2005 (referanse). I følge jordbrukstellinga for 1999 er et hovedtrekk i løpet av 30 år (siden jordbrukstellinga i 1969) halvert brukstall og dobbelt så store driftsenheter (Jordbrukstellinga 1999: 16). I følge en artikkel i Bondebladet i februar 2005 er det blitt 3000 færre driftsenheter i løpet av 2004 (referanse). Selv om jordbruket har betydelig færre enheter i aktiv drift, så har ikke jordbruksareal i drift er gått ned. Det betyr at det har blitt større driftsenheter, noe som også er av betydning for eierstrukturen i landbruket, som også har endret seg. Mange av de som eier gårdsbruk er ikke-bønder, det vil si at de i hovedsak har gårdsbruket som boligeiendom. Ofte har de leid bort landbruksarealene, og over 30 % av all landbruksjord drives nå på leiebasis (SSB 2005). Mange av disse ikke-bønder er familier som ikke ønsker å drive et aktivt tradisjonelt jordbruk, men som vil bo landlig og ha muligheter til et visst grad av dyrehold; for eksempel kanin og hest. Noen av eierne er fortsatt aktive drivere, men i mindre skala. Disse driver smått og har småbruket som livsstil og hobby ved siden av annet arbeid utenom bruket. De kan ha leid bort deler av jordbruksarealet, og driver bare en liten del av det selv. En endring i konsesjonsloven i 2003 (Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom mv. 11. november 2003), hvor grensen for konsesjonsfritt salg, regulert av § 2, ble økt til 100 dekar, har ført til at småbruk lettere kan omsettes til ferie- og boligformål. I følge landbrukstillingen for 1999 er nesten 47 000 bebygde landbrukseiendommer uten fast bosetting, og dette utgjør 25,5 % av det totale antall bebygde landbrukseiendommer. Det vil si at hver fjerde landbrukseiendom er ubebodd, og at mange av disse sannsynligvis tjener som fritidsboliger.

Landbrukseiendommer eies som før i stor grad av private, personlige individuelle eiere (Korsvolla et al. 2004: 53). Likevel har man i mange tilfeller gått fra den selvstendige bonden til selskaper, for eksempel samdrifter. Flere gårdsbruk blir slått sammen til en større driftsenhet, og driften er mer ”profesjonalisert” i forhold til at man opererer med driftsenheten som aksjeselskap eller delt ansvar og lignende, og flere av eierne er ikke lenger aktive drivere, men bare aksjeeiere. I tilknytning til det tradisjonelle landbruket har man fått økt krav til lønnsomhet, noe som ofte knyttes til størrelser på driftsenheter og rasjonell drift.

Andre driftsformer har etter hvert utviklet seg i tillegg til tradisjonelt jordbruk.

Nisjeproduksjon av landbruksprodukter er et eksempel på dette. I dette ligger at mange bønder etter hvert utvikler nye næringsveger, for eksempel gårdsturisme og produksjon av matprodukter, som ost og urter. I sammenheng med dette har man fått et *småskala landbruk*,

som har et annet grunnlag for driften enn tradisjonelle gårdsbruk. Det har også blitt en økende fokus på bruk av utmarka i næringsøyemed, og utleie av tomter til fritidsbebyggelse, reiselivsbasert virksomhet, tilrettelegging for friluftsliv og opplevelsestilbud er eksempler på dette. Dette kommer blant annet av politiske føringer for økt satsing på ”nytenking” innenfor landbruket, blant annet for å skape muligheter for å opprettholde et levedyktig gårdsbruk.

Hva som er grunnen til endringene, vil jeg ikke gå dypere inn på her. Likevel kan man tenke seg at utviklingen er et samspill mellom underliggende krefter og styrte endringer; endringer som skjer over lengre tid, som følge av en naturlig utvikling i teknologi og driftsmåter i et økonomisk-rasjonelt perspektiv, demografiske endringer som bosettingsmønster og befolkningsutvikling, og mer styrte endringer, som politiske føringer; for eksempel offentlig regulering av landbruksdrift og lovmessige endringer. Internasjonale forhold er også i økende grad med og påvirker det norske landbruket.

Det er ingen grunn til å tro at utviklingen og endringene har nådd toppen, selv om landbruket har vært gjenstand for store endringer de siste årene. Signaler fra styresmaktene tyder også på at det i framtida vil skje ting som har dyptgripende innvirkning på strukturen i landbruket. Et eksempel på dette er tidligere landbruksminister Lars Sponheims forslag om å fjerne jordlovens § 12, bestemmelsen som omhandler forbud mot deling av landbrukseiendommer. Sponheim sier i en artikkel i Aftenposten (13.4.2005) at dette kan gjøre det lettere for byfolk å få seg et sted på landet, samtidig kan det være lettere for bønder som ikke ønsker å bli sittende med en hel gård å beholde en viss tilknytning til eiendommen selv om deler av den blir delt fra og solgt.

”Dette vil kunne føre til en helt ny type livsstilseiendommer”

(tidligere landbruksminister Lars Sponheim, sitert i Aftenposten 13.4.2005)

Kort oppsummert kan vi si at landbruket har utviklet seg til å inkludere flere nye driftsformer og måter å utnytte gårdens levegrunnlag på. Samtidig har man også fått et skille mellom småskala og storskala landbruk; mellom de som driver smått og kanskje har gårdsdrifta bare som hobby, og de som er stordriftsbønder, som driver produksjon av ett eller få tradisjonelle landbruksprodukter i stor skala. Nedleggingen og omleggingen i landbruket, har også ført til

at mange landbrukseiendommer tjener andre og flere funksjoner enn tradisjonell landbruksproduksjon.

3.5.2 Sammenheng mellom endringer i landbruket og almenningsretten

Det er nettopp i denne dynamikken almenningsretten møter utfordringer; hva skjer med almenningsretten når gårdsbrukene endrer karakter? Bruksretten skal bare utøves til å dekke eiendommens behov ved jordbruksmessig drift. I tilknytning til strukturendringer i landbruket, kommer det opp en del problemstillinger knyttet til almenningsretten.

Et vilkår for bruksrett i almenning, er i følge bygdealmenningslovens § 2-1 at eiendommen er en jordbrukseiendom. Etter bestemmelsen om bortfall av bruksrett i § 2-6 skal bortfall vedtas når eiendommen ikke lenger har karakter av jordbruk. Et nærliggende spørsmål blir da: Hva er jordbruk? Er jordbruk det som i avsnittet ovenfor karakteriseres som de jordbrukseiendommene som driver med tradisjonelle jordbruksaktiviteter, eller vil de nye driftsformene også falle inn under jordbruk? Vil en eiendom oppfylle vilkårene for bruksrett dersom hovedinntekten til gården kommer fra gårdsturisme? Hva med gårdsbruk som starter med terapiridning, og bygger om tidligere driftsbygning til stall og ridehus? Hva med eiendommer der all jorda er bortleid til naboer, mens husene fungerer som bolig for eiere av eiendommen? Eieren vil fortsatt ha bruk for virke til vedlikehold av bygninger. Samtidig driver han ikke jorda aktivt, men den blir holdt i hevd av naboer. Naboene vil muligens da ha økt behov for å nytte bruksretten, for eksempel til ekstra beitedyr. Skal man i slike tilfeller dele almenningsretten mellom eier og driver? Hva med der hele gårdsbruk blir bortforpaktet? Dette er bare noen eksempler på hvordan gårdsbruk kan endre seg.

Det finnes bestemmelser i bygdealmenningsloven som tar høyde for visse endringer i gårdsbrukenes karakter, som deling og forpaktning. Likevel vil det stadig kunne dukke opp nye situasjoner, hvor det blir opp til almenningsstyret å gjøre vurderinger, tatt i betraktning de endringsprosessene som landbruket ser ut til å være en del av.

3.5.3 Hva med eiendomsretten?

Endringene i landbruket fører til dynamikk omkring bruksretten. Hvilken plass har eiendomsretten til almenningene i denne dynamikken? Om praksis er som antatt at eiendomsretten faller bort med bruksretten, vil eiendomsretten være forutsatt hva som skjer med bruksretten. En del spørsmål reiser seg også i tilknytning til dette. Hva slags type eiendomsrett har man i bygdealmeningene, ettersom den er så nær knyttet til bruksretten? Kan eiendomsretten blomstre opp igjen, og hva skjer med almenningene dersom alle bruksberettigede mister bruksretten?

3.5.4 Hva er alminnelig praksis?

Almenningsretten, basert på gamle lovbestemmelser og med utgangspunkt i historiske og også fortidige forhold i landbruket, vil være et resultat av en dynamikk mellom praksis i almenningene, basert på praktisk utøvelse av lovverket og i stor grad skjønnsmessige vurderinger av almenningsstyrene, og de til enhver tid politiske, sosiale og økonomiske forhold i landbruket. Videre i oppgaven vil jeg forsøke å gå inn i denne dynamikken og se på hvordan almenningsretten endrer seg i praksis, konsekvenser det bringer med seg, og hva slags problemstillinger som knytter seg til dette. Denne gjennomgangen i hele kapittel 3 kan trekkes tilbake til problemstillingen; *Hva skjer med almenningsretten når gårdsbrukene endrer karakter*, som også er utgangspunktet for samtalen med almenningsbestyrere og juridiske fagpersoner.

4 Praksis i almenningene

4.1 Innledning

I denne delen vil jeg presentere resultatene fra samtalene jeg hadde med almenningsbestyrerne. Jeg har valgt å gjengi resultatene hovedsakelig i sin helhet, da jeg synes dette gir et godt bilde på almenningsretten og dynamikk i virkeligheten. Det er i utgangspunktet mange like svar, men ved å gjengi hvert enkelt svar i stedet for et sammendrag kommer nyansene bedre frem. Det er heller ikke hensikten med undersøkelsen å gi en kvantitativ oppsummering av svarene, tvert i mot er et mål å vise ulikheter selv om dette av og til bare viser seg i praktiske og konkrete eksempler fra de ulike almenningene. Jeg mener også at de konkrete eksemplene gir en bedre forståelse av almenningsretten i praksis. Delproblemstillingene var utgangspunkt for samtalene, og jeg hadde laget samtalemomenter som utfylte disse. De viktigste samtalemomentene var hva almenningsbestyrerne legger i begrepet almenningsrett, hva som skjedde med almenningsretten i ulike endringssituasjoner ved gårdsbrukene, synspunkt på loven og tanker om almenningsretten nå og i framtida. Jeg tok også opp situasjonen rundt eiendomsretten i almenningen.

Det er gjennomført ni samtaler med almenningsbestyrere fra ulike bygdealmenninger. Disse er nummerert fra 1 til 9. Noen av informantene fungerer som almenningsbestyrer for flere almenninger. Følgende informanter er brukt:

Aaboen, Stig	Almenningsbestyrer Skjåk Almenning
Brenna, Rune O.	Almenningsbestyrer Romedal og Stange Almenninger
Jensen, Lars Olav	Almenningsbestyrer Bjerke, Holter og Nannestad Almenninger
Johnsrud, Torleiv	Almenningsbestyrer Lunner og Jevnaker Almenninger
Mjelde, Magnus J.	Almenningsbestyrer Mjelde Almenning
Myhre, Arne Erik	Almenningsbestyrer Løiten Almenning
Narvestad, Knut	Almenningsbestyrer Gran Almenning
Pedersen, Trond	Almenningsbestyrer Vang Almenning
Tufte, Olaf	Almenningsbestyrer Eidsvoll Almenning

Jeg har tidligere grunngitt hvorfor svarene er anonymisert (kap. 2.4.1). Ikke alle spørsmål er besvart av alle informantene. Svarene er bevart mest mulig i sin originale form, men samtidig har det vært nødvendig å bearbeide de en god del for å gjøre de mer leservennlige, og for å få et noenlunde likeartet oppbygging av svarene og språket.

4.2 Begrepet almenningsrett

Hva legger du i begrepet almenningsrett?

Almenningsbestyrer 1: I utgangspunktet det som ligger i lovverket jeg legger i begrepet, det vil si rett til beite, seter, jakt og fiske i almenningen. Etter hvert har det blitt utledet flere nye retter og behov fra de opprinnelige bruksrettene, som for eksempel tilskudd til grøfting, bygningstilskudd og lignende. Et viktig element i almenningsretten er at den skal dekke jordsbruksmessige behov til små og store gårdsbruk.

Almenningsbestyrer 2: Almenningsrett betyr rett til virke, fiske og jakt, beite og seter.

Almenningsbestyrer 3: Innholdet i begrepet er de opprinnelige rettene som virke, beite, seterrett og jakt/fiske. Jeg tenker først og fremst på bruksretten når man snakker om almenningsrett, og tror også de bruksberettigede selv også knytter begrepet almenningsrett til bruksretten.

Almenningsbestyrer 4: Almenningsrett er det som står i bygdealmenningsloven.

Almenningsbestyrer 5: Almenningsrett er i utgangspunkt det som står i lovverket, blant annet rett til virke i den grad det trengs til jordbruksmessige forhold. Samtidig det er viktig å huske at almenningsretten er en hevdsrett; det er opparbeidet hevd til å ha dyr på beite, småviltjakt, virke osv. Denne retten tilhører hver enkelt eiendom, som opprinnelig var "alle mann". "Alle mann" var imidlertid ikke hvem som helst; det var de som drev selvstendig jordsbruk.

Almenningsbestyrer 6: Almenningsrett er i utgangspunktet det som står i bygdealmenningsloven. Man har gjennom tida beveget seg ganske langt i fra det som var de opprinnelige bruksrettene, for eksempel fra selvhugst til virkesrabatt.

Almenningsbestyrer 7: Med almenningsrett menes at visse eiendommer i bygdelaget har visse bruksretter i kraft av eiendommen de har. Først og fremst rett til virke i dag, men tidligere var også for eksempel beite en viktig del av almenningsretten.

Almenningsbestyrer 8: Almenningsrett er en rett knyttet til jorda og gården, altså ikke en privat/personlig rett, som inneholder rettigheter til å utnytte en felles ressurs.

Almenningsbestyrer 9: Almenningsrett betyr bruks- og eiendomsrett til et felles areal.

4.3 Bruksrett

4.3.1 Bortfall av bruksrett, og nedleggelse av landbruksdrift

Hva er kriteriet for bortfall av bruksrett, og hva skjer ved nedleggelse av gårdsdrifta? Har dere hatt noen konkrete tilfeller av dette?

Almenningsbestyrer 1: Når man bygger ned jordbruksarealet på eiendommen, for eksempel hvis jordbruksarealet på eiendommen blir mindre enn det man hadde som grunnlag når man fikk utvist almenningsrett er dette grunnlag for bortfall av bruksrett. Også hvis man ikke holder jorda i hevd, fører dette til bortfall av bruksrett. I almenningen har man hatt noen få tilfeller hvor man har vedtatt bortfall for noen gårdsbruk. Vi hadde mange i forbindelse med den nye loven i 1992. Ellers har man årlig gjennomgang av bruksrettsregisteret hvor man forøker å fange opp dem som ikke lenger oppfyller kriteriene for å ha almenningsrett.

Almenningsbestyrer 2: Hvis jorda er brakk og husene borte/ikke lenger brukbare til formålet landbruksdrift er dette grunnlag for bortfall. Gårdsbruket har ikke lenger preg av å være i landbruksmessig drift, og det har ikke lenger den nødvendige bygningsmassen. Man må ha driftsbygninger for å ha almenningsrett.

Det har skjedd flere ganger at vi har vedtatt bortfall av almenningsretten. Styret har blitt flinkere til å følge opp hvem som har almenningsrett de siste femten årene. De hadde en gjennomgang da den nye loven kom i 1992, hvor mange ble fratatt almenningsretten. Siden har de forsøkt å ha en årlig gjennomgang. Dette har stort sett gått smertefritt, og almenningen har ikke hatt noen rettssaker på dette. Det har kommet et par protester men de har blitt løst av styret. Ved ett tilfelle ble det koblet advokat inn i saken, men det gikk ikke så langt som til rettssak. Styret har lagt seg på en linje som blir akseptert av de bruksberettigede.

Almenningsbestyrer 3: Hvis eiendommen ikke lenger har preg av jordbruk, eller at det er husløst på bruket, er dette grunnlag for bortfall av bruksretten.

I almenningen her har en hatt kun noen få tilfeller av bortfall, og disse har skjedd nærmest ved et uhell; at de ble strøket i manntallet, men det forelå ikke noe styrevedtak. Man har imidlertid ingen klare regler for hva som fører til bortfall i almenningen, men har vurdert hver enkelt situasjon. Man har ikke vært flinke til å gripe fatt i dette. På grunn av at det har vært mange konflikter i almenningen tidligere så har almenningsstyret kviet seg for å ta tak i dette, selv om man ser at det er bruksberettigede i dag som absolutt ikke lenger oppfyller kriteriene. Man har skyvd problemet foran seg. Når man får klarere retningslinjer på dette for eksempel fra sentralt hold, vil det nok føre til at det lettere gjør at man kan frata bruksretter.

Almenningsbestyrer 4: Ikke lenger aktiv jordbruksdrift er grunnlag for bortfall. Det stilles også visse krav om bebyggelse på eiendommen, men at jorda i bruk er der viktigste kriteriet for å beholde en bruksrett. Hvis det ikke lenger er en form for produksjon på eiendommen, fører dette til bortfall. Vi har hatt noen tilfeller av bortfall. Styret har gått gjennom manntallet hvert år og strøket bruksretter. Noen har klaget, men styrets vedtak respekteres stort sett alltid, og man har ikke hatt noen rettssaker på dette.

Almenningsbestyrer 5: At bruket ikke lenger driver jordbruk, eller holder jorda i hevd er grunnlag for bortfall. Kriteriene med at det skal være driftsbygninger på eiendommen, har ikke almenningen lagt så stor vekt på.

Vi har hatt et par tilfeller av bortfall. Et par tilfeller var der det ble ekspropriert jordbruksareal til bygging av veg. Eiendommen var så forringet at den mistet karakter av å være et gårdsbruk, så styret vedtok bortfall av bruksretten. Spørsmålet ble brakt opp i domstolene. Imidlertid ga herreds- og lagmannsretten brukerne medhold til at bruksretten fortsatt skulle eksistere, men i Høyesterett fikk almenningsstyret medhold for sitt vedtak. Et annet tilfelle var at en gårdbruker ikke holdt jorda i hevd. Almenningen her har ikke vært strenge på dette, og vi har ingen klare kriterier for når almenningsretten skal falle bort.

Almenningsbestyrer 6: I denne almenningen har man holdt seg til kriteriene i loven. Vi hatt to gjennomganger etter at den nye loven kom i 1992 om hvorvidt alle de registrerte bruksberettigede holdt mål for å beholde bruksretten. I 1999 var første gjennomgang, da var

det en 12-15 stk som mistet retten. Siste gjennomgang var i 2005 hvor fire stk mistet retten. De fleste har mistet retten på grunn av frasalg av innmark, eller omdisponering av jordbruksareal til boligareal.

Almenningsbestyrer 7: Utgangspunktet er det som står i loven, men i almenningen her har man vært forsiktige i sin tolkning av dette. Ellers har styret ved vurdering av bortfall lagt vekt på om det har skjedd en endring i driftsopplegget – altså at grunnlaget man fikk bruksrett på har blitt endret. Man sammenligner grunnlaget for tildeling av almenningsretten med hvordan gårdsbruket framstår i dag. Mange har imidlertid opplevd dette som urettferdig. Almenningens oppgave er å støtte opp om det aktive landbruket, og det kan være en vanskelig vurdering i forhold til å opprettholde bruksretter på enkelte eiendommer. Så lenge jorda er i drift, beholder man imidlertid almenningsretten, for eksempel hvis naboen driver jorda.

Almenningen har hatt flere tilfeller av bortfall, og vi har noen bortfallsvedtak stort sett hvert år. Bortfall av bruksretter oppleves som et følsomt tema. Det kan være en utfordring for styrene å inndra bruksretter, for det berører ofte naboer og kjensfolk

Almenningsbestyrer 8: For å beholde almenningsretten er det primære kravet at jorda holdes i hevd. Bruket må ha preg av å tilhøre jordbruket, i både jord og bebyggelse. Som grunnlag for bortfall av bruksretten må det ha skjedd en endring i det grunnlaget man har fått bruksrett på. For eksempel kan et nytt bruk på 5 dekar ikke bli tilkjent bruksrett, mens et gammelt bruk på 2 dekar fortsatt beholde bruksretten, fordi det var dette grunnlaget man fikk bruksrett på. Dette kan nok oppleves som urettferdig blant mange.

Her har man hatt to skikkelige gjennomganger av bruksrettsregisteret, der man registrerte alle bruk under 15-20 daa, med grunnlag for bruksrett og faktisk tilstand. Der det hadde skjedd en endring, ble bruksretten inndratt, og det ble satt en frist for å få den igjen. Almenningen har inndratt rundt 250 bruksretter, uten konflikter. Man har ambisjoner om en slik registrering og gjennomgang hvert 10. år. En av de vanligste grunnene til at man mister bruksretten, er at eiendommen får mindre areal, for eksempel ved utskillelse av tomtegrunn. Dette har særlig vært aktuelt i områdene hvor det er stort utbyggingspress.

Almenningsbestyrer 9: Dersom arealet på bruket blir for lite til å gi noen avkastning i form av naturalia eller penger til eier er dette grunnlag for å miste bruksretten. Almenningene her har også operert med en arealgrense på ca 5 daa.

Siden 1994 har man hatt bortfall av en 20-25 bruksretter i almenningene her. Grunner til dette var brakklegging, nedbygging av jord og fradeling. Det må være relativt klart at bortfall er naturlig før man fratar retten. Folk har stort sett akseptert styrets linje når det gjelder bortfall av bruksretter.

Hva skjer med de ulike rettene ved bortfall?

Almenningsbestyrer 1: Ved bortfall mister man alle retter, og må for eksempel betale full festeavgift, mot tidligere halv festeavgift dersom man har bruksrett

Almenningsbestyrer 2: Da mister man alle rettigheter; det vil si ikke lenger billigere jakt og fiske, ingen rabatter på virke, mister fritaket fra festeavgift for hytter osv. Man får beholde festetomter, men må begynne å betale festavgift på lik linje med andre festere.

Almenningsbestyrer 4: I almenningen her har man ikke hatt noen aktuelle situasjoner av bortfall, men skulle man hatt det så ville alle rettene falt bort.

Almenningsbestyrer 5: Alle retter faller bort. Der man har nedlagte setrer, har de bruksberettigede blitt pålagt å restaurere disse. Setrene står på "gammel sedvane" i dag, og de betaler ingen avgift for dette, men det er ingen tvil om at det er almenningen som eier grunnen. Almenningen her har imidlertid fått henvendelse fra Almenningsforbundet om å kreve avtale om festetomter.

Almenningsbestyrer 6: Alle rettene er i utgangspunktet tapt, men med de som har setrer har man inngått avtaler med om at de beholder disse. I den ene almenningen har de fått en evigvarende gratis rett. I den andre almenningen har man ikke vedtatt noe i forhold til dette ennå. Pr i dag foreligger det et forslag om at man skal innføre en årlig bygslingsavgift, men dette er ikke vedtatt ennå. Når det gjelder hytter, avhenger det av festekontrakten. Tidligere var det vanlig i almenningen at hytter måtte selges til andre bruksberettigede. I den ene almenningen er hytter fritt omsettelige, og festeavgift betales til almenningen.

Bortfall av bruksretter avhenger noe av styrene og hvor tett de følger opp bestemmelsene om styrets plikt. Ellers opplever styret at det er vanskelig å tolke § 2-1; hva som er ”karakter av jordbruk”. Noen bortfall har vært klare, mens en i andre tilfeller har hatt mer flytende overganger, for å trekke helt klare grenser er veldig vanskelig. Styrene har vegret seg litt, men har vært veldig objektive, og har ikke opplevd at styret har funnet det ubehagelig i forhold til at bortfallsvedtak berører kjensfolk.

Almenningsbestyrer 7: Alle rettene faller bort. Vi har noen tilfeller der de tidligere bruksberettigede har hatt verneverdige seter, og der opprettes det en kontrakt som forplikter brukeren til vedlikehold og ikke å foreta endringer, mot gratis feste.

Almenningsbestyrer 8: Alle rettene faller i utgangspunktet bort, men almenningen arbeider med å få til festekontrakter for seterhus. Denne er knyttet til bruksretten, i form av at de bruksberettigede får gunstige avtaler. Ved bortfall av bruksretten faller imidlertid denne gunstige kontrakten bort, og det kan bli aktuelt med ordinære festekontrakter. Dette har imidlertid ikke vært aktuelt ennå.

4.3.2 Tildeling av bruksrett

Hva ligger til grunn for at noen skal kunne få tilbake almenningsretten, eller få ”ny” almenningsrett? Har dere noen konkrete tilfeller av dette?

Almenningsbestyrer 1: Man kan få tilbake almenningsretten hvis man igjen oppfyller vilkårene, som for eksempel å ta jorda i hevd igjen. Vi har hatt tilfeller hvor dette har skjedd. Nye gårdsbruk får også almenningsrett hvis de oppfyller kriteriene, på lik linje med ”gamle” bruk.

Almenningsbestyrer 2: Almenningsretten kan man få tilbake når bruket igjen oppfyller kriteriene for aktiv landbruksdrift. De får da tilbake samme retten som de hadde, altså ikke bare bruksrett, men også eiendomsrett til almenningen.

Almenningsbestyrer 3: Man kan få tilbake en tapt almenningsrett, men det har ikke skjedd i denne almenningen. Det kan for eksempel være aktuelt der tilleggsjord blir ført tilbake og tatt i bruk som en enhet igjen.

Almenningsbestyrer 4: Man får tilbake almenningsretten hvis man igjen oppfyller vilkårene i loven i forhold til landbruksdrift.

Almenningsbestyrer 5: Når et bruk igjen oppfyller kriteriene for bruksrett; altså at eiendommen igjen får karakter av jordbruk, kan de få tilbake bruksretten. Og de som får tilbake bruksretten, får også automatisk eiendomsrett. Vi har ikke hatt mange tilfeller av dette, men en som tidligere ble fratatt på grunn av at han ikke holdt jorda i hevd, fikk tilbake bruksretten når han begynte å dyrke jorda igjen. Det har også blitt tilkjent helt nye bruksretter. I den senere tid er det kun ett tilfelle jeg kjenner til, og det var et bruk som hadde en stor og meget bra kjøkkenhage, hvor det ble dyrket grønnsaker, hovedsakelig til eget bruk.

Almenningsbestyrer 6: Man kan få tilbake almenningsretten dersom man igjen fyller kriteriene for bruksrett. Vi har hatt noen tilfeller hvor dette har skjedd i den ene almenningen. En eiendom hadde blitt fratatt almenningsretten fordi mye av jorda lå brakk. Han fikk imidlertid tilbake retten når han dyrket opp arealet igjen.

Almenningsbestyrer 7: Man kan få tilbake almenningsretten ja, hvis man igjen oppfyller vilkårene. Vi har imidlertid ikke tildelt noen bruksretter igjen i den senere tida.

Almenningsbestyrer 8: Noen av de gårdsbrukene man fratok retten ved de større gjennomgangene de siste årene der mange mistet retten har fått den igjen.

Almenningsbestyrer 9: Man kan få tilbake almenningsretten dersom man igjen oppfyller vilkårene, og det har man hatt to tilfeller av i almenningene her. Det har skjedd der jorda har blitt tatt i bruk igjen, og ved ett tilfelle der det ble startet med ny produksjon.

4.3.3 Fradeling

Hva skjer med almenningsretten ved deling av eiendommer med almenningsrett?

Almenningsbestyrer 4: Dersom det kom til helt nye bruk som oppfylte kriteriene, ville de fått almenningsrett. Vi har imidlertid ikke hatt noen slike situasjoner ennå. Så lenge

hovedbruket det ble delt i fra ikke tilhører bygdelaget, ville den fradelte eiendommen uansett ikke fått bruksrett.

Almenningsbestyrer 5: Ved fradeling av husene på en gård, har man gjort det slik her at bruksretten følger jorda, og ikke tunet. Stemmeretten fortsetter å henge på jorda, slik at den som kjøper den fradelte jorda som tilleggsjord, får dobbelt stemmer.

Almenningsbestyrer 7: Almenningsretten følger ofte gards- og bruksnummeret, og ved delinger følger dette som regel jorda. Der det ikke lenger er bebyggelse på en eiendom har almenningsretten blitt inndratt.

Almenningsbestyrer 8: Ved fradeling inndrar man bruksretten. Skal jorda fungere som tilleggsjord til for eksempel naboeiendommen, blir denne naboen sin eksisterende bruksrett utvidet. Skal det fortsatt fungere som to uavhengige bruksretter, må det være to klart definerte driftsenheter. Det blir da opp til styret å vurdere hvorvidt det er naturlige driftsenheter.

Almenningsbestyrer 9: Der tunet blir skilt ut, følger bruksretten den fradelte jorda. Hvis hovedbruket har gnr 2 bnr 1, jorda blir skilt fra som gnr 2 bnr 2, da følger bruksretten gnr 2 bnr 2. Om for eksempel naboen kjøper gnr 2 bnr 2 som tilleggsjord, vil han få økt bruksrettsytelse, men ikke flere stemmer ved valg. Hvis det skulle være slik at en fikk ekstra stemmerett, måtte det vært slik at stemmeretten ble tildelt etter areal i utgangspunktet. Man må alltid fokusere på bruk ved fradeling, bruk av den dyrkede jorda og husene.

4.3.4 Forpakting

Hva skjer med almenningsretten når en eiendom med almenningsrett leies/forpakes bort

Almenningsbestyrer 4: Ved forpakting blir det ikke ført noen rettigheter over på forpakter. For eksempel har eieren av gårdsbruket fortsatt stemmeretten.

Almenningsbestyrer 5: Ved skriftlig forpaktingsavtale går alle rettigheter over til leier. Vi hadde en søknad hvor en bruksberettiget eier ønsket å skille ut småviltjakta ved forpakting, og leie den bort for seg selv, men det ga ikke almenningsstyret tillatelse til. Det er alt eller ingenting - prinsippet. For at bruksretten skal kunne overføres, må forpaktingsavtaler sikre et forgrunnlag.

Almenningsbestyrer 6: Det avhenger av hva som står i forpaktingsavtalen. Det er eieren som bestemmer om bruksretten skal følge med til forpakteren. For eksempel kan eieren bo igjen i huset på gården, mens all jorden er bortleid. Likevel kan eieren beholde bruksretten, så lenge annet ikke er bestemt. Det er imidlertid et spørsmål om dette er riktig. Det må vurderes i hvert enkelt tilfelle, og rettspraksis gir ofte en pekepinn.

Almenningsbestyrer 7: Det kan avtales at forpakter kan bruke almenningensretten. Almenningen her hadde tidligere et krav om skriftlig forpaktingsavtale som vilkår for at bruksretten skal kunne overføres til leietaker, men dette kravet har man gått bort i fra senere.

Almenningsbestyrer 8: Det må gå frem av forpaktingsavtalen hvem som skal utøve bruksretten. På landbrukskontoret i kommunen har man imidlertid en godt innarbeidet praksis på, slik at de påser at dette blir tatt opp og ordnet i hvert enkelt tilfelle.

Almenningsbestyrer 9: Dette er et litt vanskelig spørsmål. Det kan lages kontrakter som gir forpakteren bruksrett.

4.3.5 Samdrifter

Kan samdrifter få almenningensrett?

Almenningsbestyrer 2: Vi har ett tilfelle av samdrift. Bare den eieren i samdriften som hadde samdriftsfjøset på sin eiendom fikk almenningensrett.

Almenningsbestyrer 3: Dersom en samdrift er organisert som et AS, vil den ikke få bruksrett. Dersom almenningensstyrene ønsker å støtte disse samdriftene, blir det ofte i form av tilskudd. Dersom det er organisert i et DA vil samdrifta få bruksrett, men det betinger at de brukene som har gått sammen i samdriften har bruksrett fra før.

Almenningsbestyrer 5: Det blir vurdert ved hver enkelt tilfelle. Vi har hatt ett tilfelle i almenningen her, der tre brukere, hvor to av dem hadde bruksrett, gikk sammen om å leie et fjøs på en fjerde eiendom, med bruksrett. De søkte om virkesrabatt på å restaurere fjøset for å bruke det til samdriftsfjøs, men fikk avslag med den begrunnelsen at det var eier av

eiendommen som måtte søke om bruksrettsytelser, ikke de som leide fjøset. Restaurering av fjøset måtte bli en sak mellom eier og leier. Ved etablering av fellesfjøs har det blitt gitt tilskudd, men ikke bruksretter. Vi tildeler ikke bruksrett blant annet på grunn av at hvis samdrifta senere blir solgt på det åpne markedet, ville bruksretten følge med.

Jevnaker/Lunner: Om samdrifter skal gis bruksrett synes almeningsstyret er problematisk i forhold til loven. Samtidig er det en intensjon at en skal se nytten for den bruksberettigede i forhold til "tida og tilhøva". Man har imidlertid innført bruksregler som gir mulighet for tilskudd. Ved AS'er blir det derimot vanskeligere, for det er ikke åpnet for å gi bruksrettsytelser når det opprettes en helt ny eiendom. Det stiller seg derimot annerledes hvis det bygges samdriftsfjøs på en bruksberettiget eiendom; da blir samdriften gitt bruksrett.

Almeningsbestyrer 7: Ved samdrifter har man gitt bruksrett der flere bruksberettigede har gått sammen om å bygge samdriftsbygninger på en bruksberettiget eiendom. Der det blir opprettet en ny juridisk enhet blir det ikke gitt bruksrett. Der har man praktisert å gi tilskudd, for eksempel til trebesparende materialer.

Almeningsbestyrer 8: Man får ikke bruksrett i almenningen her ved bygging på utskilt tomt. Det vil si at hvis en samdrift opprettes på utskilt tomt, får den ikke bruksrett.

Almeningsbestyrer 9: I disse almenningene har man ikke hatt tilfeller av samdrifter. Samdrifter er en moderne form for landbruk, men de ville nok ikke fått selvstendig bruksrett i almenningen her. Likevel ville man trolig gitt tilskudd til samdrifter.

4.4 Bygdealmenningsloven

Har du noen tanker om bygdealmenningsloven?

Almeningsbestyrer 1: Da den nye bygdealmenningsloven kom, forventet jeg et klarere skille mellom hvem som har oppfyller vilkårene for bruksrett og ikke. Dette har imidlertid gått seg til gjennom rettssaker, likevel mener jeg begrepet "jordbruksmessige behov" trenger flere rettslige avgjørelser. Ellers er det styret sin jobb å klarlegge dette i hvert enkelt tilfelle.

Almeningsbestyrer 2: Bygdealmenningsloven av 1992 er bare 13 år gammel, men den passer ikke til landbruket i 2005. Loven er ikke i takt med utviklingen. Dette gjelder særlig i

forhold til utøvelse av bruksrett. Gamle, etablerte bruksretter, for eksempel beite, kan hindre næringsutvikling i almenningen. Et personlig hjertesukk er at beiterettshavere styrer ”hele butikken”.

Almenningsbestyrer 3: Jeg synes loven fungerer bra, og er en god pekepinn for styret i mange saker. Det kunne imidlertid vært ønskelig med en forskrift som omhandlet bruksretten; retningslinjer i forhold til hva som kvalifiserer for bruksrett, og når skal den falle bort.

Almenningsbestyrer 4: Jeg synes loven fungerer greit.

Almenningsbestyrer 5: Loven fungerer bra, føler at den dekker det behovet en har hatt. Samtidig må styret være åpne i forhold til hva som er ”jordbruksmessige behov”. For eksempel er ikke det å dekke familiens behov ikke bare å ”eta pottitter”.

I almenningen her har man over dobbelt så mange små bruk som store gårdsbruk. Det har tidligere vært konflikter mellom disse grupperingene, i forhold til hvem man skulle ha inn i styret. Dette var avgjørende for utdeling og inndraging av bruksretter; småbrukerne var interessert i at flest mulig skulle ha bruksrett, mens de store ikke var så interessert i dette.

Almenningsbestyrer 6: Bygdealmenningsloven er en samling med gamle lovbestemmelser som oppstod i en annen tid, og dette bærer den noe preg av. Loven har blitt modernisert, men det er ikke lett å tillempe den dagens samfunn. Det er vanskelig å få til klare retningslinjer, og mye blir opp til styrets skjønn. Særlig når det gjelder hvilke eiendommer som har bruksrett, og hvilke ytelser som skal gis under bruksretten. Begrepet ”jordbruksmessige behov” må holdes fast ved, samtidig som begrepet må tøyes. Jordbruks i dag er ikke jordbruk slik det var før i tida.

Almenningsbestyrer 7: Jeg savner at bygdealmenningsloven kunne vært mer detaljert på enkelte områder, for eksempel lovens § 2-1 om hva som er en bruksberettiget eiendom. Samtidig er det en vanskelig balansegang mht detaljgrad på loven; blir det for detaljert blir bestemmelsene fort utradert. Man må vurdere ”tida og tilhøva”, og det er styrenes jobb. De enkelte styrene er suverene, og det oppleves som vanskelig å få til en ensartet styring av almenningene. Samtidig har man det samme lovverket, og slik sett bør almenningsstyrene være noenlunde samstemte. Derfor er retningslinjer et savn. Å tolke loven kan være en

utfordring for styrene også i forhold til at det ofte er kjensfolk og naboer som blir rammet av styrets beslutninger. Almenningsene i området her har imidlertid utarbeidet felles normer for styring av almenningene, for å få til en noenlunde likeartet praksis.

Almenningsbestyrer 8: Jeg synes loven fungerer greit, den legger ingen begrensninger i forhold til driften. Om man skulle peke på noe, har det vært litt misnøye rundt valgordningen mht personlig oppmøte. Man burde kunne forhåndsstemme som ved vanlig valg. At det ble innført to stemmer pr bruksberettiget eiendom har vært positivt for kvinnedeltagelsen. Valgdeltagelsen var imidlertid bedre før; i dag er den på rundt 20 %.

Almenningsbestyrer 9: Bygdealmenningsloven fungerer bra, bortsett fra valgordningen. Slik loven er i dag har man bare en liste med styrekandidater, og muligheten til å stryke kandidater påvirker i stor grad hvem som kommer inn i styret. For eksempel kan personer som i utgangspunktet har sagt ja til å stille til valg som varamedlemmer til styret, ende opp som ”fullverdige” styremedlemmer, og dette kan igjen føre til at man får passive styremedlemmer. Det kan også føre til dårlig kontinuitet i styringen av almenningen. Hyppig utskifting av styremedlemmer slår dårlig ut for almenningene, fordi det tar mye tid å sette seg inn i system og regelverk, og det blir vanskeligere å foreta langsiktige strategiske valg med tanke på almenningens framtid.

4.5 Almenningsretten og endringer i landbruket

Har du noen tanker om almenningsretten i dag og i framtida, i forhold til strukturendringer, nedlegging av gårdsbruk osv., og problemstillinger og konsekvenser som knytter seg til dette?

Almenningsbestyrer 2: Å miste bruksretten har en viss konsekvens, kanskje større i dag enn før, fordi almenningsretten kan bety mye for eksempel ved restaurering av drifts- og bolighus på eiendommen, da det i enkelte almenninger gis opptil 70 % rabatt på materialer. I almenningen her gis det for eksempel tilskudd pr m² ved oppføring av nye bygninger. Selv om landbruket endrer seg, har almenningsstyret her ingen planer om å endre kriteriene for bortfall. Det er imidlertid klart at det blir mer utfordrende å vurdere bortfall i forhold til nye driftsformer som kommer til, for eksempel samdrifter. Slike ting som gårdsturisme er ikke hjemlet i loven som tilstrekkelig for å få almenningsrett. Styret her har gitt tilskudd til slike

aktiviteter som er attåtnæringer til gardsdrifta, fordi at mange har slike geskjefter for å styrke inntekts- og levegrunnlaget på gården. Det har for eksempel vært gitt tilskudd til ridesenter, databedrifter, og restaurering av gamle bygninger.

Almenningsbestyrer 3: Det blir stadig et økende behov for å få klarhet i hvem som har bruksrett i almenning, fordi det skjer mange endringer i landbruket, nye driftsformer kommer til osv. For eksempel får ikke de nye samdriftene organisert som AS bruksrett, men almenningsstyret ønsker ofte å støtte disse. Almenningsretten kan utgjøre en betydelig økonomisk ressurs. Jeg ser også at almenningsretten er viktig ved salg av gårdsbruk i distriktet her, og det blir lagt vekt på at bruket har almenningsrett i landbrukstakstene.

Almenningsbestyrer 4: Endringene i landbruket kan i ytterste konsekvens føre til at noen få bruksberettigede blir sittende igjen med rådigheten over almenningen.

Almenningsbestyrer 5: Det blir en utfordring i framtida å håndtere bruksretten; hvem som skal fratas retten når de ikke lenger oppfyller vilkårene, og hvem som skal få beholde den. Eksempelvis er gårdsturisme, samdrifter ol., og også nye måter å utnytte utmarka på etter hvert mer aktuelt, kan bli en utfordring for almenningene. Dette gjelder ikke bare i forhold til hva som oppfyller vilkårene for bruksrett, men også i forhold til utviklingen av almenningen. Den enkelte eiendoms- og bruksberettigede kan ikke ta seg til rette i almenningen på bakgrunn av almenningsretten, for eksempel ved å utnytte almenningsområdene i turismesammenheng. Det må eventuelt avgjøres av styret. Slikt sett kan en si at det er styret som til enhver tid representerer eiendomsretten i almenningen. De bruksberettigede kan bare nytte seg ressurser som er knyttet til hevdsretten.

Almenningsbestyrer 6: Det kan være et problem å anvende loven i forhold til endringene i landbruket framover. I ytterste konsekvens kan det også skje en ganske stor avskaling av antall bruksberettigede. Jeg tror også at det i mange almenningsstyret er en oppfatning om at det ligger en fare i dette, og det kan være noe av årsaken til at man er forsiktig med å frata eiendommer bruksrett.

Almenningsbestyrer 7: Endringer i landbruket er en utfordring i forhold til almenningsretten. For eksempel er turisme, og utnytting av utmarka i almenningen i kommersiell øyemed, ingen del av rettighetsaspektet. I slike tilfeller vil man kanskje kunne tenke seg en inntektsdeling

mellom almenningen og den bruksberettigede. Uansett er det gjennom styret slike ting må organiseres.

Jeg tror at almenningsretten fortsatt er viktig for de bruksberettigede, selv om den kanskje var av større betydning for gårdsbrukene før. At det blir søkt om ytelser i høy grad er en indikasjon på dette. I tillegg gis det også tilskudd til vedlikehold av boliger, og dette er sannsynligvis også viktig for de som har bruksrett. I almenning utgjør bruksrettsytelsene mellom 2 og 2,5 mill.

At man i ytterste konsekvens av endringene i landbruket og bortfall av almenningsrett skulle bli sittende igjen med noen få bruksberettigede, er en teoretisk mulighet, men ikke særlig aktuell etter min mening. Det er ingen holdning i almenningsstyret at man skal ha færrest mulig bruksberettigede. Så lenge for eksempel naboen dyrker jorda, beholder man jo bruksretten, og dette vil man sikre at mange har bruksrett. Almenningen har også muligheter til å tilpasse seg gjennom å gi tilskudd, og de kan til en viss grad velge selv hva de gir tilskudd til. Et vanskelig tema i forhold til tilskudd er fritidsboliger.

Ved utnytting av utmarksressursene i reiselivssammenheng kan man ikke se på det som en del av rettighetsaspektet ved bruksretten. Imidlertid kunne man for eksempel tenkte seg en inntektsdeling mellom tiltakshaver og almenningen; en vinn-vinn situasjon. All utnytting av utmarka utenom bruksrettene er det opp til almenningsstyret å råde over.

Almenningsbestyrer 8: Jeg tror almenningsretten fortsatt er viktig for folk i landbruket, for rundt 60 % av de bruksberettigede har uttak på bruksretten hvert år. Almenningsretten utgjør ca 10 mill i året i verdier i almenningen her; hvorav 3 mill er verdien av beitet. Blant annet blir det i salgstakster opplyst om almenningsretten.

Strukturrasjonaliseringen i landbruket kan føre til at færre får nytte godt av almenningens ressurser. Dette gjør at bruksretten får en større verdi for de få, men samtidig kan det føre til mindre forståelse for almenningsretten blant allmennheten. Derfor er man i almenningen her opptatt av å ikke overfokusere på det rasjonelle landbruket. Det er viktig at man er mange bruksberettigede, og dette er det også politisk enighet om. Almenningene skal være et ”bygdegode”. I en av almenningene her er det for eksempel 1200 som har bruksrett. At der mange er viktig for aksepten i lokalsamfunnet. Tilretteleggelse for friluftsliv er også et annet

et politisk trekk. Man legger til rette for at for eksempel Røde Kors, hundekjørerklubber, Jeger og fiskeforeninger, skoler osv skal få bruke almenningsområdene, og dette er nok ganske gjengs omkring i almenningene. Tilretteleggelse for lokalsamfunnets bruk er viktig politikk i almenningene.

Når det gjelder turisme tror jeg det er varierende hvordan man håndterer dette omkring i almenningene. I noen almenninger blir det lagt til rette for seterturisme; at bruksberettigede kan nytte seter i almenning i reiselivssammenheng. Mange almenninger skaffer seg slike inntekter blant annet pga dårligere kår i skogbruket, og ser mulighetene for å utvide inntektsgrunnlaget. Utnyttelse av almenningen utover det som bruksretten hjemler må nok skje i regi av almenningsstyret her i almenningene. Et tradisjonelt konfliktområde mht almenningsretten i dag, er elgjakta. Den er viktig for mange, og mange av bruksrettshaverne ønsker billigere elgjakt. I den ene almenningen her stilles det krav om to bruksberettigede pr elglag, mens i den andre almenningen er forbeholdt innenbygdsboende.

Kommersialisering av utmark blir stadig mer aktuelt, og dette bidrar til en endring i almenningene, og dette gjelder også almenningene seg i mellom. Tidligere var det de tradisjonelle skogalmenningene som hadde mest ressurser, i dag dreier det mer i retning av at fjellalmenningene får mer ressurser. Skogbruket har blitt mindre lønnsomt, mens utbygging av fjellområdene har blitt mer aktuelt.

Almenningsbestyrer 9: Almenningsretten har all mulighet for å bestå, men det er viktig at styrene jobber for en god økonomi i bruksrettsytelsene, slik at disse blir reelle og viktige tilskudd til et aktivt landbruk. Strukturendringer som påvirker økonomien i negativ retning, for eksempel rammevilkårene i skogbruket, kan gjøre det vanskelig for almenningene å opprettholde de ytelsene man har i dag. Nye næringer kan også være en utfordring for styrene i forhold til om man skal akseptere bruksrett til disse. Pr i dag er det i mange tilfeller åpnet for å gi tilskudd til nye næringer, men ikke bruksrett. Samtidig er det viktig at almenningsretten skal gjenspeile tida man lever i. For eksempel vil en opprettelse av en gårdsbarnehage på en landbrukseiendom ikke oppfylle vilkårene for bruksrett. Ved gårdsturisme har man fokusert på den dyrkede jorda, og i hvilken grad denne holdes i hevd. Gårdsturisme alene som næringsgrunnlag er ikke nok til å oppfylle bruksrettsvilkåret.

Ved kommersialisering av utmark er det naturlig at inntektene fra slike aktiviteter går inn i almenningsskassa. Om noen bruksberettiget selv ønsker å drive slike aktiviteter i almenningen og hvordan almenningsstyret skal forholde seg til dette, har man ikke tatt stilling til ennå. Det kan være betenkelig at enkelte bruksrettshavere kan få fordeler av å bruke almenningens utmarksressurser på bekostning av andre.

Utbygging av hytteområder er et inntekspotensiale for almenningene. I almenningene her har det forekommet uenighet i styret omkring hvorvidt man skal gå inn for dette. Et argument i mot er at det kan gå utover beiteretten. De bruksberettigede har et forhold til almenningssområdene og bruker den som rekreasjonssted. Hyttebygging kan gå utover forholdet de bruksberettigede har til almenningen, for eksempel når det gjelder friluftsliv og fiske, og styret er usikre på om det er riktig å ”gripe inn” i dette.

Jeg tror almenningsretten er viktig i dag. Jeg har opplevd et overraskende kraftig engasjement for almenningsretten, og jeg tror det er noe som ligger dypt inne i sjela til folk i lokalsamfunnet.

4.6 Eiendomsrett

4.6.1 Eiendomsrettens stilling

Er eiendomsretten sammenfallende med bruksretten i almenningen, og hvor lenge har det i tilfelle vært praktisert slik?

Almenningsbestyrer 1: Eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten her, og så vidt jeg kjenner til, har dette alltid vært slik. Men det har vært diskusjoner om dette gjennom tidene. De gårdsbrukene som opprinnelig var med og kjøpte almenningen, altså de som skrev under skjøtet, tok det opp i forbindelse med den nye loven, og ønsket at det skulle skilles mellom bruks- og eiendomsberettigede i almenningen. Styret tok ikke dette til følge, og de aktuelle bruksrettshaverne fulgte heller ikke saken videre.

Almenningsbestyrer 2: Eiendomsretten og bruksretten er sammenfallende, og det har alltid vært slik. Dette har vært akseptert av de som har almenningsrett, og det har ikke kommet protester på denne praksisen.

Almenningsbestyrer 3: Bruksrett og eiendomsrett er adskilt i almenningen her, og selv om noen av eierne mister bruksretten vil de beholde eiendomsretten. Det har alltid vært slik helt siden almenningen ble kjøpt. Almenningen har et eget eierlag, som blant annet styrer inntektene fra fallrettigheter.

Almenningsbestyrer 4: Eiendomsretten faller bort med bruksretten i almenningen her, og dette har alltid vært praktisert, så vidt jeg kjenner til.

Almenningsbestyrer 5: Eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten, og det har alltid vært slik så vidt jeg kjenner til. Jeg kjenner ikke årsaken til denne praksisen, og har heller ikke hørt noe om det. Jeg tror imidlertid det er noe som bare har utviklet seg etterhvert.

Almenningsbestyrer 6: Eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten, og dette har man praktisert helt siden almenningen oppstod ved deling av en privatalmenning.

Almenningsbestyrer 7: Det praktiseres slik i denne almenningen at eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten, og det er tydelig at dette er gjengs i alle bygdealmenninger. I denne almenningen har det alltid vært slik, men jeg kjenner ikke nærmere til grunnen for det.

Almenningsbestyrer 8: Eiendomsretten er sammenfallende med bruksrette, og det har alltid vært praktisert slik. Ved inndraging av almenningsretter har det ikke vært skilt på begrepene eiendomrett og bruksrett..

Almenningsbestyrer 9: Eiendomsretten faller bort med bruksretten, og det har alltid vært slik. I dette spørsmålet er det viktig å se på hva som er grunnlaget for almenningene, og hvorfor har de blitt som de er i dag.

Har det vært situasjoner hvor de almenningsberettigede har tatt initiativ til å skille mellom bruks- og eiendomsrett?

Almenningsbestyrer 1: Vi hadde ett tilfelle i almenningen her da den nye loven kom i 1992. De bøndene som satt på gårdsbrukene som stod på skjøtet tok initiativ til å skille ut de eiendomsberettigede. Ellers er det stadig noen som ”lufter” temaet å skille eiendomsrett fra bruksrett i almenningen.

Almenningsbestyrer 5: Vi har ikke hatt noen konkrete tilfeller av dette, men før i tida ble det snakket om dette av og til, særlig blant de eldre gårdbrukerne. I dag er det ingen som tar opp temaet.

4.6.2 Bakgrunnen for praksis

Har du noen formening eller tanker om hvorfor det blir praktisert at eiendomsretten faller bort med bruksretten?

Almenningsbestyrer 1: Trolig er det historiebakgrunnen til almenningene som gjør at praksis har blitt slik som det er i dag.

Almenningsbestyrer 2: Det har ikke vært nødvendig å skille mellom bruksrett og eiendomsrett. De har alltid vært sammenfallende. Selv om det har kommet til nye bruksrettshavere etter at en gruppe av de bruksberettigede kjøpte almenningen, har de nye fått eiendomsrett på lik linje med de ”opprinnelige” eierne. Det er det som er det grunnleggende ved almenningsretten her.

Det har heller ingen mening å skille mellom eiendomsretten og bruksretten så lenge det ikke betales utbytte til eierne; det gis kun utbytte i form av rabatter til de almenningsberettigede. Utbyttet er en slags skjult bruksrett. Hvis almenningen hadde vært et AS hadde det nok vært annerledes, da hadde man nok fått en situasjon med en slags A og B aksjer. Jeg tror det er teorien som har et behov for å skille mellom eiendoms- og bruksrett, for dette har ikke vært nødvendig i praksis.

Almenningsbestyrer 4: Jeg tror det har blitt slik fordi det ikke har vært nødvendig å skille.

Almenningsbestyrer 5: Det har blitt slik fordi at det hadde ingen hensikt å skille mellom bruksretten og eiendomsretten da almenningene oppstod. Det kan kanskje også ha noe med at det var veldig mange bruksberettigede som var med på kjøpet av almenningen, og det hadde

muligens stilt seg annerledes om det var færre kjøpere. Hvem som stod bak kjøpet har blitt ”glemte” gjennom tida. Det har muligens også noe med det økonomiske utbyttet å gjøre; ettersom det ikke har vært noe stort økonomisk utbytte å hente ut så har det heller ikke vært særlig aktuelt å fokusere på hvem som eventuelt hadde eiendomsretten. Det hadde ingen praktisk betydning. Det har ikke vært av interesse å sondre muligens også fordi at almenningen har vært lite flinke til å utnytte grunneierrettighetene. Det er nytting av bruksretten som har vært i fokus.

Almenningsbestyrer 6: Almenningene har også oppstått på forskjellige måter, og dette kan ha vært med og bidratt til denne praksisen. Der almenningen har oppstått gjennom kjøp, kan det være naturlig at eiendomsretten tilhører en bestemt krets. Der almenningen har oppstått ved domsavsigelse ved deling, er det naturlig at den tilhører de til enhver tid bruksberettigede i almenningen. Det heter for eksempel ”de bruksberettigede” i utskiftningspapirene - det er ingen navngitte i forhold til et kjøp/salg der man har et skjøte. Mulig at det også kan være noe personavhengig hvordan praksis har utviklet seg i almenningene. Imidlertid tror jeg at det ikke blir tenkt over at det er et skille mellom bruksretten og almenningsretten i bygdealmenningene. Jeg prøver også ved ulike anledninger å understreke at de bruksberettigede også innehar eiendomsretten til almenningen, men fra gammelt av er det bruksretten det har vært fokusert på, og slik er det fortsatt i dag. De bruksberettigede er nok likevel bevisste på at de har eiendomsrett, i kraft av eiendomsretten får de bruke veiene i almenningen gratis. Dette er et tiltak styret har gjort for å understreke grunneierposisjonen. Likevel er det bruksretten som er det mest sentrale for rettighetshaverne; det er retten til bruk som gjennom alle tider har gitt økonomisk utbytte, og eiendomsretten er mer en symbolsk verdi.

Almenningsbestyrer 7: Eiendomsrett har man i kraft av at man har bruksrett; og bruksretten er sammenfallende med eiendommen.

Almenningsbestyrer 8: I de fleste bygdealmenningene snakker man ikke om eiendomsretten. De som har bruksrett har også eiendomsrett, ferdig med det. I denne almenningen var det et mindre antall gårder som kjøpte almenningen, men flere nye har kommet til. Likevel har de nye brukene også fått eiendomsrett, fordi at de nye brukene har også stort sett stammet fra de opprinnelige gårdene, for eksempel ved at de var husmannsbruk. Dette med skille mellom

eiendomsrett og bruksrett har aldri vært noen diskusjon i almenningene her. Jeg tror også at ethvert tilløp til en slik diskusjon har blitt tiet i hjel, fordi det har vært viktigere å stå samlet bak almenningene i stedet for å skape intern strid. Slik at man konsentrerer seg om å verne om almenningene som institusjon.

Jeg tror kanskje også at det har med hvordan driften av almenningene har utviklet seg. Før var rettene mer klart definerte, og det var lettere å skille mellom eiendomsrett og bruksrett når rettene var mer definerte. I dag er alle inntektene sauset sammen; alle inntektene går inn i almenningsskassa. Dette tror jeg har vært bevisst ”politikk” for å unngå konflikter.

Almenningsbestyrer 9: Eiendomsrett i almenningen føles som et oppkonstruert begrep som kom i forbindelse med den nye bygdealmenningsloven. Det er hele tida bruksretten man snakker om, og det er her verdiene ligger når det gjelder bygdealmenningene. For å forstå almenningsretten må man tenke bruk- det er bruken som har verdien. Gjør du ikke noe på gården din, får du heller ikke noe tilbake. Eiendomsretten og bruksretten er på en måte det samme. Begrepet eiendomsrett i bygdealmeningen føles meningsløst.

4.6.3 Behov for å skille?

Tror du det er behov for å skille eiendomsretten fra bruksretten slik at eiendomsretten fortsatt består selv om en eiendom mister bruksretten?

Almenningsbestyrer 1: Jeg tror ikke det er behov for å skille mellom bruks- og eiendomsrett. Almenningen har vært styrt konsekvent på denne måte hele tida, ved at det ikke vært gjort forskjell på eiendoms- og bruksberettigede og bare bruksberettigede. Å skulle skille mellom bruks- og eiendomsberettigede ville i så fall medføre store problemer og diskusjoner, og det måtte antagelig avgjøres ved rettssaker. Det er likevel styret som må avgjøre dette og vurdere konsekvensene av det. Å skille kunne muligens bli et aktuelt spørsmål ved innløsning av festetomter.

Almenningsbestyre 2: Det er ikke behov for å skille så lenge det ikke er noen form for utbetaling av bytte til de almenningsberettigede. Inntekter går i dag til fellesskapet.

Almenningsbestyrer 3: Jeg tror det etter hvert kan bli et behov for å skille bruksretten fra eiendomsretten også i de andre almenningene, slik det er i Skjåk. For eksempel nå som det blir stadig mer aktuelt å utnytte utmarka, gjennom grunneierretten.

Almenningsbestyrer 4: Jeg håper det ikke vil bli behov for å skille, for det ville skape mye vanskeligheter. Det er enklere slik det anligger nå.

Almenningsbestyrer 5: Jeg tror i utgangspunktet det ikke er behov for å skille mellom bruks- og eiendomsretten, siden det hittil har fungert bra slik som det har vært praktisert. Å skille ville bli vanskelig og konfliktfyllt. Samtidig kan det muligens bli et behov i forhold til skattereglene. I dag er ikke almenningene skattepliktige av inntektene i almenningsskassa. Ved utnytting av andre ting enn det som tilhører bruksretten, altså grunneierretten, for eksempel utnytting av fallrettigheter, må man trolig skatte av det. I dag betaler ikke almenningen skatt på noe. De bruksberettigede må skatte av en del av bruksrettsrabatten. Ved for eksempel utbygging av småkraftverk kan det jo bli et spørsmål om man skal skatte av inntektene herfra, og hvem som i tilfelle skal betale det!

Almenningsbestyrer 6: Jeg tror ikke det er behov for å skille mellom eiendomsrett og bruksrett i bygdealmenningen. Jeg har ikke tenkt så mye over muligheten for dette, men jeg tviler også på at det kommer til å bli et behov.

Almenningsbestyrer 7: Jeg tror ikke det er behov for å skille, fordi at almenningsretten slik den har vært praktisert ikke har skapt behov for å skille mellom eiendomsrett og bruksrett.

Almenningsbestyrer 8: Jeg tror ikke det er behov for å skille mellom eiendomsretten og bruksretten. Man kunne selvfølgelig gjort en jobb og skilt mellom de som har eiendoms- og bruksrett, og de som bare har bruksrett, men jeg tror at man har vært bevisst på at dette ville skape mye konflikter.

Almenningsbestyrer 9: Jeg tror ikke det er behov for å skille, og dette ligger også implisitt til grunn i lovverket. Hvis det derimot skulle bli en lovendring i forhold til hva slag inntekter man må skatte av, ville det derimot bli nødvendig.

5 Samtaler med juridiske fagpersoner

5.1 Innledning

I denne delen vil jeg presentere resultatene fra samtalene jeg hadde med de juridiske fagpersonene. Jeg har valgt å gjengi et utdrag av det som under samtalene ble tatt opp omkring eiendomsrettens stilling. De viktigste samtalemomentene var hva som er bakgrunn for praksis, hva som eventuelt er hjemmel for dette, og hvilke problemstillinger som knytter seg til praksis i dag på den ene siden, og det å endre praksis på den andre siden.

Som informanter har jeg valgt tidligere lagdommer Ola Rygg, som var leder av utvalget som var nedsatt i forbindelse med revisjon av almeninngslovgivningen; NOU 1985: 32 *Revisjon av almeninngslovgivningen*. I tillegg har jeg intervjuet tidligere advokat, Trond Buttingsrud, som regnes for å ha god erfaring med almenningsspørsmål. Han har tidligere vært jurist for Norsk Almenningsforbund. I tillegg var han leder av et utvalg som fikk i oppdrag av Landbruksdepartementet å utrede bygdealmeningenes drift av skog- og sagbruk, og utredningen ble etter hvert til NOU 1979: 36 *Bygdealmeningenes drift av skog- og sagbruk m.v.* Jeg har også intervjuet professor Thor Falkanger ved juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo.

Svarene er bevart mest mulig i sin originale form, men samtidig har det vært nødvendig å bearbeide de en god del for å gjøre de mer leservennlige. Jeg har trukket ut av samtalene det som jeg anså som mest relevante for framstillingen her.

5.2 Eiendomsrettens stilling

5.2.1 Bakgrunnen for praksis

Har du tanker om hvorfor det blir praktisert at eiendomsretten faller bort med bruksretten?

Buttingsrud: Dette kan ha bakgrunn i at man har flere typer bygdealmenninger; de delte, de kjøpte og de som har blitt til ved hevd. I de kjøpte har man egentlig samme utgangspunktet som ved en delt almenning, men der ble almenningen kjøpt av en gruppe av de bruksberettigede, i motsetning til en delt almenning, hvor almenningen ble delt mellom en

privat eier og de bruksberettigede som etter delingen ble eiere av almenningen. I utgangspunktet var det kun den gruppe av bruksberettigede som betalte en andel av kjøpet, som ble eiendomsberettiget i almenningen. I disse almenningene har det etter hvert utviklet seg slik at alle de bruksberettigede ble eiere. Jeg tror at bakgrunnen for dette er at det stadig var konflikter mellom de som eide almenningen, og de som hadde bruksrett. Eierne mente at bruksretten krevde for mye, mens de bruksberettigede på sin side mente at de fikk utvist for dårlig virke. Så jeg mener det har utviklet seg gjennom praksis at eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten i bygdealmenningene. Det var ikke noe som ble vedtatt eller skjedde plutselig, men det utviklet seg nok over tid. Så vidt jeg kjenner til, har dette foregått uten konflikter. Forholdet mellom eiendomsretten og bruksretten har blitt utvannet over tid.

En annen grunn er at eiendomsretten i en bygdealmenning kan sees på som en annen type eiendomsrett en den vi har i vår ”moderne” betydning. En almenningsberettiget har ikke lenger behov for eiendomsretten når bruksretten har falt bort, for eiendomsretten i en bygdealmenning er ”verdiløs” uten bruksrett, og kan ikke nyttes til noe.

Rygg: Jeg tror at det hovedsakelig er av praktiske grunner det har utviklet seg slik. I almenningen har en ville unngå konfliktsituasjoner mellom eierinteresser og bruksrettsinteresser lik dem man har hatt i Skjåk, hvor eiendomsretten er adskilt fra bruksretten. I de kjøpte almenningene har man trolig valgt å se bort i fra at det faktisk var en identifisert gruppe eiere som kjøpte almenningen, for å få til en praktisk ordening.

Eiendomsretten til bygdealmenningen er spesiell fordi den ikke har noen praktisk aktualitet. En eier kan ikke foreta grunneierdisposisjoner selv, og han har ingen eierrådighet, slik som i et sameie eller eneeie. Det er almenningsstyret i en bygdealmenning som har denne funksjonen. Jeg har for eksempel aldri ikke vært borti noen diskusjon omkring eierandelen i almenningen blant de bruksberettigede i en bygdealmenning

Eiendomsretten i en bygdealmenning får et noe teoretisk og luftig innhold, og den ytrer seg ikke i konkrete tilfeller. Slik er situasjonen når alle er eiere.

Falkanger: Bakgrunnen for praksis kan muligens være at det aldri har kommet på spissen, blant annet fordi utbetaling av kontanttilskudd ikke har vært aktuelt.

5.2.2 Hjemmel for bortfall av eiendomsretten

Hva er hjemmel for bortfall av eiendomsretten sammen med bruksretten?

Buttingsrud:

Bortfall av eiendomsretten er ikke direkte hjemlet i bygdealmenningsloven. Grunnen til at man ikke finner egne bestemmelser i loven om eiendomsretten, slik som om bruksretten, er fordi at eiendomsrettens stilling hviler på utvilsom sikker rettspraksis.

Rygg: Jeg har problemer med å se at bortfall av bruksrett også skal føre til bortfall av eiendomsrett, og jeg tviler på at det er hjemmel for dette etter lovverket. Spørsmålet er om rettsgrunnlaget er endret dersom en over tid praktiserer noe annet enn rettsgrunnlaget, uten diskusjon og innsigelser, slik at praksis har blitt gjeldende rett. På den ene siden kan man hevde alders tids bruk og utvikling av lokal sedvanerett, på den andre siden kan man hevde passivitet og tålt bruk.

Bruksretten i almenningen er begrunnet i et behov, men det er ikke eiendomsretten. Slik sett synes jeg at er det ulogisk at en medeiendomsrett skal falle bort ved tap av behov. På dette grunnlaget er det gode grunner for å skille mellom eiendomsretten og bruksretten, slik at eiendomsretten fortsatt beholdes om man mister bruksretten. Det er greit at nedlegging av landbruksdriften får konsekvenser for bruksretten, men det skulle ikke ha konsekvenser for eiendomsretten. Der man har en gruppe bruksberettigede som har kjøpt almenningen, har de skaffet seg eiendomsretten på en lovlig måte, og det er ikke logisk at denne skal påvirkes av driftsomlegging av bruket. Jeg synes imidlertid at det er vanskelig å finne en rettslig begrunnelse for at de som opprinnelig var med og kjøpte almenningen kan bli "skviset ut" på denne måten som det gjøres i praksis. At eiendomsretten fortsatt skulle bestå uavhengig av bruksretten, må også gjelde for de utskiftede almenningene, selv om det måtte stå på skjøtet at det er de til enhver tid bruksberettigede som eier almenningen. De bruksberettigede fikk sin andel i almenningen som erstatning for en bruksrett de hadde hatt før; en slags avløsning av bruksrett. Eiendomsretten vil også da være ervervet på lovlig måte. De som kjøpte almenningen betalte med penger, mens der den ble utskiftet ble det betalt med avståelse av bruksretter.

Et annet argument for å beholde praksis, er at ingen har ment at det var annerledes enn det praksis her har innrettet seg på, og at praksis er så innarbeidet og akseptert at det må ansees som gjeldende rett. Man kan trekke paralleller til beiterettssaker her, og her har man eksempler på at dette argumentet har vunnet frem. Motargumentet er tålt bruk, og at praktiske grunner har gjort det slik. Hvis man bruker en beiterettssak som eksempel, kan man tenke seg at så lenge alle hadde dyr på beite var fellesbeite over alles eiendommer den mest praktiske måten å løse dette på. Når noen slutter med beitedyr, kommer spørsmålet om hva som er riktig opp. Eierne har ikke nødvendigvis forpliktet seg til praksisen, selv om de stilltiende har godtatt den. Hvor rettsstiftende er det at man uten protester praktiserer noe som er i mot rettsgrunnlaget?

Man må også se på hva som står i skjøtet da almenningene ble solgt. Hvis det står her at eiendomsretten faller bort med bruksretten, så er dette et rettslig grunnlag for praksis.

Hvis man sammenligner sameier med almenninger, så er det bruksretten som er hele grunnlaget for almenningene. Det var derfor de oppstod, på bakgrunn av et bruksbehov. Opprinnelsen til almenningene er tilfredsstillelse av behov til landbruksdrift, og dette gir en viss mulighet til å koble bruksretten og eiendomsretten på den måten praksis gjør. Eiendommens tilknytning til almenningen er borte dersom de mister bruksretten. Det er ingen grunn til at man da skal sitte igjen med en eiendomsandel som gir et kontantutbytte. Dette er spesielt for almenningene i forhold til sameie eller eneeie, hvor man gjerne kan kjøpe en utmarksstrekning for å fylle de samme behovene en almenningsrett gjør, men eiendomsretten til denne vil ikke falle bort selv om man legger ned landbruksdrifta. Hele opprinnelsen og tilknytningen til almenningen er begrunnet i landbruksbehov. Det er unaturlig om man skulle skille på en slik måte at eiendommer som ikke er landbrukseiendommer skal sitte igjen med en eiendomsrett som gir den krav på utbytte fra almenningen. Eiendomsretten i almenning blir noe annet enn eiendomsretten i sameid eller eneeid utmark. Dette kan begrunnes i opprinnelsen til almenningene. Den særegne måte rettighetene har oppstått på er spesiell for almenningene.

Om hvorvidt eiendomsretten faller bort, er et spørsmål som ikke er løst verken gjennom lov eller dom.

Falkanger: Det er vanskelig å finne noen hjemmel for bortfall av eiendomsretten, for det står ingenting i loven om dette. Det kan være naturlig at man tenker seg at i de almenningene som ble utskiftet slik at alle de bruksberettigede ble eiere, er det de til enhver tid bruksberettigede som er eiendomsberettiget til almenningen. Slik sett er praksis med bortfall av eiendomsrett samtidig med bruksretten logisk. Derimot i de almenningene hvor det var en gruppe av de bruksberettigede som kjøpte almenningene, var det denne gruppen som fikk overdratt eiendomsretten, slik som eieren for eksempel staten, hadde hatt før salget. Her ville man da få en gruppe eiendoms- og bruksberettigede, og en gruppe bare bruksberettigede.

I rettsavgjørelser har det av og til vært lagt på festnet bruk, altså praksis som har blitt festnede rettsforhold. For eksempel har man dette i Nordland, der de bruksberettigede ikke har hatt bruksretter til skogen.

Jeg kan ikke se at loven inviterer til at eiendomsretten skal falle bort. Den har ettertrykkelige klare regler for bruksretten, men ikke for eiendomsretten. Selve strukturen i loven gjør det vanskelig å se at eiendomsretten skal falle bort. Hvis praksis i almenningene har vært slik i lang tid, så kan det begynne å nærme seg en sedvane. Her har man praksis på ene siden som står mot juridiske argumenter. Spørsmålet er hva som veier tyngst? Hvis jussen er riktig, så har ikke almenningsstyret kompetanse til å vedta at eiendomsretten også faller bort. Men hva skal tillegges mest vekt, praksis eller juridisk teori? Er denne praksisen så solid at den må følges? Almenningsretten har jo vært et felt hvor praksis har vært en viktig faktor, selv om teorien taler mot praksis. Når det gjelder hva som er mest riktig av teori og praksis, må man se på hvilke konsekvenser det kan få også.

Slik praksis er i dag, kan det bli et spørsmål om hvem som har krav på verdier, for eksempel hvis hele almenningen ble ekspropriert. Man får et fordelingsspørsmål.

5.2.3 Konsekvenser og problemstillinger knyttet til å endre praksis

Hvilke konsekvenser og problemstillinger knytter seg til det å skulle skille mellom eiendomsretten og bruksretten, slik at eiendomsretten fortsatt består? Hva slags konsekvenser kan dette få?

Rygg: En konsekvens av å skille mellom eiendomsretten og bruksretten er at man må skille mellom inntekter fra grunn disponering og bruksrett. Man vil få konfliktsituasjoner mellom eiendomsinteressene og bruksinteressene dersom gruppen ikke er sammenfallende til enhver tid. I dag faller interessene sammen, og det blir ikke skilt på hva som er inntekter fra grunneiendomsretten og hva som er inntekter fra bruksretten.

Det vil stadig dukke opp uklarheter om hvilke inntekter som kommer fra grunn disponering og hva som er bruksrett, og man vil få en økonomisk interessekonflikt. I statsalmenningene er det ordnet slik at deler av grunn disponeringsinntekter går i fjellkassa. Hvis alle inntektene fra eiendomsretten skulle gå inn i statskassa, ville det trolig føre til konflikter i statsalmenningen.

En praktisk konsekvens av å skille er altså at en eiendomsberettiget vil ha krav på et pengebeløp som kompensasjon, fra inntekter som skriver seg fra grunn disponering. De som fortsatt har bruksrett i tillegg vil ikke få dette, fordi at de får nytte av investeringer som almenningsstyret gjør, for eksempel veger og lignende.

En løsning på konfliktene kunne være å bringe fram interesselikheten igjen, for eksempel ved at de som bare var bruksberettigede kjøpte seg inn som eiere i almenningen. Hvis en eiendom blir sittende igjen med bare eiendomsrett, bør almenningen også kunne kjøpe denne dersom det var enighet om det. Almenningsstyret har pr. i dag ingen mulighet til å tvangsinnløse eiendomsretter. Muligens burde det hatt det dersom det skulle skilles mellom eiendoms- og bruksrett. Et spørsmål som dukker opp i tilknytning til dette er hva slags rolle en tilbakekjøpt eiendomsrett ville få. Det naturlige er at denne fordeles på de tilbake eiendomsberettigede. Kjøpet blir sannsynligvis finansiert av almenningskassa, og da må man se det som det var alle de øvrige almenningsberettigede som finansierte dette.

Det er viktig i bygdealmenningene, som i sameier, at man motiverer til fellesmotiver. Hvis det dukker opp egenmotiver er risikoen for problematiske interne forhold større. Dette kunne bli en konsekvens av å skille, og dermed lite ønskelig.

Det dukker opp en rekke problemstillinger knyttet til ”utskilling” av eiendomsretten. Hvilken stilling skulle en eiendom som har mistet bruksretten, men som fortsatt har eiendomsrett? På hvilken måte skulle man kompensert at almenningsstyret disponerte inntekter fra grunneiendomsretten til felles tiltak, for eksempel utbedring av veger i almenningen? En

eiendom som fortsatt hadde bruksrett vill få kompensasjon for eiendomsretten gjennom nytten, men dette kommer ikke den bare eiendomsberettigede til gode. Den måtte få utbetalt et kontantbeløp som kompensasjon.

Det er også et spørsmål hvor stor eierandelen i en almenning er. Svarer den til bruksretten? Jeg har aldri vært borti at det har vært angitt brøkandeler av eiendomsretten i en almenning. En måte å løse dette på er at alle bruk; både små og store, har like stor eierandel. Et annet alternativ er at eiendomsretten er like stor som bruksretten. Dette blir imidlertid vanskelig å kvantifisere, samtidig vil jo bruksretten ikke være statisk slik at den endre seg i størrelse etter behovet. Da kan det bli slik at man ett år eier 2 % av almenningen, og et annet år 7 %.

Dersom en almenningsberettiget eiendom deles, blir retten utvidet, slik at begge de nye brukene får en rett etter behovet. Det vil si at almenningsretten kan utvides. De nye brukene får egen jaktrett, fiskerett osv, mens i et sameie må man dele den retten som eksisterte i utgangspunktet. Men med eiendomsretten måtte det være annerledes. Den kan ikke utvide seg, slik at eiendomsretten til almenningen måtte bli delt i to, som en sameiepart.

Dersom man skulle skille eiendomsretten fra bruksretten i bygdealmenningen, og det skulle betales utbytte, måtte man finne en måte å definere eierandelene på. Det ville vært mest naturlig at styrene valgte å dele ut en like stor andel til alle. Derimot ved et kjøp, måtte eiendomsretten følge dette forholdet, slik at de fikk andel etter andelen de deltok i kjøpet med. Oftest er de nye brukene som er kommet til med almenningsrett, ofte utskilt fra disse opprinnelige gårdene. Samtidig kunne man fått et spørsmål der det har kommet til helt nye bruk; rydningsplasser og bureisningsbruk. Hvordan skulle disse fått eiendomsrett? Tatt i betraktning de ulike momentene, så mener jeg at skulle skille mellom eiendomsretten og bruksretten ville føre til at man både formelt og reelt kom opp i en uønsket situasjon for bygdealmenningene.

6 Sammenfattende drøfting

6.1 Innledning

For å kunne svare på hva som skjer med almenningsretten når gårdsbrukene endrer karakter, har jeg som sagt tatt utgangspunkt i noen delspørsmål for å belyse ulike sider ved problemstillingen, og jeg vil her starte med å gripe tilbake til disse:

Hvordan praktiseres almenningsretten i forhold til kriteriene for å inneha almenningsrett, og hva skjer i de konkrete situasjonene som oppstår som følge av endringer i landbruket?

Hvordan er eiendomssituasjonen i bygdealmenningen? Er eiendomsretten sammenfallende med bruksretten, og hva er i tilfelle bakgrunnen for dette?

Hvilke konsekvenser får forholdet mellom bruksrett og eiendomsrett, og hvilke problemstillinger knytter seg til dette?

Jeg har også valgt ut et par problemstillinger som jeg ønsker å drøfte mer inngående. Når det gjelder bruksretten ønsker jeg å drøfte mer inngående en problemstilling som ble reist av alle informantene jeg har snakket med, nemlig hva jordbruk er. Her tar jeg for meg hva som kan tenkes å omfattes av begrepet jordbruk; hva som skal til for at en eiendom har karakter av jordbruk i dagens bygdesamfunn.

Når det gjelder eiendomsretten, ønsker jeg å drøfte mer inngående problemstillingen omkring eiendomsretten i bygdealmeningen. Her tar jeg blant annet for meg om det hjemmel for eiendomsrettens bortfall samtidig med bruksretten, hvilke bakgrunn dette har og hvilke konsekvenser som følger av dette.

6.2 Hva forstås med begrepet almenningsrett?

Hva som legges i begrepet almenningsrett er ikke entydig. Samtalene med almenningsbestyrerne viser at det finnes nyanser i tolkningen av begrepet. Og det er i almenningene, gjennom almenningsstyrene, at almenningsretten blir omsatt i praksis. De

fleste av almenningsbestyrerne legger vekt på at lovens definisjon er utgangspunktet for begrepsinnholdet.

Med bruksrett må menes de konkrete rettene almenningsretten gir, slik som rett til virke, beite og seter. Med begrepet almenningsrett menes rett til bruk av visse ressurser i almenningen. Almenningsrett favner videre enn bruksrettsbegrepet. Man kan si at almenningsrett hjemler bruksretter i et bestemt område, altså at begrepet almenningsrett har en geografisk dimensjon. Med begrepet bruksrett menes en konkret bruk av en ressurs. Spørsmålet er om man i bygdealmenningene kan tilføye eierdimensjonen til begrepet almenningsrett. Altså at eiendomsretten (medeiendomsrett) blir en del av "almenningsretten" for de bruksberettigede.

"Innholdet i begrepet er de opprinnelige rettene som virke, beite, seterrett og jakt/fiske. Jeg tenker først og fremst på bruksretten når man snakker om almenningsrett, og tror også de bruksberettigede selv også knytter begrepet almenningsrett til bruksretter."

(Sitat almenningsbestyrer)

Det var også almenningsbestyrere som spesifikt nevnte eiendomsretten når det gjaldt begrepsinnholdet, at almenningsrett betyr bruks- og eiendomsrett til et felles areal. Likevel var det retten til bruk som ble fremhevet i tolkningen av innholdet.

Dahl (1998: 43) mener forholdet mellom eiendomsrett og bruksrett i almenningen viser at allmenningsretten passer dårlig inn i vår alminnelige begrepsbruk og systematikk. En årsak til dette kan være at almenningsretten oppstod og utviklet seg før begrepene og systematikken vi har i dag omkring bruksrett og eiendomsrett ble kjent. Å forsøke å plassere almenningsretten inn i oppfatninger om bruks- og eiendomsrett ville kunne føre til at den mister noe av det som særpreger almenningsretten.

Meinich Olsen (1928: 219) advarer mot det han kaller "*virkelighetsfjerne konstruksjoner*" når det gjelder almenninger og almenningsretten. Bakgrunnen for dette er at almenningsrettens regler i så utpreget grad er historisk bestemt, og sedvaneretten har spilt en framtreddende rolle. Meinich Olsen (1928) har derfor også en relativt enkel, men vid definisjon av begrepet, nettopp på grunn av almenningsrettens spesielle situasjon. Å lage en fast begrepsavklaring av

almenning og almenningsrett ville virke villedende, fordi at man da kan trekke ”falske deduksjoner” ut av et engang gitt begrep.

Meinich Olsens definisjon legger ingen vekt på eiendomsforholdene til almenningen. Dette begrunner han med at det som i første rekke karakteriserer almenningsretten, er ikke eiendomsforholdene, men den lovbestemte bruksretten. Eiendomsforholdene, i form av hvem som har eiendomsretten til almenningen, er med på å skille almenningene fra hverandre, mens bruksretten er den samme uansett type almenning (Meinich Olsen 1928: 220).

Dette er også dette som skiller almenninger fra begrepet sameie, da det i et sameie er nettopp eiendomsretten til grunnen som er det karakteristiske (Meinich Olsen 1928: 220). I praksis er det derimot ikke like enkelt å skille bygdealmenning fra sameie. Det er ikke tilstrekkelig for å definere en strekning som almenning, at det hviler bruksretter på arealet. Almenning er det bare når ett eller flere bygdelag *i kraft av loven* har bruksrett. Det er imidlertid ikke nok til å definere en strekning som almenning, selv om det hviler lovhjemlede bruksretter på arealet. Almenning er det bare når bruksretten tilkommer *ett eller flere bygdelag*.

Meinich Olsen legger i sin definisjon heller ingen vekt på hvem i bygdelaget som har bruksrett. De reelle rettighetene tilligger eiendommene, mens de personlige rettighetene tilkommer personer, eller av og til alle innenbygdsboende. Noen rettigheter er også avgrenset av husbehovet, slik som trevirke, mens jakt og fiskerettigheter er ikke knyttet til en slik avgrensning.

Hvilke bruksretter som omfattes av almenningsretten er heller ikke beskrevet i definisjonen. Grunnen er at det nettopp er dette som er noe av den subjektive eiendommeligheten ved almenningen; at bruksrettene ikke er positivt avgrenset, men utvikles og endres ettersom eiendommens behov måtte gjøre det. Dette er også noe som skiller almenningsretten fra andre rettigheter. Almannelige bruksretter, servitutter og sameieandeler kan ikke utvides ettersom rettighetshaverens behov måtte forandre seg, dersom ikke retten eksplisitt er knyttet til det behovet som til enhver tid er aktuelt. En annen ting som skiller en bruksrett i almenning fra en servitutt, er at ved eiendomsdeling vil ikke servitutten i utgangspunktet gå over til begge de to eiendomsdelene slik almenningsretten vil gjøre. Dersom en servitutt faller bort vil dette komme eieren av den tjenende eiendom til gode; servitutten tilbakeføres til eieren. Ved

bortfall av en almenningrett, vil ikke dette komme almenningseieren til gode, men de andre bruksberettigede (Meinich Olsen 1928: 222).

”Det er viktig å huske at almenningretten er en hevdsrett; det er opparbeidet hevd til å ha dyr på beite, småviltjakt, virke osv. Denne retten tilhører hver enkelt eiendom, som opprinnelig var ”alle mann”. ”Alle mann” var imidlertid ikke hvem som helst; det var de som drev selvstendig jordsbruk.”

(Sitat almenningbestyrer)

Det som særpreger eiendomsretten er at den i forhold til andre rettigheter er negativt begrenset, og at den har evnen til å utvide seg når de andre rettighetene faller bort. Eiendomsretten i en almenning vil måtte dele denne egenskapen med de påhvilende almenningsetter (Meinich Olsen 1928: 222). Meinich Olsen mener at almenningretten slik sett inntar en mellomposisjon mellom eiendomsrett og alminnelige bruksretter og servitutter, og ligner i mange tilfeller mer på eiendomsrett enn bruksrett. Derfor kan den ved flere tilfeller forveksles med eiendomsrett. Meinich Olsen peker på at denne mellomstillingen mellom eiendomsrett og alminnelige bruksretter, gjør at man må være veldig forsiktig med å tillegge oppfatninger om eiendomsretten som definitivt å tilhøre noen av disse tilstandene noen rettslig betydning (Meinich Olsen 1928: 222).

Rygg (pers.med. 2005) mener at det er bruksretten som ligger i begrepet almenningrett. Almenningrett er rett til ytelser, altså bruksrett. Hvis man sammenligner med almenningrett i statsalmenninger, så er det ingen tvil om at almenningretten er knyttet til bruksretten. Rygg mener også at terminologien omkring almenningene og almenningretten har vært lite stringent.

Falkanger (pers.med. 2005) mener at om almenningretten ikke passer inn i vårt begrepssystem betyr ikke at den må endres for å passe inn i dette. Det betyr bare at man har en eiendomsrett på en annen måte enn det man vanligvis opererer med. Samtidig viser eiendomsretten seg på ulike måter også i andre sammenhenger, ikke bare i almenninger. Eiendomsrett til for eksempel dyrka mark er forskjellig fra eiendomsretten til løsøre, så almenningretten er ikke nødvendigvis noe unikt. Eiendomsretten ytrer seg på mange forskjellige måter i utgangspunktet; innholdet er forskjellig ut i fra hvilket objekt man står

overfor. Falkanger viser eksempelvis til sjøen utenfor marbakken. Her har ingen eiendomsretten, men man har ikke rett til å okkupere den eller ta seg til rette av den grunn. Plan- og bygningsloven regulerer dette. Falkanger nevner også det frie midtstykket i innsjøer, og mener at man har med et spesielt rådighetsregime å gjøre, som man muligens kan overføre til almenningensretten.

Det Meinich Olsen (1928) mener, sammenfatter i stor grad det inntrykket jeg sitter igjen med etter mine samtaler og undersøkelser. Selv om almenningensbestyrerne i hovedsak tok utgangspunkt i lovens definisjon av innhold og bruksrettene når det skulle tolke innholdet i begrepet almenningensrett, så kan man etter min oppfatning heller ikke legge almenningensretten inn i den tradisjonelle definisjonen av bruksrett. Almenningensretten innehar også en geografisk dimensjon, ved at den hjemler rett til bruk i almenningen som ligger til bygdelaget. I en statsalmenning er det klart at begrepet almenningensrett dekker bruksretten, og ikke eiendomsretten, idet staten er anerkjent som eier av statsalmenningene. I en bygdealmenning hvor eiendomsretten praktiseres sammenfallende med bruksretten, kan det derimot ikke på samme måte slås fast at almenningensretten ikke innebærer eiendomsretten. Man kan også tenke seg at almenningensstyrene har tolket loven dithen at eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten, fordi loven ikke direkte hjemler bortfall av eiendomsretten etter ordlyden. At den faller bort med bruksretten med hjemmel i bygdealmenningenslovens § 2-6 er likevel ikke nødvendigvis et utslag av at almenningensstyrene har tolket det slik at eiendomsretten er en del av almenningensretten. Det kan også være et utslag av de har oppfattet dette som en sedvane; et festnet rettsforhold. Almenningensretten er i stor grad bygd opp av ulovfestede prinsipper, så det ville ikke vært unaturlig om almenningensstyrene praktiserte dette på bakgrunn av en slik oppfatning.

Etter min mening så kan man si at almenningensretten tradisjonelt har vært knyttet til bruksretten, og ikke eiendomsretten. Eiendomsretten var, som Rygg (pers.med. 2005) også peker på, oppstått etter almenningensretten. I bygdealmenninger som har oppstått gjennom utskifting eller salg av kongealmenninger, er det naturlig at eiendomsretten til almenningen først ble et tema da salget skjedde. Tidligere var det retten til bruk i almenningen som lå i almenningensretten, men når bygdas eiendommer selv ble eiere av bruket, kunne eiendomsretten bli satt i sammenheng med bruksretten.

6.3 Bruksretten

6.3.1 Innledning

Hva skjer med bruksretten i almenning når gårdsbruk endrer karakter? Jeg har her tatt for meg hvilke kriterier almenningsstyrene legger til grunn for bortfall, og også for tildeling av nye bruksretter. Jeg har tatt for meg et utvalg av de situasjoner jeg mener er de mest aktuelle i tilknytning til strukturendringene i landbruket, nemlig nedlegging/omlegging av drift, forpakning, deling, og samdrifter. Jeg gjør også en nærmere drøfting av begrepet jordbruk, da dette dukket opp som en særlig aktuell problemstilling i tilknytning til almenningsretten og endringsprosessene i landbruket gjennom samtalene.

6.3.2 Nedlegging/ omlegging av bruk og bortfall av bruksrett

Almenningsbestyrerne legger bygdealmenningslovens § 2-6 til grunn for bortfall av bruksrett. Denne gir imidlertid rom for en skjønnsmessig tolkning av almenningsstyrene. De fleste almenningsbestyrerne har også sagt at almenningsstyret har utarbeidet retningslinjer for bortfall i tillegg til det som står i loven. At jorda blir liggende brakk, er en helt klar bortfallsgrunn. Dette er også naturlig ut i fra en tolkning av lovbestemmelsen. Det varierer imidlertid noe hvor streng praksis almenningsstyrene utøver med henhold til bortfall, og hva de vektlegger i sin vurdering. I et par almenninger legges det for eksempel vekt på endringene som har skjedd i forhold til det grunnlaget bruket fikk akseptert almenningsrett på. I en almenning er de strenge på at det skal være bebyggelse på bruket, mens i en annen har de ikke tillagt dette så stor vekt i sine vurderinger av bortfall. Selv om ikke loven fastslår en arealgrense for hvilke bruk som har almenningrett, er det flere almenninger som opererer med dette i dag. Almenningslovutvalget (1985) foreslo også å bestemme en arealgrense for almenningsberettigede bruk i sin utredning om revisjon av almenningslovgivningen. Dette ble imidlertid ikke videreført i loven. Buttingsrud (pers.med. 2005) har oppfattet det slik som at Høyesterett konsekvent ikke har tatt standpunkt til noe arealkrav i sine avgjørelser om bruksberettigede eiendommer. Buttingsrudutvalget (1979) foreslo også å opprette en nedre arealgrense for å ha almenningsrett. Arealkravet var begrunnet i at man da ville slippe prosessene og de vanskelige avgjørelsene for almenningsstyret (Buttingsrud 2005 pers.med.). Her kommer vi innpå det som er en viktig problemstilling knyttet til almenningsretten, nemlig hva er jordbruk? Dette drøftes i kapittel 6.3.8. I hvertfall ser det ut til å være en tendens at almenningsstyrene har utarbeidet egne retningslinjer for bortfall av bruksrett, men at det

oppleves som vanskelig å tolke bestemmelsen i loven. Det ble fra noen av informantene ytret ønske om felles retningslinjer for almenningene omkring dette. Imidlertid kan det være en utfordring å utarbeide slike retningslinjer. For det første har hver almenning sin spesielle historie, og det er hvordan ting har vært fra gammelt av som danner grunnlaget for hvordan almenningsretten skal praktiseres i dag. Hva som tidligere har vært praktisert med hensyn til bortfall og tildeling av almenningsrett vil være av betydning for vurdering av almenningsretten i dag. For det andre kan slike retningslinjer for fort blir utdaterte dersom de blir for spesifikke, ettersom landbruksnæringen er i stadig endring og utvikling. Dersom retningslinjene blir for generelle, vil det bli rom for stort skjønn fra almenningsstyret, og de vil kunne miste sin funksjon. Samtidig forutsetter loven at det er almenningsstyrene til enhver tid som skal ivareta bruks- og eierinteressene i almenningen på best måte, og det er de som kjenner de lokale forholdene best. Dermed må de til enhver tid kunne ta standpunkt til slike vanskelige spørsmål. På den andre siden vil en kunne se nytten av samordnet praksis i almenningene. Likevel tror jeg det er viktig at almenningsstyret er åpne for diskusjoner omkring temaet, og kan ta avgjørelser og standpunkt som er tilpasset de lokale forhold og tradisjoner i den enkelte almenning.

De fleste bestyrerne jeg har intervjuet har hatt flere tilfeller av bortfall, og dette har stort sett foregått uten konflikter. Noen sier at det har forekommet enkelte klager til almenningsstyret, men at det stort sett er akseptert at almenningsstyret har lagt seg på en linje.

6.3.3 Forpakting

Forpakting reguleres av bygdealmenningslovens § 2-4. *”Ved forpaktning av eiendom med tilliggende bruksrett, skal det fremgå av en forpaktningssavtale om forpakteren helt eller delvis skal utøve bruksrett i allmenningen. Bruksretten kan ikke utøves av forpakteren hvis ikke forpaktningssavtalen har minst to års varighet. Leieforhold som ikke er forpaktning etter lov av 25. juni 1965 nr. 1 om forpakting, gir ikke leietakeren noen bruksrett i allmenningen.”*

Loven forutsetter at det skal reguleres gjennom avtale hvorvidt forpakteren skal disponere almenningsretten. I en av almenningene blir det ikke ført noen rettigheter over til forpakter i følge almenningsbestyrer. Det ser imidlertid ut til å være tendensen at almenningsretten blir disponert av forpakteren dersom det avtales gjennom forpaktningssavtalen. I en almenning har man tidligere hatt krav om skriftlig avtale, men de har gått bort fra dette kravet.

”Det avhenger av hva som står i forpaktingsavtalen. Det er eieren som bestemmer om bruksretten skal følge med til forpakteren. For eksempel kan eieren bo igjen i huset på gården, mens all jorden er bortleid. Likevel vil eieren beholde bruksretten, så lenge annet ikke er bestemt. Det er imidlertid et spørsmål om dette er riktig. Det må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Rettspraksis gir ofte en pekepinn.”

(Sitat almenningsbestyrer)

6.3.4 Fradeling

Fradeling av parseller og arealer er ikke direkte regulert i loven. Derfor er det også noe ulik praksis i forhold til dette. Rettspraksis sier at hovedeiendommen ikke kan fraskrive almenningsretten ved fradeling av parseller. Likevel må man ut i fra bestemmelsen om vilkår om bruksrett gå ut i fra at hver av de nye eiendommene må oppfylle disse vilkårene. I forhold til stemmeretten er det imidlertid noe ulik praksis. I en almenning praktiseres det at stemmerett følger med fradelt jord, slik at dersom nabobruket kjøper jorda så får kjøperen ekstra stemmerett.

”Der tunet blir skilt ut, følger bruksretten den fradelte jorda. Hvis hovedbruket har gnr. 1, bnr. 2, jorda blir skilt fra som 2/2, da følger bruksretten 2/2...Man må alltid fokusere på bruken ved fradeling – bruken av den dyrkede jorda og husene. ”

(Sitat almenningsbestyrer)

Det ser imidlertid ut til at det er vanlig at almenningsretten følger jorda der tunet blir utskilt fra resten av eiendommen. Dette vil også være naturlig da almenningsretten skal dekke landbruksmessige behov. På den andre siden kan komme i et dilemma dersom en liten del av den dyrka marka blir beholdt til tunet, slik at man for eksempel kan ha mulighet for hestehold. Da vil man fortsatt ha driftsbygninger som er i bruk. Her kommer man også inn på tolkningen av jordbruk er, ettersom hver nye eiendom må vurderes i forhold til vilkår for bruksrett.

6.3.5 Samdrifter

Ved samdrifter ser en tydelig problemstillingene som dukker opp ved endringer i landbruket, i forhold til almenningsretten. Samdrifter er en relativt ny driftsform i landbruket, og den er ikke regulert i bygdealmenningsloven. Det som ser ut til å være praksis i almenningene, er at det ikke gis bruksrett til samdrifter som er organisert som AS¹², men det gis ofte tilskudd til disse som en slags kompensasjon for bruksrett. Der samdrifter er bygget på utskilt tomt, blir det stort sett ikke gitt almenningsrett til denne samdriften. I en almenning praktiseres det at der samdriftene er organisert som DA¹³ blir det gitt almenningsrett dersom alle deltagerne i samdriften har bruksrett i almenningen fra før. Samdrifter blir tydelig oppfattet som et vanskelig tilfelle å behandle for almenningsstyrene. Det er en form for moderne jordbruk, og en skal ta hensyn til tiden og forholdene når man vurderer bruksretten. Samtidig praktiserer noen almenningsstyrer dette med begrunnelse i at loven ikke åpner for å gi bruksretter til helt nye eiendommer. Jeg mener imidlertid at det ikke finnes grunnlag i bygdealmenningsloven for å si at samdrifter ikke kan få bruksrett, fordi det i følge Meinich Olsen (1928) ikke er den enkelte eiendom som må ha utøvd bruksrett fra gammelt av, men det er bygdelaget som må ha utøvd bruksrett. Derfor vil det etter min tolkning være slik at nye landbrukseiendommer som kommer til innen bygdelaget også har almenningsrett. Et problem vil imidlertid da være at selv om det er en bygning for landbruksdrift, vil det som oftest ikke være knyttet noe dyrka mark til denne enheten, da den dyrka marka, eller forgrunnet, tilhører de enkelte eiendommer som er med i samdrifta.

6.3.6 Bygdealmenningsloven

Almenningsbestyrerne sa at de stort sett var fornøyde med loven. Likevel var ble det nevnt noe misnøye med valgordningen fra enkelte. Ett moment var at det burde være mulig å stemme uten personlig oppmøte på valgøtet. Man kunne hatt en form for forhåndsstemming. Muligens ville dette føre til at valget ble mer ressurskrevende, ved at man måtte ha en organisert form for forhåndsstemming også.

---

¹² AS er forkortelse på selskapsformen aksjeselskap, der deltakerne ikke har personlig ansvar for selskapets forpliktelser

¹³ DA er forkortelse for selskapsformen delt ansvar, der deltakerne har samlet et personlig ansvar for hele selskapsgjelden

”Loven er en samling med gamle lovbestemmelser som oppstod i en annen tid, og dette bærer den muligens noe preg av. Den har jo blitt modernisert, men det er ikke lett å tillempe den dagens samfunn.”

(Sitat almenningsbestyrer)

Dette med forståelsen av bestemmelsen om vilkår for bruksrett, og tolkning av hva landbruk er, ble nevnt som vanskelig for almenningsstyrene. Bestemmelsen i loven gir stort rom for skjønn, og det ble nevnt at det kunne vært ønskelig med felles retningslinjer for dette.

”Man må se på ”tida og tilhøva”, og det er styrenes jobb å vurdere dette. De enkelte styrene er suverene, og det oppleves som vanskelig å få til en ensartet styring av almenningene. Samtidig har man det samme lovverket, og bør være noenlunde samstemte. Derfor er retningslinjer i forhold til dette et savn”

(Sitat almenningsbestyrer)

6.3.7 Tanker om almenningsretten

De fleste av almenningsbestyrerne hadde troen på at almenningsretten vil bestå. Samtidig så de tendensene at almenningsretten ikke har den samme betydningen for landbrukseiendommer i dag som de hadde tidligere. Almenningene har muligens fått en annen rolle i samfunnet. I noen almenninger er man bevisste på at almenningene skal være et gode for lokalsamfunnet. Dette viser seg blant annet ved at de legger til rette for friluftsliv i almenningen, gir tilskudd til lokale lag og foreninger og så videre. Det er også eksempler på at det blir også gitt gratis småviltjakt i almenning til innenbygdsboende.

Noe som ble sett på som en stadig voksende utfordring, er kommersialiseringen av utmark. Dette blir stadig viktigere, og spørsmålet blir hvem som skal utnytte slike muligheter i almenningen. Det kan ikke være noen bruksrett å nytte almenningen i kommersielt bruk for en bruksberettiget eier av landbrukseiendom. Det ville ikke vært rettferdig overfor de andre bruksberettigede dersom en bruksberettiget fikk nytte godt av almenningens ressurser på bekostning av andre. Samtidig er det ikke sikkert at almenningsstyret har kapasitet til å gjøre

dette selv. En kunne da tenke seg et samarbeid mellom almenningsstyret og den bruksberettigede, var et forslag fra en almenningsbestyrer.

”Kommersialisering av utmark blir stadig mer aktuelt, og dette bidrar til en endring i almenningene”

(Sitat almenningsbestyrer)

Hyttebygging i almenningen er en aktuell inntektskilde for almenningen, og mange almenninger har også lagt til rette for dette. Samtidig ble det nevnt at det kan være et problem i forhold til de bruksberettigede, og hvorvidt slik aktivitet går utover bruksretten.

”Ved hytteutbygging i almenningen har det forekommet uenighet i styret. Et argument i mot er at det går utover beiteretten, og man er usikker på om man vil ha hytter i almenningen fordi at de bruksberettigede har et forhold til utmarka og bruker den som rekreasjonssted. Man er usikker på om man vil gripe inn i det forholdet de bruksberettigede har til skogen i forhold til friluftsliv og fiske, og man er usikre på om hvorvidt det er riktig å gripe inn i dette”.

(Sitat almenningsbestyrer)

Min oppfatning er at almenningene betrakter almenningsretten som levedyktig, samtidig som det stadig dukker opp utfordringer i forhold til nye driftsformer, ny bruk og tolkning av lovbestemmelser. Endringen i forvaltningen og bruken av almenningene vil til enhver tid måtte tilpasse seg på samme måte som private, individuelle grunneiere, ettersom økonomien i de tradisjonelle drifts- og utnyttingsmåtene nødvendigvis vil variere med samfunnsutviklingen.

6.3.8 Hva er jordbruk?

Hva jordbruk er, var ikke en problemstilling jeg særskilt tok opp med almenningsbestyrerne, men spørsmålet kom ofte opp under samtalen, og ble sett på som en stor utfordring for almenningsstyrene i forhold til å praktisere bruksretten og lovbestemmelsene omkring den.

Som tidligere nevnt er det Hadelandsdommen av 1914 som er den sentrale rettspraksis når det gjelder hvem som skal ha bruksrett. Samtidig er ordlyden her relativt rund, og gir rom for skjønnsmessige vurderinger i stor grad. Trolig er det også bevisst, fordi almenningsretten blir praktisert på ulike måter i almenningene og de har ulike tradisjoner i forhold til den. Derfor blir det opp til almenningsstyret i hver enkelt almenning å vurdere hva som er ”*karakter av jordbruk*” når det gjelder eiendommer med bruksrett i den respektive almenningen.

Almenningene ligger også i områder med ulike ressurser og hvor forskjellige driftsmåter er representert i ulike grad. I noen almenninger er det kanskje mest utbredt med store korngårder, mens andre almenningsområder er utprega småbruksdistrikter med husdyrhold.

Spørsmålet om en arealgrense for bruk med almenningsrett har vært tatt opp flere ganger, både av Buttingsrudutvalget og Almenningslovutvalget. Dette ble ikke videreført i proposisjonen som førte frem til den bygdealmenningsloven vi har i dag. Dette hadde bakgrunn i ulike høringsinstansers kommentarer, og at man mente at dette ikke ville løse ”småbruksproblemet” (Dahl 1998: 24).

I følge bygdealmenningslovens § 2-2 første ledd, andre punktum skal bruksretten kunne utøves på en måte som til enhver tid er i samsvar med rasjonell bruk, og som er naturlig etter tiden og forholdene. En kan tenke seg at disse to betegnelse kan være motstridene i forhold til hverandre når man skal knytte dem opp til endringene i landbruket. Hva som er rasjonell bruk i et økonomisk-rasjonelt perspektiv vil nødvendigvis ikke alltid samsvare med hva som er naturlig etter tiden og forholdene. Her kan man eksempelvis tenke seg storskala i forhold til småskala landbruk. Hva er rasjonelt? Og hva er naturlig etter tida og forholdene? Etter min mening er begge ytterpunkter både rasjonelt og naturlig etter tiden og forholdene. Det gjelder også de driftsformer som måtte befinne seg et sted i mellom disse ytterpunktene, eller de som driver en kombinasjon. Min mening er at man i tilknytning til endringsprosessene som har grepet inn landbruket i de siste årene, og som fortsatt er i aktivitet, ikke kan oppstille et fasitsvar på hva som er rasjonelt landbruk eller naturlig etter tiden og forholdene. Enhver endring i drift kan i ytterste grad sees på som rasjonell og naturlig, da man som utgangspunkt må tenke seg at eierne av gårdsbruk ut i fra sitt ståsted søker å gjøre det som til enhver tid er rasjonelt. Sevatdal (i Korsvolla et al. 2004: 52) drøfter ulike relasjoner mellom eier og eiendommen. Relasjonen mellom eier og eiendommen påvirker hva slags funksjon eiendommen har for eieren. Disse kan deles i fire hovedfunksjoner; 1) foretaksfunksjon; Eiendommen har betydning som produksjonsfaktor, 2) konsumentfunksjon; Eieren er bruker i

direkte forstand av eiendommens ”herligheter”, som utsikt, beliggenhet, naturforhold osv., 3) kapitalfunksjon; Eiendommen har betydning som kapitalgjenstand for eieren, eksempelvis i forbindelse med pantsetting, pengeplassering og bortleie, og 4) sosial funksjon; Eiendommen har et sosialt element for eieren, for eksempel tilhørighet i forbindelse med at det er barndomshjemmet.

Man kan ikke fullt ut kategorisere ut i fra en enkelt funksjon; en eiendom vil ofte representere flere funksjoner for eieren, eksempelvis kan den ha både en konsumentfunksjon i forhold til at den fungerer som bolig, i tillegg til at den har en kapitalfunksjon som panteobjekt for eieren. Selv om denne diskusjonen beveger seg mer i retning av situasjonen mellom eieren og hver enkelt eiendom, kan man også se det i sammenheng med bruksretten i almenninger. Endringene i landbruket bidrar til at man finner relasjoner mellom eier av landbrukseiendom i større grad over hele spekteret. Skal bruksretten tjene eiendommer som kun har en foretaksfunksjon, altså den man i et økonomisk perspektiv kan karakterisere som rasjonell, eller skal bruksretten også bidra til å dekke behov ved drift på eiendommer som hovedsakelig har en sosial eller konsumentfunksjon for eieren? Etter min mening ligger det også i stor grad et valg for almenningsstyret om hvilken funksjon almenningen skal ha i lokalsamfunnet. På en side som en støtte til det tradisjonelle, storskala landbruket, og dermed også ofte et færre antall bruksberettigede, eller en ressurs for flest mulig, selv om det kan gjøre bruksretten økonomisk sett mindre verdifull når flere deler ressursene

6.4 Eiendomsretten

6.4.1 Innledning

Hva som skjer med eiendomsretten til bygdealmeningene når gårdsbrukene endrer karakter er et element i problemstillingen. Her vil jeg ta for meg eiendomsrettens stilling og praksis i forhold til den, hjemmel for denne praksisen, samt drøfte hva som er bakgrunnen for praksis, og om det eventuelt bør skilles. Deretter drøfter jeg om vi har en spesiell type eiendomsrett i bygdealmeningene.

6.4.2 Eiendomsrettens stilling

Som jeg tidligere har nevnt, finnes det ingen direkte hjemmel i bygdealmenningsloven for bortfall av eiendomsrett. Falkanger mener at det er vanskelig å finne noen hjemmel i lovverket for dette. Rygg sier også at slik han forstår det, er det ingen lovbestemmelse i bygdealmenningsloven som hjemler bortfall av eiendomsretten.

Meinich Olsen (1928) peker på, som jeg viser til tidligere i oppgaven, at der almenningen ble kjøpt av en gruppe kjøpere, er det naturlig å anse disse som eiere. Der almenningen ble utskiftet, er det de til enhver tid bruksberettigede som er eiere.

Det som imidlertid ser ut til å være praksis i bygdealmenningene, er at eiendomsretten faller bort samtidig med bruksretten, uavhengig av almenningens opphav. Bortfall av eiendomsrett ser ut til å være en konsekvens av bortfall av bruksrett. Norsk Almenningsforbunds sekretær Rune Brenna bekrefter også dette (pers.med. 2005). Der dette er praksis, blir reglene om bortfall av bruksrett også bestemmende for bortfall av eiendomsretten. Siden dette er behandlet tidligere i oppgaven, blir ikke dette tatt opp igjen her. Det som på dette tidspunktet blir interessant, er å se på bakgrunnen for dette. Hva er grunnen til at eiendomsretten faller bort med bruksretten? Hva slags konsekvenser får dette? Og finnes det et rettslig grunnlag for denne praksisen?

6.4.3 Bakgrunnen for praksis

Hva som er bakgrunnen for denne praksisen har jeg forsøkt å finne svar på gjennom arbeidet med oppgaven, og gjennom intervjuene. Almenningsbestyrerne jeg har brukt som informanter, sier at de ikke vet sikkert hvorfor praksis er slik, og hvor lenge det har vært praksis, i almenningen. Det antas at det alltid har vært praksis, fordi det aldri har vært et aktuelt tema, og heller ikke vært en aktuell sak for tidligere almenningstyrer. De fleste almenningsbestyrerne tror det har blitt slik fordi det ikke har vært noen hensikt i å skille mellom eiendomsretten og bruksretten. De sier at det er bruksretten som er i fokus i almenningene, og at dette kan være en grunn til at eiendomsretten har vært et underordnet element.

Rygg (pers.med. 2005) tror at det hovedsakelig er praktiske grunner det har utviklet seg slik. Man vil unngå konfliktsituasjoner lik dem man har hatt i Skjåk, hvor eiendomsretten er adskilt

fra bruksretten. I de kjøpte almenningene har man trolig valgt å se bort i fra at det faktisk var en identifisert gruppe personer med bruksrett som kjøpte almenningen, for å få til en hensiktsmessig ordning.

Buttingsrud (pers.med. 2005) mener at det kunne ha vært skilt mellom eiendomsretten og bruksretten tidligere, men at konflikter mellom bruks- og eierinteresser gjorde at praksis utviklet seg slik. Så vidt han kjenner til, har dette foregått uten konflikter internt i almenningene.

Om hvorvidt eiendomsretten faller bort med bruksretten er ikke omhandlet i den litteraturen jeg har hatt tilgjengelig i arbeidet med oppgaven. Dersom dette har vært praksis tidligere, nevnes det ikke i litteraturen, og man må ta utgangspunkt i informantenes oppfatninger. Det er derfor usikkert hva som er bakgrunnen for denne praksisen, og hvor lenge dette har vært slik. Imidlertid er det grunn til å tro at det har vært praktisert i lengre tid, ettersom almenningsbestyrerne ikke er kjent med at det noen gang har vært gjort annerledes. Jeg går ut i fra at de har kjennskap til almenningens historie, og at dette kan tillegges vekt. Likevel er det usikkerhet knyttet til tidsaspektet ved praksisen.

Eiendomsretten til almenningene er ment å skulle følge gården, og den kan etter bygdealmenningsloven heller ikke avhendes. I Rt. 1874 s. 753, som gjaldt kjøpet av Muru- og Mæringsdalen statsalmenning, ble spørsmålet om en særskilt eiendoms eierandel i almenningen kunne ansees å medfølge eiendommen ved salg og pantsettelse tatt opp, noe som Høyesterett la til grunn. Førstevoterende uttalte følgende:

”Det er ikke nødvendig, under denne sak at avgjøre, om eierne av vedkommende skyldsatte bruk i Hedalen har adgang til ved særskilt skjøte at frasælge deres gaarder den andel i almenningen som ved det i 1855 foregaaende kjøp og ved den senere stedfundne utskiftning er deres gaarder tillagt. Dette spørsmaal behøver her ikke avgjøres, og jeg vil heller ikke indlate mig paa at avgjøre det. Jeg skal kun bemerke, at det vilde føre meget vidt, om vedkommende gaarder i Hedalen saaledes kunde avhænde deres andeler i almenningen, og der vilde derav kunne oppstaa meget vanskelige spørsmaal med hensyn til utstrækninhg av den ret de nye kjøpere fik, fordi denne del jo maatte bestemmes efter den skyld, som det bruk, hvorav retten i almenningen blev bortsolgt, hadde hat, da ervervelsen av almenningen foregik...”

Av dette fremkommer, at hvis eiendomsretten ble skilt fra bruksretten, fikk man da problemer ved salg av retten, fordi at det da ville vært uklart hvor stor denne nye eiers eierandel i almenningen da ville bli. Hvis man overfører dette til å gjelde bygdealmenninger, kan man tenke seg følgende: Der bygdealmenningen ble solgt til de bruksberettigede, hadde disse en eierandel lik den skylda gården svarte da almenningen ble solgt. For eksempel kunne dette for en eiendom være to huder og seks skinn. Hvis denne eiendommen solgte eierandelen sin til en annen gård, ville man da måtte anta at det som overførtes ved salget var det innehavet den opprinnelige eier hadde. Altså ville den nye eieren få en andel tilsvarende to huder og seks skinn. Den nye eierens skyld ville imidlertid kunne være av en helt annen størrelse.

6.4.3 Hjemmel for bortfall av eiendomsretten

Bortfall av eiendomsrett sammen med bruksretten er ikke direkte hjemlet i loven, og i følge Rygg (pers.med. 2005) og Falkanger (pers.med. 2005) er det vanskelig å se at denne praksisen har noen rettslig hjemmel. Rygg peker på at bruksretten er hele grunnlaget for almenningenes opprinnelse; de oppstod på bakgrunn av et bruksbehov. Almenningsretten skal tilfredsstille behov knyttet til landbruksdrift, og dette gir en mulighet til å koble bruksretten og eiendomsretten på den måten praksis gjør.

Spørsmålet er om rettstilstanden er endret dersom en over tid praktiserer noe annet enn rettsgrunnlaget uten at det er forekommet innsigelser mot dette. Er det slik at praksis er så innarbeidet og akseptert at det må ansees som gjeldende rett? På den ene siden kan man hevde alders tids bruk, på den andre siden kan man hevde at eierne har utøvd passivitet og at det har utviklet seg lokal sedvanerett. Falkanger (pers.med. 2005) mener at hvis praksis i almenningene har vært slik i lang tid, så kan det ha utviklet seg sedvane som rettslig grunnlag. Her har man praksis på ene siden og juridiske argumenter på den andre. Spørsmålet er hva som veier tyngst av teori og praksis. Falkanger peker på at almenningsretten har vært et felt hvor praksis har vært en viktig faktor.

Om rettsgrunnlaget er endret må i følge Rygg (pers.med.2005) og Falkanger (pers.med.2005) blant annet besvares ut i fra en vurdering av hvor lenge dette har vært gjeldende praksis, konsekvensene det får.

6.4.4 Bør det skilles mellom bruksrett og eiendomsrett?

Er det hensiktsmessig å foreta en eieridentifikasjon i tråd med juridisk teori, slik at eiendomsretten består selv om et bruk mister bruksretten i almenning?

Lovgivningen hjemler som nevnt ikke bortfall av eiendomsrett. Til en viss grad har jeg oppfattet det som om lovgivningen er tilpasset praksisen med at bortfall av bruksrett og fører til bortfall av eiendomsrett, fordi at man i de fleste almenningene synes at praktisering av loven ikke bød på problemer bortsett fra tolkning av begrepet jordbruk. Dette styrkes for eksempel av det at i Skjåk, hvor eiendomsretten og bruksretten er adskilt, var oppfatningen at den nye loven ikke passet for dem (Aaboen pers.med. 2005). I Almenningslovutvalgets utredning er de spesielle forholdene i Skjåk omhandelt i et eget kapittel, da man vurderte om Skjåk skulle få en egen forskrift i tillegg til loven, som var tilpasset forholdene der (NOU 1985: 32). Muligens kan skillet mellom eiendomsretten og bruksretten føre til man trenger en nye lovbestemmelser, som regulerer eiendomsretten i bygdealmenningen.

I en bygdealmenning skal almenningsstyret ivareta både bruks- og eierinteressene. Slik sett kan ikke de enkelte eierne foreta disposisjoner over eiendomsretten. Det er almenningsstyret som har denne kompetansen. Buttingsrud sier at eiendomsretten i en bygdealmenning er verdiløs, fordi at eieren får ikke nyttet den. Til en viss grad vil jeg si meg enig i at eiendomsretten er verdiløs, i hvertfall så lenge almenningene ikke har store økonomiske overskudd av grunneiendomsretten. Etter Fronsdømmen, som riktignok gjaldt statsalmenning, men som trolig kan tillegges en viss betydning i bygdealmenningene også, er det fastslått at det som kan karakteriseres som ”restretten” etter at bruksretten har fått sitt, tilfaller almenningseieren.

Almenningsbestyrerne var negative til at det skulle skilles mellom eiendomsrett og bruksrett. De trodde ikke det ville bli et behov, og en uttalte også at man får håpe at det ikke blir et behov, fordi dette ville føre til store konflikter i almenningene. Rygg (pers.med 2005) tror at det inntil videre praksis vil fortsette, men i det øyeblikk det blir et større økonomisk overskudd i almenningene, kan dette bli satt på spissen. Rygg (pers.med. 2005) mener likevel at å skille ville føre til at man kom opp i en uønsket situasjon for almenningene, blant annet for administrasjonen av dem er dette uheldig, da man kan få en konfliktsituasjon mellom eiendomsinteressene og bruksinteressene dersom gruppen ikke er sammenfallende til enhver

tid. I dag faller interessene sammen, og det blir ikke skilt på hva som er inntekter fra grunneiendomsretten og hva som er inntekter fra bruksretten. En løsning kunne være å da bringe fram interesselikheten igjen, for eksempel ved at de bare bruksberettigede kjøpte seg inn som eiere i almenningen.

Man ville også kunne komme opp i en rekke andre problemstillinger. Hvilken stilling skulle en eiendom ha som har mistet bruksretten, men som fortsatt har eiendomsrett? På hvilken måte skulle man kompensert at almenningsstyret disponerte inntekter fra grunneiendomsretten til felles tiltak, for eksempel utbedring av veger i almenningen?

En konsekvens av å skille er at man må adskille inntekter fra grunndisponering og bruksrett. Man kan trekke erfaring fra Skjåk almenning for å finne konsekvenser av å skille. En praktisk konsekvens av å skille er altså at en eiendomsberettiget vil ha krav på et pengebeløp som kompensasjon, fra inntekter som skriver seg fra grunndisponering. De som fortsatt har bruksrett i tillegg vil ikke få dette, de får derimot nytte av investeringer som almenningsstyret gjør, for eksempel veger og lignende. Hvis en eiendom blir sittende igjen med bare bruksrett, bør da almenningen kunne kjøpe denne dersom det var enighet om det? Almenningsstyret har pr i dag ingen mulighet til å tvangsinnløse eiendomsretter. Muligens burde det hatt det dersom det skulle skilles mellom eiendoms- og bruksrett. Hvis en almenning kjøpte tilbake en eiendomsrett- hva da med denne i almenningen? Rygg (pers.med. 2005) mener at det naturlige er fordeling på de resterende eiendomsberettigede. Kjøpet blir sannsynligvis finansiert av almenningskassa, og da må man se det som det var alle de øvrige almenningsberettigede som finansierte kjøpet.

6.4.6 En annen type eiendomsrett i almenninger?

Eiendomsretten i en bygdealmenning er i en særstilling. Har vi med en spesiell type eiendomsrett å gjøre? Man kan som eier ikke foreta grunneiерdisposisjoner uavhengig av almenningsstyret. Samtidig kan dette også være tilfelle med tanke på foretrekker å kalle det rådighetsinnskrenkende rettsforhold, for eksempel naturreservater, eller i andre eiendomsrettslige forhold, som servitutforhold. Gjennom slike forhold kan det være pålagt restriksjoner som i praksis hindrer all utøvelse av grunneiерrett, så slik sett kan man ikke si at omfattende rådighetsinnskrenkninger i eiendomsretten er særegent for almenningene.

Praksis gjør at eiendomsretten blir et utslag av bruksretten. I tillegg er det tydelig at man i almenningene har noe ulikt syn på hvorvidt almenningsrettsbegrepet favner om eiendomsretten også. Eiendomsretten i en bygdealmenning kan blomstre sammen med almenningsretten dersom eiendommen tar opp igjen jordbruksdrifta. En konsekvens av dette er blant annet at eiendomsretten kan gjenoppstå. Almenningsbestyrerne bekreftet at praksis var slik at dersom et bruk fikk tilbake en tidligere bortfalt bruksrett, fikk de også tilbake eiendomsretten til almenningen.

Rygg (pers.med. 2005) mener at eiendomsretten til bygdealmenningen er spesiell fordi den ikke har noen praktisk aktualitet. En eier kan ikke foreta grunneierdisposisjoner selv. Han har ingen eierrådighet, slik som i et sameie eller eneeie. Det er almenningsstyret i en bygdealmenning som har denne funksjonen. Eiendomsretten i en bygdealmenning får et noe teoretisk og luftig innhold, og den ytrer seg ikke i konkrete tilfeller. Slik er situasjonen når alle bruksberettigede er eiere.

Vi kan kanskje si at det foreligger eiendomsrett i vår alminnelige betydning av ordet, men den blir i de fleste almenningene praktisert integrert i almenningsretten, det vil si sammenfallende med bruksretten. Dette gir noen konsekvenser. Blant annet at eiendomsretten i en bygdealmenning ikke oppfører seg som annen eiendomsrett- ved at den kan være død sammen med bruksretten – og at den på den andre siden kan blomstre opp igjen sammen med bruksretten. Man får en eiendomsrett med bruksrettens dynamiske egenskaper.

6.5 Avsluttende og oppsummerende betraktninger

Almenningsrettsbegrepet er dynamisk, og det kan ikke tillegges et statisk innhold. Om eiendomsretten innbefattes i begrepet almenningsrett, tolkes noe ulikt som jeg har vist. Min oppfatning er at eiendomsretten ikke omfattes av almenningsrettsbegrepet, da den historiske bakgrunnen tyder på at det er med almenningsrett menes rett til bruk av ressurser i almenningen. Likevel er det momenter som peker i retning av at eiendomsretten er integrert i begrepet, blant annet at eiendomsretten i praksis som regel faller bort med bruksretten. På den andre siden kan man ikke tenke seg at fordi det er praktisert slik, er det nødvendigvis en del av selve almenningsretten. Jeg synes det er mer nærliggende å tenke at man har en annen type eiendomsrett i almenningene enn begrepet eiendomsrett man vanligvis opererer med når det gjelder fast eiendom. I en almenning er det nemlig bruksretten som er hele opprinnelsen for

almenningen, og at man derfor kan tenke seg at eiendomsretten er underordnet bruksretten i en bygdealmenning.

Almenningsretten ser ut til å være tilpasningsdyktig. Slik jeg har oppfattet det er den dynamisk, og at denne egenskapen synes å være godt festet i folks oppfatning; da bortfall og tildelinger av bruksretter skjer uten store konflikter. Likevel har saken mellom Gran Almenningsstyre og de bruksberettigede vist at konflikter kan dukke opp ettersom tida og forholdene i landbruket endrer seg. Jeg tror det er viktig at man i almenningstyrene er bevisste i forhold til dette, og at man er åpen for å tilpasse almenningsretten etter endringer i landbruket, da dette er viktig for å unngå konflikter. Når det gjelder problemstillingen om hva karakter av jordbruk er og bortfall av almenningsrett, kan dette etter min vurdering sammenfattes til en avveining mellom følgende elementer: småskala i forhold til storskala landbruk, og mange i forhold til få bruksberettigede. Satt på spissen kan man tenke seg at spørsmålet om hva som skjer med almenningsretten når gårdsbrukene endrer karakter, vil være avhengig av almenningstyrets oppfatning av hva jordbruk er, og i tillegg hvilken funksjon almenningen skal ha i lokalsamfunnet. Almenningene har alle sin særegne historie, og de må også finne sin plass i lokalsamfunnet med bakgrunn i denne.

Når det gjelder spørsmålet om eiendomsretten til bygdealmenningen faller bort med bruksretten, er dette et spørsmål som ikke er rettslig avklart. Det har ingen hjemmel i loven, men har vært praktisert i almenningene trolig over lang tid. Spørsmålet dreier seg om praksis er av slik art at det kan betegnes som sedvane, og dermed blir å anse som ulovfestet rett? Er praksis rettslig grunnlag for bortfall? Konsekvensene av å skulle skille mellom eiendomsrett og bruksrett synes for meg såpass omfattende at dette taler i mot å skulle endre på den praksisen som synes å være festnet i bygdealmenningene. Gjeldende praksis synes å ha aksept blant de almenningsberettigede, og dette kan være en indikasjon på at det ikke er et behov for å skille. Differensiering mellom eiendomsretten og bruksretten ville kunne føre til en konfliktlinje man i liten grad har i bygdealmenningene, nemlig konflikten mellom grunneierinteresser og bruksrettsinteressene. I Skjåk Almenning hvor man har denne sondringen mellom eiere og bruksberettigede i almenningene, har man i flere tilfeller opplevd konflikter mellom eier- og bruksrettsinteressene, slik at dette har vært et hinder for å utnytte almenningens ressurser maksimalt. En artikkel i avisa Fjuken (18.11.2005) kan være illustrerende for dette, som omhandler en situasjon der almenningen ikke får bygget ut

hytteområder på grunn av konflikt med beiterettshavere. Almenningsbestyrer Stig Aaboen uttaler i artikkelen:

”Vi i Skjåk Almending er klar over at hyttebygging kan vere kontroversielt, både i høve til beitebruk og setring, og vi er interessert i å få ein god dialog med beiterettshavarane, få dei reelle motsetnadene fram i dagen og tilby kompensierende og avbøtande tiltak overfor dei som blir skadelidande når det gjeld beiteinteressene”

For almenningen er det viktig å skaffe seg inntekter samtidig som man ivaretar interessene til de bruksberettigede. Der de bruksberettigede også er eiendomsberettigede, vil man muligens unngå slike konflikter, i og med at eier- og bruksrettsinteressene er sammenfallende, og det dermed er lettere å komme fram til løsninger på slike konflikter.

Likevel tror jeg at spørsmålet om å skille mellom eiendomsretten og bruksretten kan komme på spissen, for eksempel hvis almenningene kommer i situasjoner der de får store inntekter fra grundisponering. Dette kan for eksempel være hyttebygging, utnyttning av fallrettigheter, bygging av småkraftverk og så videre. Det knytter seg også en sentral problemstilling til dagens praksis; hvem eier almenningen dersom all jordbruksdrift etter almenningsstyrets opphører og ingen sitter igjen med almenningsrett- og heller ikke eiendomsrett? Et eksempel fra M. Sæther (2002) sin hovedoppgave om eiendomsforhold, rettsforhold og landskap i Bymarka i Trondheim, illustrerer det på en god måte. I Byneset almenning var det i 1907 142 bruksberettigede gårder, mens i 2001 var det 8 bruksberettigede (Sæther 2002: 90). Hvem eier Byneset almenning dersom disse resterende 8 også taper almenningsretten? Et annet nærliggende spørsmål er rettferdighetsaspektet ved at et utmarksområde som i utgangspunktet skulle tjene som ressurser for hele bygdelag kan ende opp som en ressurs for noen få? Disse spørsmålene lar jeg være ubesvarte, slik at de kan danne et grunnlag for videre arbeid med temaet almenningsretten i et dynamisk samfunn.

Bilde 5. Hamsedalen i høstdrakt. Foto: Stig Aaboen

Bilde 6. Kaffepause under elgjakta. Foto: Irene Runningen

Kilder

Litteratur

Dahl, N. L. 1998. *Styring av bygdealmenninger*. Særavhandling innlevert ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. 136 s.

Dragsten, S. 1976. *Dommer i almenningssaker*. Trondheim. 548 s.

Halvorsen, K. 2003. *Å forske på samfunnet: en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Cappelen akademiske forlag. 208 s.

Justis- og politidepartementet. 2005. *Finnmarksloven- en orientering*. Brosjyre utgitt av Justis- og politidepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet. Oslo.

Korsvolla, K. Steinsholt, H. Sevatdal, H. 2004. *Eiendomsforhold i utmark og næringsutvikling*. Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap. Ås. 143 s.

Meinich Olsen, K. 1928. *Norsk Almenningsret*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo. 222 s.

Reinton, L. 1961. *Sæterbruket i Norge III*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. H. Aschehoug & co. (W. Nygaard). Oslo

Rettsbok for Hadeland og Land herredsrett. 1998. *Hovedforhandlinger i sivil sak, sak nr 98-00119 A, 4.november 1998*. Utskrift 17.november 2004.

Runningen, I. 2004. *Om allmenninger – juridisk og eiendomsrettslig utvikling*. Litteraturstudium i eiendomsfag. Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap. Ås. 33 s.

Rygg, O. 1999. *Allmenningsrett*. Foredrag holdt på etterutdanningskurs 12.4.1989 på Park hotell, Drammen

Sevatdal, H. 1985. *Nasjonalatlas for Norge*. Norges Geografiske oppmåling.

Sevatdal, H. 1989. *Forelesninger i eieendomshistorie*. Institutt for jordskifte og arealplanlegging, Norges Landbrukshøgskole. Landbruksbokhandelen, Ås.

Sevatdal, H. 1996. *Lokale institusjonar for allmenningar og sameiger*. I Haarstad, K. og Tretvik, A. Mikkelsen (red): *Bønder, jord og rettigheter*. Rapport fra agrarhistorisk symposium. Nr. 16 i Skriftserie fra Historisk Institutt, Norges Teknisk Naturvitenskapelige Universitet. Trondheim 1996. 137 s

Schiefloe, A. 1955. *Hovedlinjer i Norsk Almenningsrett*. Forlagt av Johan Grundt Tanum.

Solnørdal, O. 1958. *Rettleiing i almenningsslæren*. A/S Bøndenes Forlag, Oslo. 265 s.

Stenseth, G. 2005. *Almenningens janusansikt. En sammenlignende rettslig analyse av almennings- og sameieforhold i norsk utmark*. Avhandling for graden dr. juris, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo. 405 s.

Sæther, M. K. 2002. *Eiendomsforhold, rettighetsforhold og landskap i bymarka, Trondheim*. Hovedfagsoppgave i geografi. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Tank, G. 1912. *Om betydningen af ordet bygdealmenning*. Det Mallingske Bogtrykkeri. Kristiania.

Tretvik, A. Mikkelsen. 1996. *Om eksklusiv bruk av allmenning. Lovgivning og praksis*. I Haarstad, K. og Tretvik, A. Mikkelsen (red) *Bønder, jord og rettigheter*. Rapport fra agrarhistorisk symposium. Nr. 16 i Skriftserie fra Historisk Institutt, Norges Teknisk Naturvitenskapelige Universitet. Trondheim 1996. ISBN 82-7765-016-7, 137 s.

Vevstad, A. 1994. *Saa skal Alminding være... Norsk Almenningsforbund 1919-1994*. Mesnali. 244 s.

Internett:

Aftenposten nettutgave. 2005. www.aftenposten.no
Tilgang: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1016061.ece>
Dato: 13.4.2005

Fjuken nettutgave 2005. www.fjuken.no
Tilgang: <http://www.fjuken.no/art/print/347>
Dato: 18.11.2005

Fritzners ordbok 2005. humanistisk fakultet; www.uio.no, Universitetet i Oslo
Tilgang: <http://www.dok.hf.uio.no/perl/search/search.cgi>
Dato: 28.8.2005

Norsk Språkråd 2005; www.sprakrad.no
Tilgang: <http://www.sprakrad.no/Default.aspx>
Dato: 28.8.2005

Norges Fjellstyresamband 2005
Tilgang: <http://www.fjellstyra.no/jaktfiskeogfriluftsliv/>
Dato: 14.11.2005

SSB 2005; www.ssb.no Statistisk Sentralbyrå. Utdrag av jordbrukstellinga 1999.
Tilgang: <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jt1999/>
Dato: 11.11.2005

Personlige meddelelser

Aaboen, Stig	Almenningsbestyrer, Skjåk Almenning
Brenna, Rune O	Almenningsbestyrer, Romedal og Stange Almenninger
Buttingsrud, Trond	Tidligere advokat i Norsk almenningsforbund
Falkanger, Thor	Professor, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo
Jensen, Lars Olav	Almenningsbestyrer, Bjerke, Holter og Nannestad Almenninger
Johnsrud, Torleiv	Almenningsbestyrer, Lunner og Jevnaker Almenninger
Mjelde, Magnus J.	Almenningsbestyrer, Mjelde Almenning
Myhre, Arne Erik	Almenningsbestyrer, Løiten Almenning
Narvestad, Knut	Almenningsbestyrer, Gran Almenning
Pedersen, Trond	Almenningsbestyrer, Vang Almenning
Rygg, Ola	Lagdommer, Eidsivating lagmannsrett
Sevatdal, Hans	Professor, Institutt for landskapsplanlegging, Universitetet for miljø- og biovitenskap
Tufte, Olaf	Almenningsbestyrer, Eidsvoll Almenning

Lovforarbeider og offentlige utredninger

NOU 1979: 36. *Bygdealmenningenes drift av skog- og sagbruk m.v.* Landbruksdepartementet. Universitetsforlaget.

NOU 1985: 32. *Revisjon av allmenningslovgivningen.* Landbruksdepartementet. Universitetsforlaget.

Ot. prp. nr. 53 (2002-2003) *Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke.* (Finnmarksloven). Justis- og politidepartementet.

Høyesterettsdommer

- Rt. 1836 s. 511 (Romedal privatalmenning)
- Rt. 1874 s. 753 (Muru- og Mæringsdalen)
- Rt. 1891 s. 313 (Eidsvoll Almenning)
- Rt. 1893 s. 610 (Løiten bygdealmenning)
- Rt. 1912 s. 785 (Stange prestegård)
- Rt. 1914 s. 35 (Hadelandsdommen)
- Rt. 1931 s. 110 (Heibergdommen)
- Rt. 1963 s. 112 (Skjåk Almenning)
- Rt. 1963 s. 1263 (Fron dommen)
- Rt. 1966 s. 586 (Ullensvang)
- Rt. 1991 s. 1311 (Skjerstad-Beiarn)
- Rt. 2001 s. 213 (Gran Almenning)

Vedlegg 1. Bygdealmenninger i Norge

Tabell 1. Bygdealmenninger fylkesvis, med arealer(Etter NOU 1985: 32: 236)

Almenninger fylkesvis	Areal i dekar		Totalareal
	Produktivt skogareal	Fjell og fjell- vidder mv.	
Akershus			
Bjerke	23 917		28 449
Eidsvoll	47 447		53 270
Holter	24 482		30 095
Nannestad	24 067		28 055
			139 869
Hedmark			
Brøttum	18 025		23 075
Furnes	62 760	18 105	115 917
Løiten	160 202		233 818
Nes	50 755	6 302	72 862
Ringsaker	57 928	4 921	88 579
Romedal	201 747		240 200
Stange	116 771		127 303
Vang	70 610	39 500	220 680
Veldre	34 640		41 160
			1 163 594
Oppland			
Brandbu	51 636		58 091
Gran	139 330		177 930
Jevnaker	41 447		52 521
Lunner	80 500		93 663
Tingelstad	63 057		89 264
Eina	12 558		16 251
Toten lodd 1	26 101		29 369
Toten lodd 2	38 640		53 600
Toten lodd 3	58 639		71 719
Toten lodd 4	24 193		35 367
Toten lodd 5	27 757		40 937
Dovreskogen	8 952	27 000	36 219
Espedalen		240 000	240 000
Fron-Atnedal	500		2 000
Joramo	9 827	50 000	76 731
Kolletholen	110 594		771
Nordherad	500		2 000
Resset	866	193	1 308
Sjåk	76 209	2 000 000	2 106 506
Stranden	2 866		3 790
			3 184 247

	Areal i dekar		
Almenninger fylkesvis	Produktivt skogareal	Fjell	Totalareal
Nord-Trøndelag			
Frol	8 325	13 365	22 795
Kvernå	19 400	8 300	42 820
Leksvik	35 094	53 292	100 000
Lillefjell-Flaksjø	4 524		14 586
Strinde-Bøle	17 336	14 498	46 094
Skogn	19 900	6 000	52 230
Åsen	16 849		23 942
			302 467
Sør-Trøndelag			
Byåsen	1 022		1 297
Holtsjø		20 000	20 000
Horg Østre	27 465		42 660
Oppdal		650 000	650 000
			713 957
Hordaland			
Mjelde	3 000		20 000
Teigdalen	400		400
			20 400
Sogn og Fjordane			
Feios	450		700
Fjærland	700		1 100
Likanger	1 100		1 600
Starheim	1 300		1 300
Vik	1 800		2 500
			7 200
Totalareal for bygdealmenningene i Norge			5 531 734

Vedlegg 2 - Notat sendt til juridiske fagpersoner i forkant av intervju

Tema for oppgaven er ”Almenningsretten i et dynamisk samfunn”. I oppgaven tar jeg også opp spørsmålet om forholdet mellom bruksrett og eiendomsrett, og eiendomsrettens stilling i bygdealmenninger.

I en bygdealmenning er jo de bruksberettigede også eiere av bygdealmeningen. I følge mine undersøkelser av praksis i bygdealmeningene synes det å være slik at bortfall av bruksrett også automatisk bortfall av eiendomsretten. På samme måte får man også eiendomsrett med når man eventuelt får igjen almenningsretten, eller ved tildeling til nye gårdsbruk. Dette reiser en del spørsmål:

Hva er bakgrunnen/opphavet til at man praktiserer at eiendomsretten er sammenfallende med bruksretten?

Kan man si at det har blitt en sedvane? Hva skal eventuelt til for at praksis kan betegnes som sedvane?

Har almenningsstyret kompetanse til å ”ta fra” noen eiendomsrett?

Nedlegging av jordbruksdriften på en gård med almenningsrett fører til at man mister almenningsretten. I ytterste konsekvens kan det da teoretisk skje at noen få blir sittende igjen med eiendomsretten til bygdealmeningen. Eller eventuelt hvis all landbruksdrift blir nedlagt, og ingen er lenger kvalifiserte for å inneha almenningsrett- hvem eier da almenningen? (Dette er nok noe som lite sannsynlig kommer til å skje i virkeligheten, men det er jo en teoretisk mulighet)

Er det eiendomsrett i vår moderne forståelse av begrepet vi har i bygdealmeningene, ettersom innehaveren av almenningsretten ikke selv rår over eiendomsretten?

Vedlegg 3 – Spørreskjema til almenningsbestyrerne

Spørreskjema er brukt under intervjuene med almenningsbestyrerne i de undersøkte almenningene.

- Hva legger du i begrepet almenningsrett?
- Praktiseres det slik at bortfall av bruksrett fører til bortfall av eiendomsrett i almenningen?
- Når begynte man evt. med denne praksisen?
- Hva er ”kriteriene” for bortfall av bruksrett?
- Har dere hatt noen tilfeller hvor bortfall av bruksrett har skjedd?
- Evt. hva var det som utløste dette?
- Ved bortfall: hva skjer med de ulike rettene som beite, fiske og jakt, hytter, seterhus osv?
- Hvis det ikke har vært gjort; når kan det i så fall bli aktuelt? Hvilke tenkelige situasjoner kan føre til bortfall av almenningsretten?
- Kan man ”få tilbake” almenningsretten selv om man tidligere har blitt fratatt den?
- Hva er evt. kriteriene for dette?
- Har dere hatt tilfeller hvor dette har skjedd? I så fall hvilke?
- Hva skjer med almenningsretten ved fradeling av gårdsbruk?
- Hva skjer med almenningsretten ved forpaktning av gårdsbruk?
- Har dere hatt situasjoner hvor noen av de almenningsberettigede har tatt initiativ til at det skulle skilles mellom bruks- og eiendomsrett i almenningen?
- I så fall når var dette, og hva var bakgrunnen for det, og hvordan håndterte styret dette?
- Har du noen tanker om hva som kan være grunnen til at det praktiseres at bortfall av bruksrett fører til bortfall av eiendomsretten i bygdealmenninger?
- Tror du det etter hvert kan bli et behov for å skille mellom eiendomsrett og bruksrett?
- Har du noen tanker om konsekvensen av bortfall av almenningsrett, mht strukturendringer i landbruket; nedlegging av gårdsbruks osv? Hva skjer med almenningsretten framover?
- Meninger om bygdealmenningsloven; fungerer den idag? Evt hvorfor/hvorfor ikke?